

Kapadokya Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü

Kültürel Çalışmalar

**SEKEL SEMBOLLERİNİN ORTA ASYA'DAKİ
BENZERLERİ İLE ANLAM AKIŞI ÜZERİNDEN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Kübra DURMAZ

Yüksek Lisans Tezi

Nevşehir, 2023

SEKEL SEMBOLLERİNİN ORTA ASYA'DAKİ BENZERLERİ İLE ANLAM AKIŞI
ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kübra DURMAZ

Kapadokya Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü
Kültürel Çalışmalar

Yüksek Lisans Tezi

Nevşehir, 2023

ÖZET

DURMAZ, Kübra. *Sekel Sembollerinin Orta Asya'daki Benzerleri ile Anlam Akışı*

Üzerinden Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir, 2023.

Günümüzde Transilvanya olarak bilinen Erdel bölgesi, Avrupa'da bulunan en eski Türk yurtlarından biridir. Süreç içerisinde Macarlar tarafından yönetilmiş olan bölgede, tarihten beslenen kültürel bir süreklilik vardır. Asırlar içerisinde bu bölgede yerleşik olan Romen, Macar, Alman ve Çingene azınlıklarının arasında Sekeller; Macar ve Bizans kroniklerine göre en eski sakinlerdir. Sekellerin kökenleri konusunda çeşitli tezler ortaya atılmış olsa da Sekellerin kültürel aktarımları ve kroniklerdeki tutarlı noktalardan hareketle en çok kabul gören tez, Hun-Macar tezidir. Kökenlerinin Hunlara dayandığını belirten ve kendilerini Attila'nın torunları olarak nitelendiren Sekellerin, geçmişten bugüne kadar gelen süreçte kültürel miraslarını gerek bölgedeki en güçlü azınlık olmalarından kaynaklı politik asimilasyonlardan korunmak, gerekse tarih ve kökenlerine olan yüksek bağlılıkları sebebiyle yoğun bir biçimde yaşattıkları gözlemlenmiştir. Sürdürülen bu kültürün izlenmesinde, Orta Asya Türk kavimlerinin de karakteristik kültür unsuru olan ve toplumsal yaşamı, inançları, toplum içerisindeki dünya görüşünü yansıtan semboller büyük rol oynamıştır.

Bu çalışmada, ilk olarak Hun-Macar tezinden hareketle Sekellerin içinden çıktığı toplum olan Macarlar tarihsel ve kültürel yönden ele alınmış; Sekellerin etnik kökeni, tarihi ve kültürü hakkında bilgi verilmiştir. Bu bilgiler ışığında 2000'li yıllara kadar Sekellerin sürekliliğini sağladığı kültür mirası içerisindeki semboller, Orta Asya'da tespit edilen sembollerle anlam akışı yönünden karşılaştırılmış; benzerlikler kültürel yönden ele alınarak incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Romanya, Macaristan, sembolizm, Orta Asya, Hun, Sekel

ABSTRACT

DURMAZ, Kübra. *Comparison of the Szekler (Szekel) Symbols with Their Central Asian Counterparts Through the Stream of Meaning*, Master's Thesis, Nevşehir, 2023.

The Erdel region, known today as Transylvania, is one of the oldest Turkish homelands in Europe. In the region, which was ruled by the Hungarians in the historical process, there is a cultural continuity that is fed by history. Among the Romanian, Hungarian, German, and Gypsy minorities who have settled in this region for centuries; According to the Hungarian and Byzantine chronicles, they are the oldest inhabitants. Although various theses have been put forward about the origins of the Székelys, the most acceptable thesis is the Hunnic-Hungarian thesis, based on the cultural transmissions of the Székelys and the consistent points in the chronicles. It has been observed that Székelys state that their origins are based on the Great Hunnic Empire and describe themselves as the descendants of Attila. They have kept their cultural heritage alive from the past to the present, both because of their protection from political assimilation due to being the strongest minority in the region, and their high devotion to their history and origins. Symbols, which are the characteristic cultural elements of the Central Asian Turkish tribes and reflect the social life, beliefs, and worldview in the society, played a major role in the monitoring of this culture.

In this study, firstly, Hungarians, the society from which the Székelys came from, were dealt with historically and culturally, based on the Hunnic-Hungarian thesis; Information was given about the ethnic origin, history and culture of the Székelys. Based on this information, the symbols in the cultural heritage that Székelys maintained until the 2000s were compared with the symbols determined in Central Asia in terms of meaning flow; The similarities were examined in terms of cultural aspects.

Keywords: Romania, Hungary, Symbolism, Central Asia, Hun, Székely

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
ŞEKİLLER TABLOSU.....	ix
GİRİŞ.....	1
Çalışmanın Önemi.....	3
Çalışmanın Amacı.....	3
Çalışmanın Yöntemi.....	4
Çalışmanın Kapsamı.....	4
1. BÖLÜM: MACARLARIN KÖKENİ VE TARİHSEL SÜRECİ.....	6
1.1. MACAR ADI VE MACARLARIN KÖKLERİ.....	6
1.2. TARİH SAHNESİNDE MACARLAR.....	10
1.3. MACARLARIN YURT KURMA VE DEVLETLEŞME SÜRECİ	13
1.3.1. Erken Dönem.....	13
1.3.2. Levedia.....	14
1.3.3. Etel.....	14
1.3.4. Karpatlar.....	15
1.3. HRİSTİYANLAŞMA VE BÜYÜK MACARİSTAN.....	16
2. BÖLÜM: SEKELLERİN KÖKENİ VE TARİHSEL SÜRECİ.....	18
2.1. SEKELLERİN KÖKENİ.....	18

2.1.1. Hun Tezi.....	18
2.1.2. Avar Tezi.....	20
2.1.3. Kabar Tezi.....	24
2.1.4. Romen Tezi.....	26
2.1.5. Bulgar Tezi.....	26
2.1.6. Macar Tezi.....	26
2.2. SEKELLERİN SİYASİ TARİHİ.....	27
2.3. SOSYAL, EKONOMİK VE KÜLTÜREL HAYAT.....	34
2.3.1. Boylar.....	34
2.3.2. Aile Sistemi.....	34
2.3.3. Yerleşim.....	35
2.3.4. Eğitim.....	36
2.3.5. Ekonomi.....	37
2.3.6. Dini İnanışlar.....	39
2.3.7. Gelenekler.....	40
2.3.8. Efsaneler.....	41
2.3.8.1. Hunor ve Magor Efsanesi (Hunor és Magor Legendája).....	42
2.3.8.2. Prens Csaba: Cennetten Bir Hediye.....	44
2.3.8.3. Samanyolu (Ordu Yolu).....	46
2.3.8.4. Emese'nin Rüyası-Tuğrul Efsanesi (Emese Alma-Turul Legenda).....	47
2.3.9. Yazı.....	51
2.3.10. Sanat.....	57
3. BÖLÜM: SEMBOLLER.....	59
3.1. ORTA ASYA SEMBOLLERİ.....	59
3.1.1. Şaman İnancı.....	59

3.1.2. Gök Tanrı.....	61
3.1.3. Göksel Unsurlar (Yıldız, Güneş, Ay).....	63
3.1.4. At.....	66
3.1.5. Geyik.....	68
3.1.6. Kartal.....	69
3.1.7. Ateş.....	70
3.2. SEKEL SEMBOLLERİ.....	73
3.2.1. Şaman İnancı.....	73
3.2.2. Gök Tanrı.....	75
3.2.3. Göksel Unsurlar (Yıldız, Güneş, Ay).....	75
3.2.4. At.....	78
3.2.5. Geyik.....	82
3.2.6. Kartal.....	83
3.2.7. Ateş.....	84
3.3. SEKELLERDE VE ORTA ASYADA ORTAK OLARAK BULUNAN SEMBOLLER.....	85
SONUÇ.....	103
KAYNAKÇA.....	106

ŞEKİLLER TABLOSU

Şekil 1. Eski Macarların varsayılan göç yolu.....	11
Şekil 2. Sırasıyla; Macar Anayurdu, İdil Havzasındaki ikinci yurt (Magna Hungaria), Levedia, Etelköz (orta yurt), Karpat Havzası.....	13
Şekil 3. Sekelistan haritası.....	30
Şekil 4. Sekel bayrağı.....	32
Şekil 5. Sekel yerleşim alanları.....	35
Şekil 6. Sekel oyma yazısı.....	36
Şekil 7. Kız kaçırma efsanesi figürü.....	43
Şekil 8. Alageyik Efsanesi figürü.....	45
Şekil 9. Tanrı'nın Kılıcını taşıırken tasvir edilen Tuğrul kuşu.....	48
Şekil 10. Alfabenin kullanım yılları.....	53
Şekil 11. Eski Türkçe ve Eski Macarca arasındaki benzerlikler.....	54
Şekil 12. Csíkszentmárton, 1501'den metin.....	55
Şekil 13. Énlak köyü Üniteryen kilisesinin ahşap tavanındaki metin...	56
Şekil 14. Calvinist dekan Miskolczi Csuják Gáspár'ın 1654 tarihli bir albümündeki metin.....	56
Şekil 15. Sekellere özgü Sekel oyma sanatıyla işlenmiş kapı örnekleri...	58
Şekil 16. Sekel oyma kapı örnekleri.....	58
Şekil 17. Abakan Tatarlarına ait şaman davulu.....	62
Şekil 18. Kun-ay ritüeli.....	64
Şekil 19. Pazırık halısı detayı.....	67
Şekil 20. Orta Asya Türk Kültürüne ait geyik figürleri.....	69
Şekil 21. Sırık Üzerinde Tek ve Çift Başlı Kartal Tasvirleri.....	69

Şekil 22. Hun mezar buluntularında karşılaşılan bir kartal figürü ve üzerinde görülen astronomik işaretler.....	70
Şekil 23. Koy-Kırılğan Kale rekonstrüksiyonu.....	71
Şekil 24. Ocak başında ant içme töreni (Pencikent duvar resimleri).....	72
Şekil 25. Macaristan'da düzenlenen Türk Dünyası Hun Kurultayı'nda Şaman Ayini ve Kam Ateşi.....	74
Şekil 26. 17. yüzyıla ait bir Sekel piyade sancağı.....	76
Şekil 27. Székelydályai Reform Kilisesi.....	76
Şekil 28. Csíksomlyó Roma Katolik/Fransisken Kilisesi.....	77
Şekil 29. Sekel Ulusal Konseyi: Ádám Kónya tarafından tasarlanan arma, bayrak ve gonfalon.....	77
Şekil 30. Macaristan'da düzenlenen Büyük Türk Kurultayı'nda Sekel bayrağı.....	78
Şekil 31. Orta Asya'dan Orta Avrupa'ya Avar göç yolu.....	79
Şekil 32. Komárom-Hajógyár. 114 yılında bir süvarinin atıyla beraber gömülmüş olduğu mezar.....	79
Şekil 33. 'Muzaffer prens', Pot detayı no. Nagyszentmiklós'ta 2.....	80
Şekil 34. Sekel At ve Kültür Festivali afişleri.....	82
Şekil 35. Macaristan Tatabánya'da bulunan tuğrul kuşu heykeli.....	84
Şekil 36. Sekel Ulusal Müzesi'ndeki Sekel yazısının açıklaması.....	85
Şekil 37. Kalbak-Taş yazıtları.....	86
Şekil 38. Altay çaput bağlama (Dylama) alanları.....	87
Şekil 39. Kopjafa- Sekelistan geleneksel mezar direkleri.....	89
Şekil 40. Atilla-domb'un girişi.....	92

Şekil 41. Runik harflerle ve Macarca "Hun Kahramanlarımızın anısına" yazılı mezar taşı.....	93
Şekil 42. İyileşme stratejileri	93
Şekil 43. Dobogó-kő'da yön tabelası.....	94
Şekil 44. Dobogó-kő 'daki Attila-Buda Kapısı.....	95

GİRİŞ

Bugün Romanya sınırları içerisinde Transilvanya bölgesinde yaşayan Sekeller, Romanya’da resmi azınlık statüsü taşıyan Macarlarla bir sayılmaktadır (Doğan, 2004: 5). Macarlar, Romanya’nın nüfusu içerisinde müstakil sayılmayan en güçlü azınlıktır. Macarlar, Sekellerin farklı bir halk olmadığını kabul etse de Sekeller içerisinde yalnızca bir grup Macar olduklarını kabul etmektedir. Fakat Sekellerin büyük çoğunluğu Macar kimliğini reddetmektedir.

Sekellerin kökenleri hakkında tarihte ve günümüzde yapılan araştırmalarda birkaç teori bulunmaktadır. Bunlar Sekellerin Hun, Avar, Alman, Macar, Kabar, Romen, Peçenek ve Bulgar kökenli oldukları yönündedir. Hun tezinde, orijinal nüshası Macaristan’da bulunan ve yazarı bilinmediği için “Anonimus” olarak bilinen “Gesta Hungarorum” adlı kronikte ilk kez yazılmış, Sekellerin Hunların devamı olduğu bilgisi ve Macar kronikleri temel alınmıştır. Bu eserde Arpad sülalesinin Attila’ya dayandığı ve Attila’nın ölümüyle Hun İmparatorluğu’nda iç savaşların başladığı kaydedilmiştir. Bu iç savaşlar sürecinde Hun kabilelerinin büyük çoğunluğunun doğuya çekildiği, küçük bir kısmının ise Transilvanya bölgesine geçtiği, Sekellerin de bunların devamı olduğu belirtilmektedir (Doğan, 2004: 5). Avar tezi, Bihor ve Oderhey bölgelerindeki arkeolojik kazılarda, Avarların 7. ve 8. yüzyıllarda burada yaşadığı; Bihor ve Depresin bölgelerindeki Avar kalıntıları ile Sekel kültürü arasındaki bağlantıya ve bu arkeolojik verilerin yorumlanmasına dayanmaktadır. Özellikle Romen tarihçiler bu iddiayı reddetmişlerdir. Romanya’nın Sekeller hakkındaki resmî Romenleştirme politikası sebebiyle dağıtılan broşürlere ek olarak, Sekellerin Hun veya Avar kökenli olduğunu, Macarların Fin-Ugor asıllı olması argümanına dayanarak reddeden yayınlarda da artış olmuştur. Avar kalıntıları üzerindeki yazıtların Sekel yazıtlarıyla aynı olması bu karşıt görüşleri çürütmüştür. Alman tezi, Koraracsony Janos tarafından ileri sürülen Hun imparatorluğu içinde bulunan Sas ve Got katmanlarından hareketle Sekellerin kullandığı bazı arkaik Macarca kelimelerle, eski Almancadaki kelimeler arasında fonetik ve semantik bağ bulunmasından yola çıkarak Alman kökenli olduğunu temel almıştır fakat Janos dışında bu teze kimse sıcak bakmamıştır (Doğan, 2004: 12).

Macar tezinin en önemli önermesi, Sekellerin Macarca konuşmasıdır. Macarlarda Sekellerin yazılarına ‘oyma yazı’ denmektedir ve Macarca olduğunu söylense de Sekel yazısı olarak bilinen eserlerin çoğu Sekellere aittir. Sekeller Macarca konuştuklarını reddetmiş fakat Macarcanın eski bir lehçesini konuştuklarını, Macarlarla aralarındaki birlikte yaşama geçmişinden dolayı dillerinin değiştiklerini kabul etmişlerdir. Macar soylu olmadıklarının en önemli delilinin ise 11, 12 ve 13. yüzyıllardaki belgelerde Sekel adının Peçenek, Lak gibi ayrıca ifade edilmeleri olduğunu söylemektedirler (Doğan, 2004: 34). Macarlar Hristiyan olmadan önce, doğa temelli din ve bilgi sistemleri atalarının hayatlarında önemli bir rol oynamıştır. Bunlar arasında inanç dünyasının bir temsilcisi olan ve genellikle şifacı olarak adlandırılan Táltos (Taltoş)lar bulunur, bu yüzden Macar Táltos (Taltoş) dini olarak da adlandırılmıştır. Bu inanç, eski Türklerdeki Şamanizm inancının Macar versiyonudur. Hun kökenli Macarlar ve Türklerin ortak ata ve kültür paylaşımından dolayı inançları da benzerdir. Táltos inancının temelindeki Hayat Ağacı, Mucizevi Geyik, davullar, alt-orta-üst dünyalar, ateşin kutsallığı ve arındırıcı yönü gibi Hun-İskit kültüründe ortak olarak bulunmaktadır.

Kabar tezi ise, 8. yüzyılın sonlarında Hazar bölgesinden yapılan göçlerde bazı Kabar boylarının Macarların yanlarına yerleşerek Macarca konuştukları ve Macarların da aynı göç yoluyla bölgeye geldiklerini dayanak gösterir (Doğan, 2004: 6). Romen tezi özellikle son dönemde Romanya’nın da resmi düşünce olarak kabul ettirmeye çalıştığı teoridir. Bu tez, Romen bilim adamı Martinaj’ın, Romanya’da yaşayan ve açık sarı saç ve mavi göz unsurları ile diğer topluluklardan ayrılan ve Kumanlardan geldikleri ile ilgili buluntular olan (Taşağıl, 2013: 75) Çangoların Romen olduğu iddiası ve Çangoların Sekeller içerisindeki varlığına dayandırılmıştır. Buna teze göre Sekeller, Transilvanya bölgesinde yaşayan Çangolardır. Peçenek tezinde, Peçenekler’in Lapoş nehri kenarında yaşayan Sekellerin, 11 ve 12. yüzyılda Bistritsa, Kuluj ve Alba’da bulunan Peçeneklerin devamı olduğu savunulmuştur.

Bütün bunlar dikkate alınarak tarihi bilgilerle karşılaştırıldığında Sekellerin temel etnik unsurunun Hun olmakla birlikte bölgede sonraları tesiri olan, Hunlara ırk ve kültür olarak yabancı olmayan Avar, Hazar, Bulgar kavimleriyle bunların kaynaştırıcı unsuru olan Kuman ve Peçeneklerin bazı boylarının kendinden saydığı bu toplulukla birlikte yaşayıp kaynaştıkları söylenebilir (Doğan, 2004).

Çalışmanın Önemi

Bu çalışmada, günümüze kadar kültür mirasını asimile olmadan taşıyabilmiş örneklerden olan Sekel Türk Toplumu'ndaki kültürel aktarım sonucu gözlenen tarihi ve güncel sembolik öğelerin, Orta Asya'daki unsurlarla aralarında bulunan benzerlik ve bu bağlamdaki kültürel bağın ortaya konulması amaçlanmıştır. Antik çağlardan beri kullanılan semboller, bireylerdeki hayal gücünü, kültürel birikimi ve bakış açılarını barındırmaktadır. İlk insanlardan beri kullanılan bu araçlar, toplulukların sosyal yaşantıları, inançları, kültürel nitelikleri hatta dillerini de kapsayan birçok konuda temel bilgi kaynağı arz eden unsurlardır.

Hun kökenli Macarların bir kolu olan Sekel Türk Toplumu, Arpad Dağları'nın eteklerine yerleşmiştir ve kültürel sürekliliklerini devam ettirmektedir. Bu bilgilere dayanarak, sembollerin toplumsal bağlar içerisindeki yeri ve önemi, kültürlerin benzerliği ve birlikteliğini de kanıtlayabilme niteliğinden hareketle; Sekel Türk Toplumu'nun kökenleri ile ilgili en güçlü tez olan Hun-Macar tezi üzerinde durulmuştur. Bu çalışma, Sekellerin nesilden nesile aktardıkları hikâyelerde ve kökenleriyle ilgili destanlarda, el işçiliklerinde, yaşam tarzlarında ve inançsal uygulamalarında gözlemlenen sembolik unsurların; Orta Asya Türk kültüründe gözlemlenen sembolik unsurlarla gösterdiği benzerliklere dayalı olarak açıklanması bakımından önem arz etmektedir.

Çalışmanın Amacı

Sekellerin kökeni ve bu kökeni ortaya çıkaracak incelemeler kapsamında yaşattıkları kültürel değerlerin belirlenmesi, Türk ve Avrupa dünyasında bir araştırma konusu olarak çok tatmin edici sonuçlar vermemiştir. Özellikle Macarlarla olan bağlarının, Hun kökenli Macarların Doğu Avrupa sahnesindeki ilk yaşantılarından itibaren başlaması göz önünde bulundurulduğunda; Sekellerin kimlik yönünden göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Günümüze kadar kendi içlerinde kurulan meclisler ve bireysel çalışmalarla kendi özerk kültürlerini yaşatmak için mücadele vermiş, Türk dünyasıyla olan ilişkilerinde farkındalık yaratmayı öncelikli amaç haline getirmişlerdir. Bu bakımdan bu çalışmanın, Sekellerin kültürel tarihi bakımından oluşturulmuş literatüre ve Doğu Avrupa'daki Türk varlığı ve tarihi konusunda önem teşkil eden Sekellerin

korudukları kültür mirasının üzerine yapılan çalışmalara katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Bu çalışmada, günümüzde Romanya sınırları içerisinde bir Macar kolu olarak bulunan Sekellerin; bölgedeki azınlıkların ve kültürel bağlamda farklılık taşıyan başka bir coğrafyadaki uzun süreli yerleşik hayatlarının etkisine rağmen toplumsal olarak geçmişten günümüze kadar sürdürdükleri gelenekler ve nesiller arası kültürel aktarımlar içerisinde bulunan sembolik unsurların belirlenmesi; bu bulguların ise Orta Asya'daki Türklerin kültürel ve geleneksel yaşantılarının içerisindeki sembolik unsurlarla anlam akışı ve nitelik yönünden karşılaştırılarak benzerliklerin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada sembollerin toplum ve kültür açısından önemi kapsamında, tarihsel süreç içerisindeki bağdan kaynaklı kültürel olarak benzerlik taşıdıkları Orta Asya'dan hareketle Sekellerin sembolik olarak günümüze kadar taşıdıkları unsurlar belirlenecek; tarih boyunca etkileşimde bulundukları kültürel unsurların etkileri, taşıdıkları sembollerin anlam akışının benzerliği, Orta Asya kültüründe sembollerin amacı, önemi ve kullanım alanlarıyla benzerlikleri gibi sorular tartışılacaktır.

Bu çalışmada, verilerin elde edilmesi ve yorumlanması sürecinde nitel bir araştırma tekniği olan doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi, basılı ve internet tabanlı olarak bulunan bilgi ve belgelerin sistematik bir şekilde incelenmesi ve taranması olarak tanımlanabilir (Bowen, 2009: 27). Konuyla ilgili literatür taraması yapılmış; Orta Asya'da, Macarlarda ve Sekellerde bulunan kültürel özelliklerin belirlenmesi, ortak sembollerin bulunması ve anlam akışının tespit edilmesi açısından elde edilen bulgular çerçevesinde benzerlikler belirlenmiştir. Bu benzerliklerin belirlenmesi için birincil ve ikincil kaynaklardan yararlanılmış, bu kapsamda bulunan bulgular açıklanmıştır.

Çalışmanın Kapsamı

Bu çalışmanın ilk bölümünde ele alınan Macar tarihi; Macarların tarih sahnesine ilk çıkış anlarından, Arpad hâkimiyetinin bitimine kadar olan dönemi kapsar. İkinci bölümünde ele alınan Sekeller, yine tarih sahnesinde ortaya çıkışlarından itibaren, 1848 yılındaki Macar-Sekel İhtilali'ne kadar olan dönemi kapsar. Üçüncü bölümde ele alınan

Orta Asya ve Sekel sembolleri, buluntulara göre karşılaştırılabilen ve ele alınan konuya uygun olan dokümanlarla sınırlandırılmıştır.

1. BÖLÜM: MACARLARIN KÖKENİ VE TARİHSEL SÜRECİ

1.1. MACAR ADI VE MACARLARIN KÖKLERİ

‘Hungary’ isminin Macaristan’ın Hun köklerine atıfta bulunduğunu varsaymak mantıklıdır. Gerçekte Macarlar, kolayca açıklanamayan bir Bulgar-Türk boyunun ittifakı içinde bu ismi almışlardır. Macar kronikleri, *Hunor* ve *Magor* arasındaki tarihsel ilişki temelinde Hunlar ve Macarların kardeş oldukları konusunda hemfikirdirler ve hatta Prens Árpád’ın Karpat Havzası’na Kral Attila’nın mirasını ele geçirmek için geldiği fikrini paylaşmaktadırlar. Bu nedenle, Macarların atalarının komşu uluslarının ülkeyi Hungaria, Macaristan, Ungarn, Vengrija, Wegri gibi adıyla anacaklarını varsaymak yanlış olmayacaktır.

Attila, Asya’dan Atlantik Okyanusu’na kadar kendisi için korkutucu denebilecek bir üne sahiptir ve bundan dolayı bölge halkları Macarların Hunlardan geldiğini varsaymakta haklı durumdadırlar; bunu doğrulayacak bir diğer etmen olarak da tıpkı Macarların ve Hunların eşzamanlı hareket ediyor olduklarına dair gözlemleri olmuştur. Ancak tarihçi Dr. Gábor Thoroczkay’a göre Orta Çağ’da resmi dil olarak kabul edilen Latince göz önünde bulundurularak, ülke adı olarak *Hungaria* ve ulusun adı olarak *Hungarus* kelimelerine dikkat edilmelidir. Buna göre en olası teoriyle kelimenin kökü ‘hun’ değil, ‘onogur’ ulus adıdır (Bihari, 2019).

Onogur kelimesi, ‘on boyun ittifakını ifade eden on yiğit’ anlamına gelmektedir. 5. yüzyılda ilk olarak görülen bu Bulgar-Türk halkı, bugün Rusya’nın ve Ukrayna’nın güney bölgelerinde görülebilir. ‘Onogur’ adı, büyük olasılıkla Prens Kuvrat’ın 7. yüzyılda kısa ömürlü bir imparatorluk kurmasıyla kullanılmış ve yaygınlaşmıştır. Bu imparatorluğun dağılmasından sonra, Onogurların bir kısmı kuzeye, ancak çoğunluğu bugün Bulgaristan olan bölgeye göç etmiştir. Kuvrat’ın oğullarından biri olan Kuber, küçük bir grupta Karpat Havzası’na taşınmıştır.

O zamanlar kimsenin etnik haritaları bilmediği veya bu durumun çok önemsenmediği göz önünde bulundurulmalıdır. Özellikle kültürlerine, yaşam tarzlarına,

görünümlerine ve savaş taktiklerine göre bir yabancı için aynı görülebilecek olan Doğu steplerinden ortaya çıkan uluslarla Ongurların benzerliği yüksektir.

“Bu temelde Batı Latin kaynaklarından gelen ‘h’ sesi, dilin değişmesiyle daha sonra fonolojik bir kural olarak ortaya çıkmış olabilir. Başka bir ihtimal de Batı Avrupa’dan bilim adamı rahiplerin Hunları anarken ‘h’ sesini çıkarmış olmalarıdır. Bahsedilmesi gereken başka bir şey de Macarlar kendilerini nasıl adlandırdılar? Cevap, kendilerine başlangıçtan itibaren ‘Macar’ demeleri ve savaşçı ulusa da ‘hetümoger’ (yedi Macar) demeleridir. Fin-Hungric kelimesi ‘konuşan kişi’, Mansi halkı veya Ural Dağlarından iki ulus olan Magy ve Er’in birleşmesi anlamına gelir. Latin kaynakları, ‘hungarus’un, onların atası olan Magor’un adından türettiklerini ve kendi dillerinde kendilerine ‘magyar’ adını verdiklerini vurgulamıştır. Magyar ve hungarus arasındaki karışıklık, Anonymus dışında hiçbir zaman ele alınmamıştır ve orada bile çok yüzeysel açıklanmıştır: Hungarus, yedi prensin Slovenleri fethettikten sonra önemli miktarda zaman harcadığı Hungvár’ın adını aldı. Bütün komşu uluslar liderlerine Hungvár’ın şefi Álmos ve savaşçılarına Hungvárus adını vermişlerdir” (Ligeti, 1986).

Tarihsel süreçte ‘Macar’ isminin ilk kez ne zaman kullanıldığı hususunda bir netlik söz konusu değildir. Özellikle 10. yüzyıl öncesi döneme ait bilgilerin dağınık ve yetersiz olmasından dolayı net tespitler yapmak mümkün görünmemektedir (Karatay, 2013).

Kelimenin oluşum kademesi konusunda, daha Onogur birliğinin kurulmadığı dönemde geçen ‘Mânâ’ sözcüğü, ‘Vogullara’ yani ‘Mansi’ atıf yapılmış olabileceği gibi, Magyar kelimesini ilk hecesinde yer alan ‘magy’de işaret edilmiş olabilir. Yine MS 2. yüzyılda yazılmış olan Ptolemeus’un eserinde yer alan ‘Μασσαι’ toplumunun adı ve 528 yılında Don havzasında Hun bir lider adı olarak verilen ‘Μσαγερης’ adı da tartışmalıdır. Fakat bilim dünyası, ‘Macar’ isminin, ilk olarak İbn Rusteh’in ‘El-A’laku’n-Nefise’ adlı eserinde geçtiği konusunda görüş birliği içindedirler (Karatay, 2013).

Batılı milletler, Macaristan için Hungarus, Hungary, Hungorois, Ungarn, Ungar, Ungri, Venger gibi çeşitli kelimeler kullanmışlardır. Bu kelimenin, kökeninin Onogur kavmi ile ilgili olduğu ileri sürülmektedir. Ne var ki Macarlar, sözü edilen kelimeleri, tarih boyunca kullanmadıkları gibi bugün de kullanmamaktadırlar. Ligeti, ‘Onogur’ yerine ‘Hungarois’ kelimesinin kullanılmasının; kuzeyden göçen Tobalara ve onlar kuzeyden ayrıldıktan sonra bölgeye yerleşmiş olan Çinlilere ‘Toba’ adı verilmesine

benzediğini ifade etmektedir. Başka bir örnek olarak Kitaylıların ortadan kaybolmalarından dolayı, yerleşik durumdaki Çinlilere Kitay denmesiyle benzerlik taşımaktadır. Tıpkı Macarlar gibi, Çinliler de Kitay ve Toba (Tabgaç) isimlerini kabul etmezler (Ligeti, 1986).

Kelime, ilk hali ‘Onogur’ dan, Doğu Slavlarından alınan “h” harfiyle, *H+ungar+y*, *H+ungor+oise*, *H+ungor+ian* haline dönüşmüştür. Sonlarda kullanılan -y, -oise, -ian ise; İngilizce, Latince, Fransızca gibi dillerin kendi gramer özelliklerinden kaynaklanmaktadır.

‘Macaristan’ ismini farklı dillerde nasıl adlandırıldığına bakmak gerekirse durum aşağıdaki gibidir:

Almanca: Ungarn,

Arapça: Hanğariya,

Arnavutça: Hungari,

Azerbaycan Türkçesi: Macaristan,

Bulgarca: Ungaria (Унгария),

Çekçe: Maďarsko,

Danca: Ungarn,

Fransızca: Hongrie,

Hırvatça: Mağarska,

İspanyolca: Hungría,

İtalyanca: Unheria,

Lehçe: Węgry,

Litvanca: Vengrija,

Norveççe: Ungarn

Özbekçe: Vengriya,

Portekizce: Hungria,

Romence: Ungaria,

Rusça: Vengriya (Венгрия),

Tacikçe: Maçoristan (Мачористон),

Ukraynaca: Uhorshchyna (Угорщина),

Ungarija (Унгарија),

Yunanca: Oungaría (Οσγγαρία)

Bütün bu adlandırmaları, Macaristan, Vengri ve Hungarn (Ungria) olarak üç grupta toplamak mümkündür. Macaristan grubunda; Çekçe, Boşnakça, Hırvatça, Azerbaycan Türkçesi, Tacikçe ve Türkiye Türkçesi yer almaktadır. Vengri grubunda; Rusça, Litvanca, Lehçe ve Özbekçe yer bulunmaktadır. Bunlardan Hungarn (Ungaria) grubundaki diller ise; Almanca, Fransızca, İtalyanca, İspanyolca, Bulgarca, Romence, Arapça, Ukraynaca, Danca, Makedonca, Norveççe, Romence, Portekizce, Yunanca ve Arnavutçadır. Araştırmacıların ifadelerine göre “Macarlar” ve “Macaristan”, Avrupa dillerinin yanı sıra, dünya üzerindeki Arapça, Hintçe, Çince, Japonca ve Korece gibi birçok dilde “Hungaria” olarak seslendirilmektedir. Bunlardan ilki; Rusya’nın öncülüğündeki Slav grubu, Rusya, (Vengriya), Litvanya (Vengrija), Lehistan (Wegry) ile Türkçe grubunda yer alan ama “Vengriya” şeklinde adlandırmış olan Özbekçedir (Filikçi, 2019).

Macarlar kendilerini 10. yüzyıl ve 11. yüzyılda ‘Türk’, 13. yüzyıldan itibaren de ‘Macar’ olarak ifade etmiştir. 13. yüzyılda, aslı Yunanca yazılmış bir Slav belgesinde ‘Ugri’ ifadesi yer almış ve Ugri halkının kendisine ‘Mager’ dediği ifade edilmiştir. Bu durum, büyük olasılıkla Macarların artık, Ogur/Onogurların diğer kabilelerinde konum olarak ileri geçtiğinin, hatta onların lideri olduğunun işaretidir. Erken dönem Macar

yıllıklarında, Macarlar dışındaki kabilelerin dağıldığı ve isimlerinin bile unutulduğu ifadelerinin yer alması, buna kanıt olarak, gösterilmektedir (Karatay, 2013).

Karatay kabilelerin Türkçeye; Kabar, Niyeki, Gyarmatu, Jeney, Megyeri Kürtü, Tarjan, Keszi ve Keri olarak transkript edilebileceğini ileri sürmüş ve Kabarları, Hazarlardan ayrılarak bu gruba dâhil olmasından dolayı kabilelerden ayrı değerlendirmiştir (Karatay, 2013).

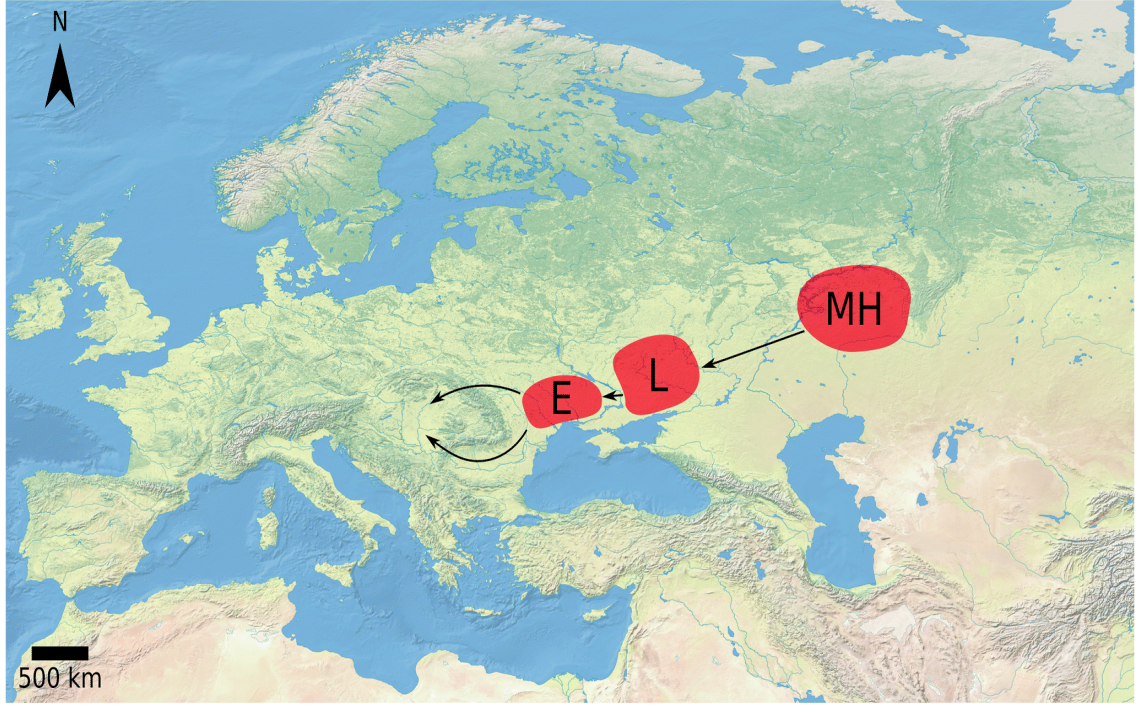
‘Macar’ ismine ilk kez MÖ. 5. yüzyıla ait Farsça ve Arapça eserlerde rastlanmaktadır. Arap ve Fars kaynaklarından olan Ceyhanî, İbn Rusteh, Gerdizî, el-Mervezî ve el-Bekrî’nin eserleri; Macarların, Ural Dağı’nın güneybatısındaki yakada yaşadıklarını ifade etmiştir (Filikçi, 2019)

Rona-Tas, Macarların Ugor birliği içinde, batı ve güneyde yaşayan *Manycha* ve *Er* isimli iki kavmin birleşiminden oluştuğunu, Magyar (Megyer-Macar) kelimesinin ise iki kelimenin kaynaşmasından doğduğunu ifade etmiştir (akt. Tüzel, 2003).

Türklerin bir kavme isim verirken; o toplumun liderinin ismini kullandıklarından dolayı, Batı devletleri ile Doğulu devletler arasında ortaya çıkan adlandırma farkının kaynağının da bu olduğu ileri sürülebilir. 528 yılında yazıldığı tespit edilen Ptolemeus’un yapıtında Mager’den, bir lider olarak söz edilmesi, bu iddia ile paralellik taşımaktadır. Adlandırma noktasında Macarların kendilerini, başta Türkiye olmak üzere, Azerbaycan, Türkmenistan, Tacikistan gibi diğer Türk devletleriyle aynı şekilde ‘Macaristan/Macar’ olarak adlandırıyor olması, gözden kaçan bir başka önemli husustur. Bu nokta da Macarların kökeni hususunda, Türklüğü düşündürmektedir (Filikçi, 2019).

1.2. TARİH SAHNESİNDE MACARLAR

Genel kabullere göre, Fin-Ugor dili konuşan Macarlar, Batı Ural Dağları’ndaki (bugünkü Başkurdistan) asıl vatanları Magna Hungaria’yı Hazar Kağanlığı’nın kıyısında Levedia’ya bırakmış ve ardından Don ve Tuna Nehirleri arasında bir bölge olan Etelköz’e taşınmışlardır. MS 895’te Karpat Havzasındaki şu anki vatanlarına geldimiler ve MS 902’de Svatopluk liderliğindeki Moravya Krallığı’nı mağlup etmişlerdir (Karatay, 2014).

Şekil 1. Eski Macarların varsayılan göç yolu (Gugora, Fóthi, Biró, Keyser, 2020)

Doğu Avrupa bozkırlarından göçen antik Macarlar, Hazarlardan ayrılan Kabarların katıldığı yedi kabilenin içinde bulunduğu bir ittifaktan oluşmaktadır. MS. 9. yüzyılın sonunda, Peçenek Türkleriyle çatışmaların ardından Arpad, lideri olduğu kabileleri Etelköz'den Macarların Karpat Havzası'ndaki şu anki evlerine götürmüştür.

Dilbilimciler, Macar dilinin esasen Fin-Ugor olduğu konusunda hemfikirdir; ancak aynı zamanda İran, Türk ve Slav dillerinden de etkilenmiştir. Sonuç olarak, araştırmacılar arasında şu anda kabul edilen görüş, Macar fatihlerinin bir Finn-Ugric dili konuştukları, ancak Türk halkları gibi göründükleri ve yaşadıklarıdır (Bálint 2006). 'Macar Fatihler' terimi iyi bilinmektedir ve tarihten arkeoloji ve antropolojiye kadar Macar bilimsel yaşamında ve arkeogenetik alanında yaygın olarak kullanılmaktadır (Neparáczki, Maróti, Kalmár, Kocsy, vd., 2018).

Toplu halde kemik ve eser buluntuları içeren binlerce Macar fatihi mezarı keşfedilmiş olmasına rağmen, eski Macarların kökeni açıklığa kavuşturulmamıştır. Erken antropolojik araştırmalar, eski Macar anavatanını Volga-Kama bölgesine yerleştirmiş (Éry, 1983) ve klasik Macar Fatihlerinin daha doğudan geldiklerini, Macar kabilelerinin, birçok Asyalı topluluğun kökeni olan Kazak bozkırlarına yerleştirdiklerini

teorileştirmişlerdir. Fóthi'nin (2014) yorumuna göre, Macar Fatihlerin göç döneminde Kuzey Pontus ve Volga-Kama bölgeleriyle bağları vardır; bununla birlikte, en yakın antropolojik paralellikler MS 5.-7. yüzyıllardan kalma Orta Asya ve Güney Sibirya göçebe Türk kabileleri arasında bulunmuştur.

6. yüzyılda Avarlar adıyla Asyalı bir halk Macaristan'ı fethetmiştir. Bölgeyi 8. yüzyılın sonuna kadar yönetmişlerdir. O sıralarda, şimdiki Fransa'da bulunan Frankların lideri Charlemagne, Macaristan da dâhil olmak üzere Orta Avrupa'yı fethetmiş ve Avarları Hristiyanlığı kabul etmeye zorlamıştır.

Ancak, 843'te Frank İmparatorluğu üçe bölünmüştür ve Macaristan, Doğu Avrupa'nın üçte birlik bir parçası haline gelmiştir. 9-13. yüzyıl kayıtlarına göre, doğu ve batı üzerinde Macarların kendilerinin eski vatanı olarak adlandırdıkları bölge buradadır. Macarlar ile ilgili yukarıda da belirtildiği gibi Fin-Ugor bağlantılarından söz edilse de bu tezi savunan F. Eckhart, J. Budenz, G. Nemeth, G. Györffy, Z. Gombcz, B. Homan, B. Wickman, A. Reguly, J. Hunfalvy gibi araştırmacıların çalışmaları ile de bu argüman netleştirilememiştir (Filikci, 2019: 36).

Bu dönemde, bu bölgede yaşayan topluluklar ve onların ataları komşu olmuşlardır. Karadeniz üzerinde yaşayan İskitler, Sarmatlar ve Alanlar'ın yanı sıra; Asya'dan gelen ve Volga kıyılarına yerleşen Türklerle de temas kurmuşlardır. Türk halkı ile yakın ilişkilerin kanıtı, bugüne kadar kullanılan Macar dilinin adıdır. 820'lerde bir iç savaş patlak vermiş ve bunun sonucunda 830 yılı civarında Macarlar, Hazarlardan kopmuştur. O zamana kadar Macarlar, ulus oluşturan bir grup olarak, kendilerine katılan gruplara (bu gruplar daha sonra Macar adı altında anılacaktır) hükmetmiştir. Sekeller, Belszirler ve Karablar; Macarlara katılan gruplardır.

862'de Macarlar, ilk kez Karpat Havzası'nın ötesindeki bölgeye adım atmış ve Frank İmparatorluğu'nun doğu sınırında çıkan iç çatışmalara karışmışlardır. Bu sırada Macar birliği, yirmi bin asker, yaklaşık yüz bin aile ve yaklaşık yarım milyon insandan oluşmaktadır. Macarların ataları batıya ve güneye doğru hareket etmiş, 9. yüzyılın sonlarına doğru ise Frank İmparatorluğu'nun doğu sınırlarına baskın düzenlemeye başlamışlardır. 896'da liderleri Arpád komutasında doğu Macaristan'ı fethetmişler, 900

yılında ise batı kısmını ele geçirmişlerdir. Macaristan, Macarların anavatanı olmuştur. Ancak, onlarca yıl boyunca Orta Avrupa'nın diğer bölgelerine baskın yapmaya devam etmişlerdir. Daha sonra Macarlar yavaş yavaş bölgeye yerleşmiş ve uygarlaşmışlardır (Lambert, 2021).

1.3. MACARLARIN YURT KURMA VE DEVLETLEŞME SÜRECİ

1.3.1. Erken Dönem

Tarihi kaynaklara göre Macarların dünya sahnesinde ortaya çıkışları, 9. yüzyıl ortalarına rastlamaktadır. Daha önceki dönemlerle ilgili eksik veriler kaynak sınırlılığının yanı sıra, Macarlarda o dönemde var olan yazılı kültürün zayıf olmasına bağlanabilmektedir. Ancak tahminlere göre Karadeniz'in kuzey kıyısına 9. yüzyılda yerleştikleri, o zamana kadar ise başka bir coğrafyada oldukları daha olasıdır (Tüzel, 2003).

Şekil 2. Sırasıyla; Macar Anayurdu, İdil Havzasındaki ikinci yurt (Magna Hungaria), Levedia, Etelköz (orta yurt), Karpat Havzası (Filikçi, 2019).

Macarlara dikkatlerin yönelmesinin temel nedeni, Macarların bulundukları eylemlerde, plan uygulamada ve organizasyon kurmada gösterdikleri başarıdır. Kaynaklara göre Macarların daha önceki boy ittifakı önce başbuğluğa, daha sonra tek

liderin yönettiği bir ülkeye dönüşmüştür. Söz konusu adım, Macarların en önemli dönüm noktası olmuştur. ‘Kende’ unvanı verilen başbuğ, yedi boydan oluşan ittifakı ve kendilerine sonradan dâhil olmuş olan halkları yönetmiştir. ‘Kende’nin yanında ünvanları ‘Gyula’ ve ‘Karcha’ olan, ordunun yönetimiyle meşgul iki devlet memurunun bulunduğu dair kayıtlara da rastlanmıştır. Öte yandan doğal olarak her bir boyun, muhtemelen ‘Bő’ (Bey) unvanını taşıyan kendi yöneticileri vardır. Önemli kararlar alınırken bu beyler de meclis çerçevesinde görüşlerini ifade etmişlerdir (Tüzel, 2003).

1.3.2. Levedia

Etelköz’e doğudan ulaşan Macarların daha önceki yurtlarına, Bizans kaynaklarına göre ‘Lebedia’ adını verdikleri bilinmekle birlikte, bu yurdun neresi olduğu tam olarak bilinmemektedir. Göç tarihi de ancak 9. yüzyılın ortaları olarak tahmin edilmektedir. Göçün nedeni olarak yaygın bir kabulle Peçenek saldırıları gösterilmektedir ancak bu husustaki detaylar eksiktir. Öte yandan o dönemde erken Macar topluluklarının çok parçalı hale geldikleri, gruplardan birinin 13. yüzyılda dahi hâlâ Orta Ural’da, Başkurt bölgesinde yaşadığı, başka bir grubun da ‘Pers Yöresi’ adı verilen alana, büyük olasılıkla Kafkas coğrafyasına taşındığı bilinmektedir. Batı yönüne göç eden üçüncü kısım ise bugünkü Macarlarının atalarıdır. Macarlar, doğal olarak Hazar İmparatorluğu gibi bölgedeki büyük devletlerle kimi zaman barışçıl, kimi zaman düşmanca ilişkiler içinde olmuşlardır. İç savaşta yenilerek Hazarlardan kopan bir grubun, yani Kabarların, Macarlara sığınmaları fazlasıyla anlamlıdır (Petkes, Sudár ve Türk, 2017).

1.3.3. Etel

Etelköz Macarları, 894’te Bizans’ın talebi üzerine Bulgar-Bizans savaşına müdahale etmiş, ama Balkan Yarımadası’ndaki birkaç zaferden sonra yenilgiye uğramıştır. Sıkıştırılan Bulgarlar, o sırada Macarların doğusunda yaşayan Peçenekleri yardıma çağırmışlar ve Peçenekler de Etelköz Macarlarına karşı başarılı bir sefer düzenlemişlerdir. Tüm bunların etkisiyle Macarlar kendine yeni bir yurt aramış ve onu Karpat Havzası’nda, 895 yılında bulmuştur. Bölge Macarlar için yabancı değildir, çünkü Macarlar bu bölgedeki savaşlarda otuz yılı aşkın bir süre boyunca yer almışlar ve 890’lı yıllarda Morova-Frank çatışmasına da birçok kez -kiralık yardım ordusu olarak- müdahil

olmuşlardır. Bu eylemler sırasında bölgeyi çok iyi tanımış, bölgenin politik ilişkilerini de öğrenmişlerdir. Tarihi gelenekler, bu göç için birden fazla muhtemel göç yolu iddiasında ısrar etmektedir; en tutarlı iddia ise Karpatların kuzeydoğu zirvelerindeki göç yoludur (Verecke Geçiti). Karpat Havzası'nın fethi birden çok aşamada gerçekleşmiştir fakat bu fethin nihai olarak gerçekleştirildiği, Macar birliklerinin bölgeyi geri almak isteyen Bayor (Bavyera) kuvvetlerini mağlup ettikleri 907 Pozsony (Brezalauspurg) Savaşı ile bildirilmiştir. Tüm bunlar olurken Karpatların Doğu sahanlığının (bugünkü Moldova) uzun bir süre, belki 10. yüzyılın ortalarına kadar Macar hâkimiyeti altında kalmış olması muhtemeldir (Petkes, Sudár ve Türk, 2017).

1.3.4. Karpatlar

Eski Macar tarihine yönelik arkeolojik araştırmalar, Macarların 9. yüzyılın sonu ve 10. yüzyılda Karpat Havzasını fethi (yurt tutma dönemi) ile ilgili buluntular ile birlikte sağlamlaşmıştır. O döneme ait olduğu tespit edilen silahlar, at koşum malzemeleri, kemer süsleri ve giysilerdeki kakmalı parçalar gibi nesnelerden oluşan birçok arkeolojik buluntu bu konuda büyük önem taşımaktadır. Buluntulara göre ve ölümle ilgili geleneklere göre bu kültürün geçmişi ve paralelini Doğu Karpatlarda aramak doğru olacaktır (Petkes, Sudár ve Türk, 2017).

Erken Macar dönemine ait arkeolojik araştırmalarda, önemli olarak değerlendirilebilecek unsurları dört gruba ayırmak mümkündür:

1. At koşum malzemeleri: Üzengiler, at koşum malzeme kakmaları
2. Silahlar: Kılıçlar, yaylar, baltalar
3. Metal kemer ve giysi kakmaları, gümüş kâseler ve keseler;
4. Ölüm gelenekleri: Bölgesel atlı definler, kefenler

Güney Ural bölgesinde yer alan Macarlar için büyük öneme sahip erken Orta Çağ dönemine ait buluntuların olduğu kazı bölgesi, bugünkü Çelyabinsk'in güneyinde yer alan Sineglazovo Gölü'nün kıyılarında bulunmuştur. 1959 yılında burada birçok mezar bulunmuş, bunlardan da önemli birçok buluntu çıkarılmıştır. Yine 2009 yılında, iki yeni mezardan çıkarılan palmet desenli, altın kaplamalı koşum takımları, Karpat Havzası'nda

bulunan yurt tutma dönemi buluntularıyla önemli benzerlikler göstermektedir (Tüzel, 2003).

1.4. HRİSTİYANLAŞMA VE BÜYÜK MACARİSTAN

Hristiyanlığa geçen ilk Macar kralı olan Vajk, vaftiz olduktan sonra Hristiyanlığın ilk şehidi olan Aziz István'ın adını almıştır. Macarlar Hristiyanlığa çok uzak olmamalarına rağmen bu inancın onların sosyal yaşantısında büyük bir etkisi olmamıştır. Halkın geneli eski Türk inancının bir versiyonu olan Táltos inancına mensuptur ama aralarında Musevi ve Müslüman olanlar da vardır. Öte yandan Hristiyanlaşma sürecinin başarıya ulaşması, ancak lider ailenin bu dine geçişiyle olmuştur (Eckhart, 2010).

Geza'nın oğlu, Árpád'ın torunu olan István, 1006 yılına kadar Táltos inancını devam ettiren Macar ve Sekel düşüncelerini ve geleneklerini bastırmak ve ortadan kaldırmak için bulunduğu girişimlerin yanı sıra, Bizans Ortodoks Kilisesi'ne bağlanmak gerektiğini ifade ederek bütün karşıt düşünceleri de ortadan kaldırmıştır. Daha sonraki süreçte Papa'dan taç talep etmek amacıyla Roma'ya bir heyet göndermesine bağlı olarak 1000 yılında Papa ona bir taç göndermiştir. István, Papalığın kendisine gönderdiği tacı halkın önünde bir törenle takmıştır (Büktel, 2014). Bu hareketten sonra Macar Devleti önemli bir güç kazanmıştır. Bunun en büyük kanıtı, István sonrasında yaşanan veraset kavgaları sırasında bile devletin varlığını korumasıdır (Eckhart, 2010).

István sonrasında dul kalan kraliçenin verdiği destekle kral olan Peter, hükümdar olmasından kısa süre sonra yaşanan taht kavgalarından dolayı kaçmak zorunda kalmıştır. Sonraki süreçte Endre de aynı akıbeti yaşamıştır (Eckhart, 2010). Aslında István'ın ölümünden sonra elli yıldan uzun bir süre iç kargaşalar devam etmiştir.

Macar Devleti, I. István sonrasındaki dönemi Papalık, Lehler ve Almanların menfaatleri için destek verdikleri kardeş kavgalarıyla geçirmiştir. Onun ardından tahta Papalık tarafından desteklenen I. Geza, onun ölümünden sonra yine Papalık tarafından desteklenen László geçerek Macar kralı olmuştur. Macaristan, bu dönemde Avrupa'nın en güçlü devletlerinden biri olmuştur. I. Geza'dan sonra oğlu Kalman, onun ardından, II. István Macar kralı olmuştur. Ölümüne yakın bir dönemde II. István, bütün devlet ricaline

Kalman hanedanlığının son erkek üyesi II. Bela'yı hükümdar olarak kabul etmelerini emretmiştir. Bundan dolayı II. István'ın öldükten sonra tahta II. Bela çıkmıştır.

Bundan sonra 1270 yılına kadar olan süreçte ülke belli bir istikrar içinde yönetilmiştir. Ne var ki dönemde yaşanan Kuman ve Moğol akınları, birçok Avrupa devleti gibi Macarları da etkilemiştir. Moğollar 1241 yılında Macaristan'ı işgal ederek Macar ordusunu dağıtmıştır. Macar tarihiyle ilgili kimi eserler, IV. Bela tarafından ancak kurtarılabilmektedir. IV. Bela, Moğol istilasından sonra Macar Devletinin toparlanmasında büyük yararlılıklar göstermiştir. Onun ardından oğlu V. István tahta geçmiş, daha sonra IV. László (Kun László) Macar kralı olmuştur. IV. László'nun ölmesiyle Arpad Hanedanlığının hayatta kalan tek erkek üyesi olarak II. Erde'nin torunu III. Erde (Venedikli Erde) kral olmuş, yaşlı olmasına karşın II. Erde Beatrix isimli bir kadınla evlendikten kısa süre sonra ölmüştür. O öldüğün zaman tahta çıkan IV. Bela, hamile Beatrix'i saraydan kovmuştur.

Beatrix, oğlu István'ı Avusturya'da doğurmuş ve hanedan ailesinden habersiz bu prensi Venedik'te büyötmüştür. Bu prens, Venedik'in ünlü bir ailesinin kızı Tomasina Morosini'yle evlenmiş, daha sonra 'Venedikli' olarak ün kazanan III. Endre dünyaya gelmiştir. Asilzade ve beylerin büyük bir kısmı onu kral olarak tanımıştır. Azim ve gayretli biri olan III. Endre'nin krallığı gölgede kalmasına rağmen Habsburglar tarafından işgal edilen Batı Macaristan'ı geri almayı başarmıştır. Daha sonra ülkede bazı reformlar gerçekleştirmiş, 1301 yılında ölmüştür. Kral Arpad'ın son torunu III. Endre'nin ölümünden sonra Macaristan tarihindeki Arpad hanedanlığı dönemi sona ermiştir (Eckhart, 2010).

2. BÖLÜM:

SEKELLERİN KÖKENİ VE TARİHSEL SÜRECİ

2.1. SEKELLERİN KÖKENİ

Sekeller'in etnik menşesine ilişkin çok çeşitli görüşler vardır fakat üzerinde mutabık olunmuş bir tek görüş yoktur. Bu iddialardan bir kısmı tarihsel, dilsel, antropolojik ya da arkeolojik temellerle desteklenerek ileri sürülmüş ilmi tez konumundayken; bir kısmı bilim dışı, tamamen siyasi kaygılarla geliştirilmiştir.

2.1.1. Hun Tezi

Hun tezi, kaynağı Orta Çağ kronikleri olan ve Sekeller arasında da yaygın olarak kabul görmüş en geçerli tezdır. En eski dönemlerden itibaren Sekeller, genel itibariyle kendilerinin Attila'nın soyundan geldiklerini kabul etmektedirler. Sekel kültüründe Attila hakkında çeşitli efsaneler yer almaktadır. Kral Bela'nın kâtiplerinden birinin yazdığı kabul edilen "Anonimus" olarak bilinen "Gesta Hungarorum" isimli eserde, Sekeller'in Hunlara dayandığını ifade eden bilgiler yer almıştır. Bu bilgi, ilk defa bu eserde geçmektedir (Doğan, 2004: 13).

Sekellerin Attila'nın torunları olduklarını, bir başka ifadeyle Hunların Avrupa'da kalan son bakiyeleri oldukları iddialarını dayandırdıkları Anonimus (Gesta Hungarorum) ile Simon Kezai'nin "Gesta Hunnorum et Hungarorum" isimli eseri bu anlamda önemlidir.

Bu kroniklerden ilki olan Anonimus'a göre; Arpad ile yedi Macar beyinden oluşan Macar asilzadeleri, Karpatlara geldikleri zaman Bihar Kalesi Düklüğü ile yapacakları savaşın hazırlıklarını yapmak için Çoruh (Couroug) Nehri'nin yakınlarına karargâh kurmuştur. Bu sırada kendilerini "Kral Attila'nın halkı - *Siculi qui primo erant populi Atthyle regis*" olarak ifade eden Sekeller (Siculi), Macarların yanına gelmiştir. Arpad'ın ününden haberdar olduklarını, bundan dolayı onların saflarına katılmak istediklerini ifade etmişlerdir. Sekel liderleri, oğullarını Arpad'a rehin vermeyi kabul ederek onun ordusunda öncü olarak görev yapmaya başlamışlardır. Sekeller ile Macarların birleşmesi

Arpad'ın güç kazanmasını sağlamış, Sekelleri öncü kuvvet olarak kullanan Arpad, Pannonia'yı fethetmiştir (Rady, 2009: 720-721).

Kezai'nin “Gesta Hunnorum et Hungarorum” adlı Hun tarihi ile ilgili kroniğinin son bölümünde ise oldukça ayrıntılı bir şekilde şunlar anlatılmaktadır; “Etsel'in (Attila) ölümü üzerine kardeşleriyle girdiği taht savaşlarında yenildiği için önce Yunanistan'a, ardından Skythien'e (bugünkü Ukrayna) kaçmak durumunda kalan Csaba'ya destek olan Sekeller, Hun bakiyesi bir halktır. Onun Kuzey uluslarından çekinen destekçileri, Arpad gelinceye kadar burada yaşamışlar ve kendilerini Hun olarak adlandırmaktan vazgeçerek Sekel olarak nitelendirmeyi tercih etmişlerdir. Macarların Pannonia'ya yeniden döndüklerini öğrenen Sekeller, Ruthenia (Kuzeydoğu Erdel) sınırına kadar giderek onları karşılamışlardır. Pannonia'yı Macarlar ve Sekeller birlikte fethetmişler ancak orada kalmayarak, Erdel'de Sekelistan bölgesindeki sınır boyunda Ulah'larla birlikte yaşamayı tercih etmişlerdir (İşık, 2019: 52-53).

Söz edilen iki eserde de Sekellerin Attila'nın soyundan olmaları, onların Attila'nın halkının Avrupa'daki bakiyeleri olmaları ve Sekellerin, Arpad'ın Pannonia'ya gelmesinden sonra Macarlara katılmaları gibi konular ile ilgili birbirlerini tamamlayıcı ve teyit edici nitelikte bilgiler içermektedir. İki kronikte de tarihsel gerçekler olmakla beraber, metinlerdeki kısımların destansı bir formda olduğu görülen yerlerde bu tarihsel gerçekler üzerinde kurgulanmış rivayetlere bağlı olarak oluşturulmuş bölümler de yer almaktadır. Kezai, derleme usulüyle hazırladığı “Gesta Hunnorum et Hungarorum” adlı eserini Anonimus'tan 73 yıl sonra yazmış, doğal olarak verdiği bilgilerin bir kısmını Anonimus'tan nakletmiştir. Bununla birlikte Kezai'nin eserinde Orta Çağ Avrupasında moda olmuş rivayetler ya da bilinçli uydurmalar doğrultusunda oluşturulmuş eser tipinin de belli ölçüde tezahür ettiği görülmektedir (İşık, 2019: 53).

Günümüzde hala Hun soyundan geldikleri düşüncesi, Sekeller arasında çok yaygın bir düşüncedir. 19. yüzyılın ortalarına kadar bu düşünce bilim dünyasında da desteklenmiştir. 19. yüzyılın ortalarından itibaren yapılan bazı çalışmalar, Sekeller'in kökeninin Hunlara dayandığı düşüncesinin geçerliliğini yitirmesine neden olmuştur (Niedermaier, 2009; akt. İşık, 2019: 52). Yapılan bazı araştırmalar, Hun tezinin aksine Attila ile ilgili anlatılanların uydurulmuş, Orta Çağ kronikleri tarafından kurgulanmış,

yapay rivayetler olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca bu teorinin ve teori kapsamında kanıt olarak kabul edilen bilgilerin tarihsel gerçeklerle örtüşmeyen birçok unsuru barındırdığı, daha da önemlisi bu düşüncenin orta çağda başladığı kabul edilmeye başlanmıştır.

Kezai kroniğinin rivayetlerden ve Josephus, Gottfried, Orosius, Isidorus gibi bazı önemi tartışmalı yazarlardan derleyerek oluşturulduğu ileri sürülmüştür (Karacsonyi, 1905: 9). Sözü edilen yazarların yaptıkları hatalar genel olarak araştırmacılar tarafından bilinmektedir. Bazılarında kronolojik yanlışlık ve çelişkiler kanıtlanmıştır. Dolayısıyla Attila'nın betimlenmesi de dâhil Kezai, eserinde yoğun bir şekilde Josephus, Gottfried, Orosius, Isidorus'un verdiği bilgileri aktaran bu kronikte şüpheli birçok nokta vardır. Yine örneğin Kezai'nin söz ettiği Sekellerin kökeni ve Csaba ile Aladar'ın mücadelesi gibi bazı konulara hiçbir kronikte değinilmemiş olduğu halde Kezai'nin kroniğinde bunların anlatılması, eserle ilgili şüphelerin artmasına neden olmuştur. Modern tarihçiliğin başlamasıyla birlikte Hun tezinin geçerliliğini yitirmesinin temel nedeni, erken dönem Macar kroniklerinde yer alan çelişki ve hatalardır (İşık, 2019: 53).

2.1.2. Avar Tezi

Hun-Avar tezi, Avar döneminde yaptıkları akınlarla Erdel'e geldikleri kabulü ve Sekel-Avar runik harflerinin benzerliğine dayanan tezdır. Günümüz Macar tarihçilerin önemli bir bölümü, Macarların 10. yüzyılın sonlarında Karpat havzasına gelen Fin-Ugor göçebe kabilelerin torunları oldukları görüşüne sahiptir. Bu görüşe karşı olan ünlü birçok Macar tarihçinin görüşü bugün pek destek bulamamıştır. Öte yandan antropolog Erzsebet Fothi, Macarların Fin-Ugor göçebe kabilelerin torunları olduklarına dair genel hata ve çelişkilerini açıklamıştır. Fothi, bu iddialarını Gyula László ve Janos Makkay tarafından geliştirilmiş tezleri bazı arkeolojik delillerle geliştirerek ileri sürmüştür (Dreiszigler, 2014: 201).

Antropolog Fothi, uzun yıllar Karpat havzasında 5. ve 6. yüzyıla ait insan kalıntılarının anatomik özelliklerini incelemiş ve çok önemli bazı bulgular elde etmiştir. Elde ettiği veriler; Macar işgali öncesinde Tuna Vadisi'nin aşağı bölümünü fetheden Bulgarların genetik yapıları ile 11. yüzyıla ait insan kalıntılarındaki Macarları arasında büyük benzerlikler olduğunu ortaya koymuştur. Fothi, bu iki grubun aynı kabileden

insanlar olamayacağını ancak kesinlikle genetik köke sahip olduklarını bildirmiştir. Bazı bulgular bu kalıntıların sahibi insanların ana yurtlarının bugünkü Rusya'da yer alan Güney Urallar olduğunu göstermektedir. Fothi, aynı zamanda Karpat havzasında yer alan kalıntılardan 13. yüzyıl öncesine ait diğer nüfus yapılarını da incelemiştir. Bunlar arasında Güneydoğu Erdel'deki Haromszek'de yer alan ve Sekellerin ataları olduklarına kuşku duyulmayan mezarlar da vardır. Fothi'ye göre orta çağda Haromszek bölgesinde yaşayan toplumla bugünkü Sekel toplumu, aynı antropolojik yapıya sahiptir. Aynı zamanda Haromszek'in nüfus yapısı, Avar döneminde Karpat Havzasının batısındaki Zala Nehri yakınlarında yaşayanlarla, yani Avarlar ile olağanüstü benzerlikler göstermektedir (Dreisziger, 2014: 2).

Gyula Sebetyan ve Homan Balint, Macaristan'ın bazı bölgeleri ile Erdel'de arkeolojik kazılar ve bazı rastlantılarla elde ettikleri bazı bulgulardan hareketle, Gothi'nin düşüncelerine paralel olarak Avarlar'ın Sekelleri işaret ettiğini iddia etmişlerdir. Bu iki bilim insanı, özellikle Oderhey ve Bihor civarındaki kazılarda tespit edilen yazılı belgelerin ve malzemelerin Avarlara ait olduklarını belirlemişlerdir. Bu delillerden hareketle Sebetyan, Sekellerin Hun bakiyesi Avarlardan başkası olamayacağını ileri sürmüştür. Avarların bu bölgede 7. ve 8. yüzyıllarda yaşadıklarını ifade eden bilim insanları, bu bulguları işarete ederek Avarlar ile Sekeller arasında yakın bir bağ olduğunu iddia etmişlerdir (Doğan, 2004: 14).

Fothi, Sebetyan ve Balint, genel anlamda Sekel yerleşimlerini çalışma alanları olarak belirlemişlerdir. Bu çalışmalarda elde ettikleri bulgular, burada bulunan kalıntıların Türklere özgü antropolojik özelliklerin gözlemlendiği bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymuştur. Onlara göre Sekeller; Arpad'ın başa gelmesiyle, Macarlarla birlikte farklı yerlere göçmüş ve yerleşmişlerdir. Bu etkileşim sonucunda, yüzyıllar süren bir kültür ve toplum etkileşimi, bu bulguların özünü oluşturmuştur. İki kavmin yerleşim alanlarındaki benzerlikler ve tarihsel uyum ile Avar kalıntılarında bulunan runik yazı ve Sekellerin kullandıkları runik yazının benzerliği, bu görüşü savunan bilim insanlarının diğer delilleridir. Bu yazıların kalıntıları, günümüzdeki birçok Sekel yerleşim alanı ve eski Avar yerleşim alanlarıyla aynı bölgededir (Doğan, 2004: 14).

Bazı tarihi olgular ile arkeolojik verilerin yalnız başına yorumlanmasına dayalı bu teori, özet olarak; Sekellerin Avarların soyundan geldiğini iddia etmektedir. Uzun zaman diğer bilim insanları tarafından desteklenmeyen bu teori, tarihçi Marjalaki (1887-1972) tarafından kabul edilmiştir. Marjalaki, Sekellerin Karpat Havzasında çok eski dönemlerden beri yaşadıklarını ve bu topraklar Prens Arpad tarafından fethedildiğinde, hiç direnmeden Macarlara katıldıklarını ileri sürmektedir. Bu bakış açısı, Macarların ‘Dual Conquest (Çifte Fetih)’ adını verdikleri teoriyle paralellikler taşımaktadır. ‘Çifte fetih’ adı verilen bu teze göre; Macarlar 9. yüzyılda Karpatları fethetmişlerdir. Ne var ki bu fetihden iki asır kadar önce, yani Avarlar döneminde ana Macar kolundan ayrılmış olan büyük bir Macar kolu, Karpatlara gelerek burayı yurt etmişlerdir. Bu teori çerçevesinde düşünüldüğü zaman esas Macar kolundan ayrılarak Batıya göçen küçük kolun, tahmini 600’lü yıllarda esas Macar kolu Macaristan’a daha yeni yerleşmişken, bu göç hareketini gerçekleştirdiği sonucu doğmaktadır. Tarihsel verilerin yetersiz olması, bu iddiaların kabulünü ya da reddini zorlaştırmaktadır (İşık, 2019: 55).

Kökenle ilgili diğer teorilere göre bazı tutarlı yanları olan bu tezi, ilk kez ileri süren isim László Gyula olmuştur. 1896 yılında ileri sürülen bu tez, özellikle II. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra neredeyse hiç destek görmemiştir. Günümüzde ise, Karpat Havzasında, Avrupa’nın çeşitli bölgelerinde Avarlar ve Hunlar ile bir arada yaşayanların dilleri, yaşam tarzları, kültürleri ve bulunan insan kalıntılarına ait antropolojik özellikler Macarlar ile aynı ya da yakın kökten geldiklerini düşündürmektedir. İki grubun da köklerinin Asya’ya dayanması, hiç şüphe yok ki bunun temel sebebidir. Sekel kronikleri ve efsaneler ışığında bakıldığında zaman haklı yanları olmakla birlikte bu teori, bilim camiasında kabul edilmiş değildir.

Orkun (2006: 659), Sekellerin Avar bakiyeleri oldukları kanısında olan ve bu teoriye destek veren bir isimdir. Sekeller için; “Avar Türklerinin bakiyesi olan ve bugün Transilvanya’da oturan Sekeller’in kendilerine has yazıları olup, bu yazılarla bıraktıkları eserleri vardır” ifadesinden de anlaşılacağı üzere Orkun, Sekelleri Macarlıkla açık bir biçimde ayrı ve Avarların bakiyesi olarak kabul etmektedir (Orkun, 2006: 659).

Sekellerin Hun veya Avar bakiyesi olduklarına dair düşünceleri, özellikle Romen asıllı tarihçiler bu argümanları gerçekçi görmedikleri için reddetmektedir. Romen tarihçi

Gheorghe Popa Lisseanu, Romanya Bilimler Akademisi üyesi iken 1941’de yayınladığı “Originea Secuilor și Secuizarea Românilor” isimli çalışması ile bir bakıma Romanya’nın resmi görüşünü ortaya koyan bir yayın ortaya çıkarmıştır. Bu yayın 2003’te yeniden bastırılarak özellikle Transilvanya’da bu düşünceye karşıt bir kamuoyu oluşturmak için çaba harcanmışsa da bu görüş, Erdel bölgesi dışında fazla taraftar bulamamıştır (Doğan, 2004: 14).

Avarlar, 6. yüzyılın ortalarında Avrupa’da İç Asya kabilelerinin bir ittifakı olarak ortaya çıkmıştır. Batıya göçleri, tarihte kayıtlı ilk Türk devleti olan Göktürk Hanlığının ortaya çıkmasıyla tetiklenmiştir. Bazı 5. yüzyıl Çin kaynakları, Avarlardan 4. yüzyılın ortalarından Göktürkler tarafından yıkılana kadar günümüz Moğolistan ve Kuzey Çin’i kapsayan bir bozkır imparatorluğu olan Ruanruan (Rouran) İmparatorluğu’nun askeri seçkinlerini oluşturan atlı savaşçılar olarak bahsetmektedir. Avarların Attila’nın Hunları ile akraba olma ihtimali vardır. Göç döneminin atlı savaşçılarının Türkçe konuştuğunun düşünülmesinin temel nedeni, benzer kılık kıyafetleridir. Yakın tarihli bilimsel sonuçlar, bu argümanı kanıtlar niteliktedir (Keyser-Tracqui, Crubézy, Ludes, 2019).

Avarlar, İç Asya bölgesinden ayrıldıktan sonra, o zamanlar Karadeniz’in kuzeyinde yaşayan birçok Onogur-Bulgar ve Slav kabilesini başarıyla boyun eğdirmişlerdir. Daha sonra, Attila’nın 453’teki ölümünden beri Karpat Havzası’nı yöneten ve Vistül Nehri’nin etrafında hüküm süren bir başka Doğu Germen kabilesi olan Gepidlere karşı bir Doğu Germen kabilesi olan Lombardlarla ittifak kurmuşlardır. Ortak Avar-Lombard kuvvetleri Gepid ordusunu ezmiş ve Pannonian Ovası yeni Avar devletinin merkezi olmuştur. Kuzey İtalya’ya kaçan Lombardlar, orada kendi krallıklarını kurmuşlardır. Avarlar, batıda günümüz Avusturya’sından doğuda Karadeniz’in kuzey kıyılarına kadar uzanan geniş bir bölgeye hükmetmiştir. 626’da Konstantinopolis’i işgal etmiş olmaları, Balkanlara Slav göçünü büyük ölçüde kolaylaştırmıştır. Sonunda 9. yüzyılın başlarında Avar devletini yok etmek için Şarlman Frank İmparatorluğu ve Birinci Bulgar İmparatorluğu’nun ortak bir çabası gerekmiştir. Avarların sonraki kaderi bilinmemektedir, 830’lardan sonra hiçbir yazılı kaynak onlardan bahsetmemektedir.

Avar-Macar bağlantısı ile ilgili olarak, Avarlar ve Macarlar arasında yakın bir dilsel veya genetik ilişki olduğuna dair hiçbir kanıt yoktur. 10. yüzyıl Macar savaşçıların

yeniden yapılanmış yüzleri, güçlü Asya özellikleri göstermemektedir. İkisi de Avrasya bozkırından geldikleri için kültürel olarak oldukça benzerdir. İlk olarak önde gelen Macar tarihçi Gyula László tarafından formüle edilen bir teori, 9. yüzyılın sonlarında Pannonia Havzasını fetheden Macar kabilelerinin (Oğur) Türk ve Kafkas kabilelerinin bir ittifakı olduğunu, Avarların ise Ural olduğunu iddia etmiştir. Bu teori çoğu bilim insanı tarafından ‘bilimsel olmayan’ teori olarak görülmüştür. Ancak, son arkeogenetik çalışmalar bu tartışmayı yeniden canlandırmıştır (Keyser-Tracqui, Crubézy, Ludes, 2019).

2.1.3. Kabar Tezi

Kabar tezi, Hazarların bünyesindeyken bir isyandan sonra kaçıp, Macarlara katılan toplulukların Kabarlar olduğunu ileri süren tezdır. Kabarlar Macarlara katıldığında, Macar tarihi için önemli bir dizi olayın yaşandığı bilinmektedir. Yıllar boyu Hazarların bünyesinde var olmaya devam eden Macarlar, Hazarların en sadık askerleri olmuşlardır. Macarların bu konumu, Hazarların onları teşkilatlandırmaları sonucunu doğurmuştur. Hazar Kağanının ‘hakanlık’ sıfatını verdiği Arpad, Macarların ilk hakanı ve yedi Macar boyunun ilk lideri olmuştur. Bu dönemde Hazarlar içinde nedeni bilinmeyen bir isyan çıkınca, bu isyancıların bir kısmı Kabar ismini kullanarak Macarlara sığınmıştır. Hazar bölgesine doğu istikametinden giren Peçenekler, Hazar ülkesini işgal etmeye başlamışlardır. Peçenek saldırılarına Hazarlarla birlikte direnen Macarlar, yenilmeleri üzerine önce Etelköz’e, onun ardından da Karpat havzasına girmişlerdir.

Hazar Kağanlığından ayrılan Kabarların Macarlara katılmaları ve Hazar havzasına gelmelerinden öncesi, Macarların tarihi için çok önemli olaylardır. Constantine Porphyrogenitos’un bu olayı *De Administrando Imperio* (D.A.I) içerisinde büyük bir bölümde ele alması bu önemi vurgulamaktadır. Salzburg yıllığı, D.A.I’nin içeriğini doğrulamaktadır. Yıllığın bir başka versiyonu ise Kabarları Bizans kaynaklarındaki şekliyle telaffuz etmekte ve 881 yılındaki Macar saldırılarının sonrasındaki dönemlerden bahsederken Kabarlardan söz etmektedir. Bu yıllıklarda geçen “Kabarlar Hazar soyundan gelir,” şeklindeki ifade, Kabarların etnik konumuyla ilgili net bir bilgi vermez, ancak onların Hazar İmparatorluğu’nun yönetimi altında olduğu dönemin sonrasında Hazarlardan ayrıldığını göstermektedir. “Bu Türklere, Hazarların dilleri öğretildi”

şeklindeki ifade ise etnik olarak Kabarların kim oldukları hakkında bir bilgi vermez, çünkü Kabarların Hazar dilini zaten konuşabildikleri bilinmektedir. Ayrılmanın nedenleri üzerinde durmak önemli olsa da bu konuda yeterli kaynak yoktur, ancak asilerin ayrılmalarının ve onların başkaları tarafından kabul edilmesinin sonuçları incelenerek yorum yapmak mümkündür (Takacs, 2015).

Bu tezi ileri sürenler, Macar-Kabar birlikteliği üzerine yorum yaparak, bazı genetik araştırmalardan da destek alarak Sekeller'in Kabarlar olduğu kanısına varmışlardır. Bu yaklaşıma göre; Macarlar, Erdel'de Kabarlar ile birlikte varlıklarını çağımıza kadar sürdürmüşlerdir. Kültürel kimliklerini muhafaza edebilmelerine karşın dilleri koruyamamışlardır ve dil olarak Macarcayı benimsemişlerdir. Yüzyıllardır Macar yurdu olan Erdel'i vatanları kabul ederek burada yaşamışlardır.

Bu tezi savunan isimlerin başında gelen György Györffy, önceleri Sekellerin Kabarlara dayandığı düşüncesine sahipken, Sandor Török'ün etkisiyle bu görüşünü değiştirmiştir. Böylece Györffy, Sekelleri Kabarlara doğrudan dayandırmanın yanlış olacağını, ancak Sekellerin de tıpkı Kabarlar gibi Doğu halkı olduğunu iddia etmiştir. “Kökenleri Kabarlardan gelen Sekeller, 860'a doğru Hazarlara karşı ayaklanmışlar ve Macarların tarafına geçmişlerdir.” ifadelerini kullanan Jenő Szűcs ise Sekellerin, Hazar Kabarlarından farklı bir topluluk olamayacağını belirtmiştir. Istvan Fodor ise Sekellerin 8. yüzyılın ortalarında Macarlarla birleştikleri ve sonraki süreçte Kabarların altında sınıflandırıldığını ifade etmiştir.

Bazı dilbilimciler, Sekel ve Kabar soy birliğine dayanarak ortaya koyulmuş olan bu tezi reddetmektedir. Gyula Németh'in öncüsü olduğu bu teze göre, Sekeller ile Kabarlar arasında yaşadıkları coğrafyadan başka ortak hiçbir etnik bağ söz konusu değildir.

Buna göre Kabarların Sekeller, hatta Macarlar üzerinde çeşitli etkileri olmuş olsa da Kabarlar ile Sekelleri aynı etnik kökene bağlamak gerçeğe aykırı bir durumdur. Hazar Kabarlarının üniteryanizmden etkilenmiş olmaları, Polonya'nın bazı bölgelerinde ve Erdel'de Yahudilik inancını yaymaları ve Kabarların, Sekellerin bazı inanç yapılarının kaynağı oldukları kesindir. Ancak Kabarlar'ın Sekellere etnik bağları olduğu konusunda önemli kuşkular vardır (Györffy, t.y: 84-85).

2.1.4. Romen Tezi

Siyasi kaygılarla ileri sürülmüş bir Romen tezi bulunmaktadır. II. Dünya Savaşı yıllarında ortaya konulmuş olan bu tezin, Romen halkının Erdel bölgesi üzerinde var olduğunu iddia ettikleri tarihsel haklarını desteklemekten başka bir amacı yoktur. Romen bilim dünyasında ‘Romen’ olarak kabul edilen ve aslında Kumanlardan geldiklerine dair buluntular olan Çangolar, (Taşağıl, 2013: 75) Sekeller ile aynı etnik kök ve kültürden gelen iki kadim Erdel halkı olarak ifade edilmiştir. Buna göre Çangolar Romen asıllı oldukları için Sekellerin de aynı kökten gelmesi gerekmektedir.

Romen uzmanlar, özellikle I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı arasında, Sekellerin kökeninin Romenlere dayandığını kanıtlamaya çalışmışlardır. Romen araştırmacıları tarafından siyasi amaçlarla ileri sürülen bu teori, Romanya’da bir devlet teorisi olarak kabul edilmiş ve ‘bilimsel bir gerçek’ olduğu iddiasıyla ders kitaplarına dahi girebilmiştir (C.S., 2019).

2.1.5. Bulgar Tezi

Macarların Lebedia bölgesindeki komşularından biri olan Volga Bulgarlarına dahil olarak kabul edilen Siğil/Sikil kabilesinin Sekel olarak ortaya koyulmasıyla oluşan bir tezdır. Sekellerin Bulgar bağlantılı Esgil veya İskil kavmi olduklarını József Thúry ve Gyula Yégre Pauler iddia etmiştir (Karacsonyi, 1905: 5). Bahaddin Ögel, Orta Asya’daki Türk boylarının Çin kaynaklarındaki isimlerinden hareketle bu görüşü savunur şekilde bir iddia ortaya sunmuş; batıdaki Göktürklerin sağ kolu olan Nu-she-pi kavminin *A-his(szu)* ve *Chieh(Chi)* isimli iki boyunun, Göktürk yazıtlarındaki Ezgil veya İzgil olduklarını savunmuştur (Ögel, 2010: 469-484). Ögel’i temel alarak bu görüşü savunan bir diğer isim ise Saadettin Yağmur Gömeç olmuştur. Gömeç, Sekellerin kökenini Türklere bağlamış ve Sekel isminin, *Sek-el Sek (Cik)* şeklinde ifade edilmesi gerektiğini savunmuştur (Gömeç, 2011: 49-50).

2.1.6. Macar Tezi

Macar tezi, Sekellerin bir Macar boyu olduklarını ileri sürmektedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi bazı bilim insanları, Macarlar Lebedia bölgesinde yerleşik

durumdayken komşuları olan Volga Bulgarlarıyla birlikte yaşayan yarı Bulgar kabilesi olarak görülen Sikiller veya Siğil'i 'Sekeller' olarak kabul etmektedir. Sekeller'in Bulgarlarla birlikte yaşayan kavim olan Esgil ya da İskiller olduklarını ileri sürenler de vardır (Karácsonyi, 1905: 5). Büyük tarihçi Bahaddin Ögel de bu görüşü destekleyen bilim insanlarından biridir (Ögel, 2010: 469-484).

İlk olarak Sekellerin kökenini başka milletlerde aramanın anlamsız olduğunu ifade eden Geza Nagy, Sekellerin Macar olduklarını ilk kez ileri süren bilim insanıdır. Bu nedenle Nagy'e göre Sekeller'in kökenini Macarların bir kolundan başka bir konumda aramak gereksizdir. Sekeller'in Macar olduğunu, kişi ve yer adlarından, arkeolojik bulgulardan ve kültürel öğelerden çıkarmak son derece kolaydır (İşık, 2019: 62).

Günümüzde Macar bilim insanlarının birçoğu Sekellerin, Macarlardan daha saf olarak ulusal kimliklerini korumuş ve koruyan birer Macar oldukları iddiasındadır. János Karácsonyi, Sekellerin bir Macar kolunun üyeleri olduklarını savunan bir bilim adamıdır ve bu konuda kapsamlı araştırmalar yapmıştır. Yaptığı araştırmalarda, 1400'lü yıllara kadar gerilere giderek birkaç köy ve kilisenin kayıt defterlerine ulaşmıştır. Ona göre Sekeller, Macarlardan başkası değildir. Karácsonyi, uzun süren çalışmaları sürecinde Erdel bölgesini birçok yönden incelemiş; bu çalışmalarla birlikte tezini filolojik yorumların, bazı toponimlerin, antroponimlerin ve arkeolojik bulguların üzerine temellendirmiştir. Yaptığı detaylı incelemeler sonucunda elde ettiği verilere göre, 1400 yılına kadar olan yerel idarecilerin isimlerinden sadece beş veya altı tanesi Hristiyan ismi taşımaktadır. Geri kalan isimlerin neredeyse hepsi Macar kökenli isimlerdir (Karácsonyi, 1905; akt. İşık, 2019).

2.2. SEKELLERİN SİYASİ TARİHİ

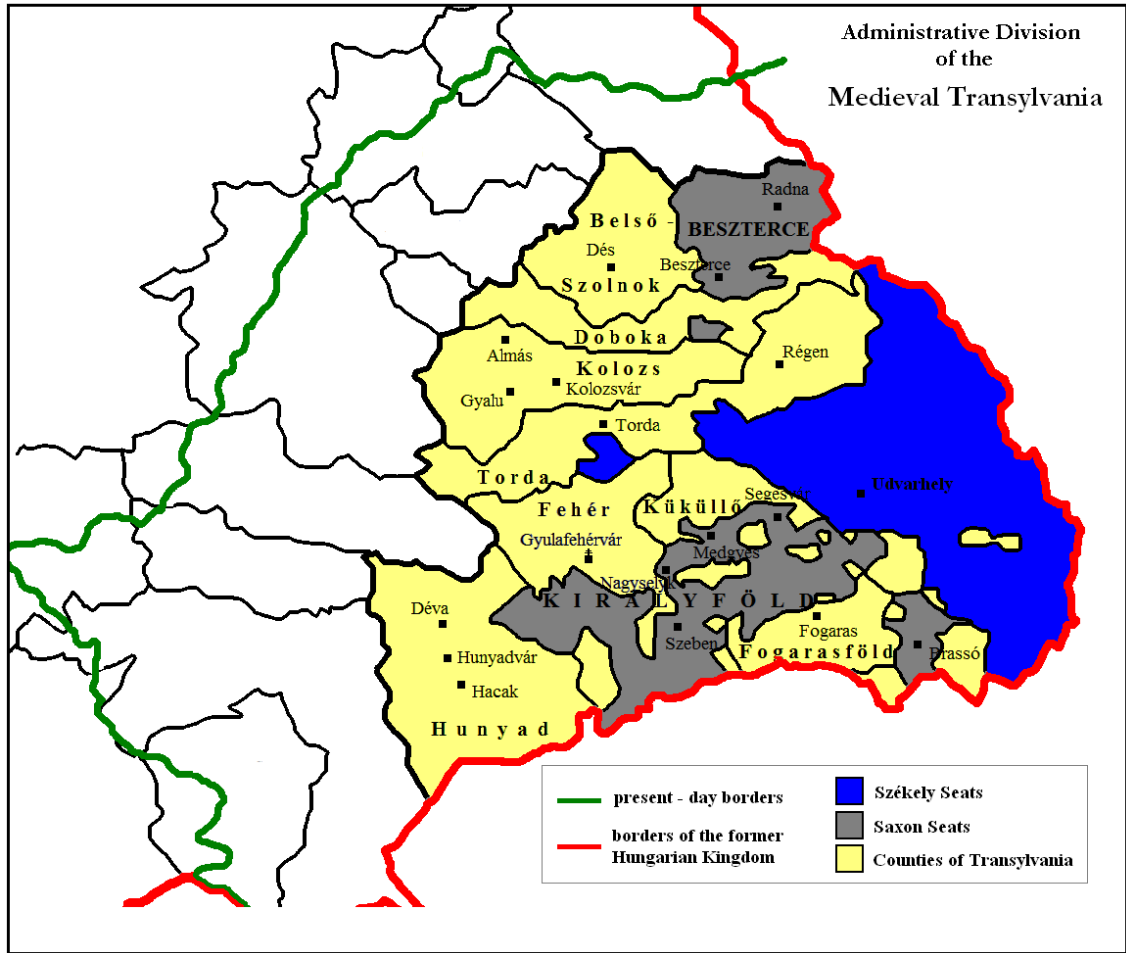
Kökenleri hakkında hala büyük bir tartışmalar olan Sekeller sorunu karmaşık ve oldukça tartışmalı bir konudur. Sekeller, 12. yüzyılda Doğu Transilvanya'ya yerleşmiş, Macaristan ve Romanya'nın özellikle bazı bölgelerinde yoğun bir şekilde yaşayan bir halktır. Orta Çağ boyunca Sekeller, özel haklar ve ayrıcalıklarla yetkilendirilmiş özerk bir sosyal grup olarak bilinmiştir.

Sekeller, kendine has özellikleri, modernleştirici ve merkeziyetçi politikalarıyla yaşadıkları bölgelerdeki gerilimlerin her zaman merkezinde yer almışlardır. Yüzyıllar boyunca Avrupa ülkelerini yöneten Habsburglarla sürekli çatışma içinde olmuşlar ve 1848’de Sekellerin Budapeşte’de başlayan devrimi desteklemeye karar vermeleriyle bu anlaşmazlıklar doruğa ulaşınca Macar ordularıyla birleşerek muharebelere katılmaya karar vermişlerdir. Sekeller, 1848’den beri resmen Macar ulusunun bir parçası olmuştur. Yine de devrimin düşüşünden sonra, Sekeller aslında Avusturya-Macaristan içinde marjinalleştirilmiş ve Budapeşte merkeziyetçiliğine tabi tutulmuştur. I. Dünya Savaşı ve müteakip barış antlaşmaları, Sekellerin kimliğini ve geleceğini güçlü bir şekilde belirleyen bir dönüm noktası olmuştur. Sekel bölgesi aslında toplumun onları yabancı olarak algıladığı bir devlet olan Romanya’ya ilhak edilmiştir. İki dünya savaşı arasında, tartışma ve kimliklerinin tanımı, ‘kimlik inşası’ olarak tanımlanan yeni bir aşamaya geçmiştir. Bu döneme, anavatan Macaristan’ın Macar azınlığın kimliğini savunma konusundaki ilgisi damgasını vurmuştur. Bu ilgi yerel sağduyularının güçlenmesine de yansımıştır (Bottoni, 2013: 477-511).

I. Dünya Savaşı’ndan sonra Macar revizyonizminin ve Rumen kültürel milliyetçiliğinin ilgi ve çabalarının arasına sıkışan Sekellerin kimlikleri, Macar ulusuyla üyeliği zedelemeyen yerel bir kimliğe aidiyet duygusu geliştiren bir yaklaşımla, yeni bir güç kazanmıştır. II. Dünya Savaşı’ndan sonra Sekelistan, sosyalist Romanya tarafından Stalin’in doğrudan tavsiyesi üzerine verilen hak üzerine bölgesel özerklik yaşamıştır (Bottoni, 2008). Bu, SSCB’de görülen tarzda bir özerklik projesidir. 1952’de yürürlüğe giren RAU (Regiunea Autonomă Maghiară - Magyar Özerk Bölgesi), siyasi veya ekonomik herhangi bir özerk karar alma mekanizması sağlamamıştır. Yine de Transilvanya’nın diğer bölgelerinde kaybedilen dilsel ve kültürel hakları geliştirmeyi ve güçlendirmeyi başarmıştır. RAU’nun 1968’de sona ermesi ve sosyalist hükümetin sunduğu yeni olanaklarla karakterize edilen kısa bir dönemin ardından, 1980’lerle birlikte Bükreş’in baskı ve asimilasyon girişimlerinin yeni bir aşaması başlamıştır. ‘1989 Devrimi’ ve komünist rejimin çöküşü, Macar toplumunun azınlık haklarını artırmayı umduğu yeni bir aşamayı başlatmıştır.

Nüfus sayımı, ulusal kimliğin değerlendirilmesinde önemli bir araçtır. Bununla birlikte, istatistik bilimi, özellikle milliyet ve dil ile ilgili anket verileri, sorduğu çok sayıda soruya aldığı cevapla çok farklı veriler sunmaktadır. Özellikle Doğu Avrupa’da, azınlıkları koruma yasalarının nüfus sayımı sonuçlarında koruma bölgesini tanımlaması nedeniyle, anketler genellikle milliyetçi siyasetin savaş alanları haline gelmekte ve sonuç olarak anketler doğruluk değerini yitirmektedir. Sekeller özelinde nüfus sayımı daha karmaşık bir durum arz etmektedir, çünkü toplanan verilerde Sekel olduğu halde kendisini böyle tanımlamayan birçok kişi vardır. Gerçekten de Sekellerin büyük bir çoğunluğu kendilerini Macar olarak tanımlamaktadır. Bu, daha önce yapılan kısa tarihsel girişten sonra açıkça görülebilir, ancak her zaman bu kadar net olmamıştır (Coceancig, 2015).

Komünizm sonrası, Kasım 1991’de, ilk nüfus sayımından kısa bir süre önce, Sekel gazetesi Hargita Nepe ilk sayfasında şunları yazmıştır: “Sekel olmaktan gurur duyuyoruz, ancak nüfus sayımı bağlamında kendimizi sessizce ifade etmeliyiz!” Macar toplumunda ve özellikle siyasi sınıfın üyeleri arasında, insanların kendilerini Sekel kökenli ilan edecekleri ve bu nedenle Macarlar arasında sayılmayacakları konusunda güçlü bir korku oluşmuştur ve bu, Macaristan’da yaşayan Sekel azınlığına büyük zarar vermiştir. Romanya’daki Macar Demokratik Birliği (Unionea Democrata Maghiara Romania-UDMR) Başkanı Domokos, Rumen hükümetinden nüfus sayımı formundan ‘Sekel’ seçeneğinin kaldırılmasını istemiştir. Bu seçenek ilk kez 1977’de, azınlıkları sayısal olarak parçalamak amacıyla daha önce hiç kullanılmayan altı farklı milletle birlikte sunulmuştur. 1977 yılında sadece 1075 kişi kendini Sekel uyruklu ifade etmiştir (Varga, 1998-2002: 5). Bugün Romanya Mureş, Harghita ve Covasna bölgelerinde yaşayan tüm Macarlar ile Sekellere bakıldığı zaman Sekelistan (Szeklerland) adı verilen bu üç bölgede yaşayan Sekellerin, sayıca Macarları geçtiği bilinmektedir (Coceancig, 2015).

Şekil 3. Sekelistan haritası.

Dilsel kimlik, hem kimlik seçiminin doğal bir seçim olduğuna inanan teorisyenler hem de kültürel yönü vurgulayanlar tarafından ulusal veya etnik kimliğin temeli olarak kabul edilmektedir. Dilbilimciler dilin iletişimsel ve sembolik iki temel işlevi olduğunu ifade etmektedir. Birincisi, bireyler arasındaki ilişkinin temelidir. İkincisi, iletişim işlevlerine sembolik bir değer verir ve böylece sadece siyasi bir sembolden ziyade en güçlü ulusal sembollerden biri haline gelmiştir. Dolayısıyla bir halkın kendi dilini savunması, daha yüksek değerler üstlenmesi adına ‘kutsal’ bir görev haline gelmiştir. Bir dil grubu dilini korumak için savaştığında, asla sadece bir iletişim aracını korumakla kalmaz: Aynı zamanda belirli siyasi iddiaları, özerkliği, kurumlar, kültürel ürünler ve uygulamalar ve ulusal kimlikleri korumaktadır (Aksan, 2000). Bu noktada Sekellerin ayrı bir dilleri olmadığını, Macarcanın doğu lehçesini konuştuklarını ifade etmek gerekmektedir.

Dilsel bakış açısından, Romanya'daki azınlıkların dilinin korunması sistemi ve Sekel runik alfabesi olarak ilginç iki unsur üzerinde durmak gerekmektedir. İlk unsura gelince, Romanya'daki azınlık dillerini koruma sisteminin, yetersiz ve çoğu zaman uygulanmayan yasalarla zayıf olduğunu kanıtlamıştır. Buna rağmen, Macarca konuşanların çoğunlukta olması nedeniyle, Sekelistan'da fiilen iki dillilik vardır. Sekel runik alfabesi, Sekel tarihi ve kimliği ile doğrudan kesişen özel bir konudur. Bu alfabe 19. yüzyıla kadar Sekelistan'da kullanılmış ancak daha sonra ortadan kaybolmaya yüz tutmuştur. Kamusal alanda, 2 Haziran 1990'da Cristuru Secuiesc'de Szekely Ifjak Forumu'ndan (Sekelistan Gençlik Meclisi) bazı gençlerin kasaba girişine runik harflerle şehrin adının yazılı olduğu resmi olmayan bir tabela koymasıyla yeniden ortaya çıkmıştır. Ancak bu eylem, UDMR ve bölge halkı tarafından tepki ve protestolarla reddedilmiştir. Ne var ki bu alfabeye olan ilgi doksanlı yılların ikinci yarısında bazı yerel yönetimler tarafından da desteklendiğinde daha da güçlenmiştir (Borbély, 2018).

Geleneksel şarkılar, danslar ve dil gibi iletişimsel, sosyal ve kültürel yapıyı koruma ve yaşatma işlevi olan unsurlar, özerk kimliğin savunulmasında açısından önemlidir. Şarkılar, danslar ve bunlar gibi geleneklerin bir toplamı olarak görülen ve bu geleneklerin savunulmasında kültürel bir hareket olarak anlaşılan folklor, kimliğin belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Çavuşesku rejimi bunu, Romanya'da propaganda amacıyla gösteriler, festivaller ve çok sayıda amatör grubun desteğiyle Komünist Parti'nin ulusal ideolojisini desteklemek için güçlü bir şekilde kullanmıştır. Başlangıçta Sekeller bu hareketin bir parçası olma fırsatına sahip olmuş, ancak 1980'lerde rejim folklorik sergiler üzerindeki kontrolünü güçlendirmiş ve Sekellerin gösterilerinin sayısını sınırlamıştır.

1989'da halkın kültür ve gelenekleri nihayet ideolojik denetimden kurtulmuş, azınlık hareketleri ve kültürel kurumlar için yeni perspektifler ve olanaklar oluşmuştur. Ancak oluşan yeni olanaklar ile birlikte halkın kültür ve geleneklerini yaşatmanın siyasal güce ve maddi imkânlarla bağlı olduğu için Sekeller bu konuda da sorunlar yaşamıştır.

Ortak kimlik, sembollere, ritüellere, törenlere ve yalnızca 'biz' ve 'ötekiler' arasındaki farkı sürekli olarak hatırlamakla kalmayıp aynı zamanda özgünlüğünü, tarihini ve ortak kaderlerini yeniden onaylayan ve güncelleyen bir kolektif belleğe ihtiyaç

duymaktadır. Mitler, değerler ve semboller etnik kimliğin temelidir, bir ulusta bireylerin birliğini garanti eden temel faktörlerdir.

Şekil 4. Sekel bayrağı.

Bayrak, kimliğin en önemli sembollerinden biridir. Sekeller, 1848 yılında Macarlara katılmaya karar vermiş ve o tarihten itibaren Macar sembollerini kullanmaya başlamışlardır. Bu semboller anlamsal olarak asimile edilmiş ve sadece doksanların sonuna kadar kullanılmıştır. Temelde Sekel bayrağı, bir ‘bayrak’ olarak toplum içerisinde yaygın olmamıştır. 1990’larda ise en yaygın kullanılan Sekel bayrağı, rengini ve tasarımını Sekel armalarından alan kırmızı-siyah bayraktır. Bu ‘gayri resmi’ bayrak, 2004 yılında Sekel Milli Meclisi’nde mavi-altın renkli ‘resmi’ bayrağın tasarlanmasıyla değiştirilmiştir. Sonraki yıllarda bu bayrağın kullanımı yaygınlaşmaya başlamıştır (Coceancig, 2015).

Odorheiu Secuiesc yakınlarındaki bir köy olan Lutifa’da 1848’deki *Sekel Buluşması* anısına inşa edilen anıt, kimliklerinin oluşumunun karmaşıklığını başarılı bir şekilde temsil etmektedir. Bu anıt 1973’te planlanmış, komünist rejim tarafından yerel politikacıların baskısı ile bahşedilmiş ve 1980’de tamamlanmıştır. Ancak mevcut rejimde bu anıt Macar milliyetçiliğinin bir temsili olarak görüldüğü için açılmamıştır (Borbély, 2017).

Siyasal kurumlar, bir siyasal ideoloji olarak anlaşılan ulusal kimliğin inşası ve milliyetçiliğin yayılması sürecinde kilit bir role sahiptir. Smith'e göre, ulusal kimlik her zaman politik bir topluluğa bağlıdır, politik topluluklar ulusal kimliklerin nitelendirmesi konumundadır (Koller, 2006: 88). Etnik kimlik ile ulus arasındaki fark, ulusun siyasallaşmasıdır. Bir etnik grup eşit olarak ulus haline geldiğinde, kültürel bir fenomenden politikacıya geçiş olur, başka bir deyişle: "Millet olmayı hedefleyen her etnik grup siyasallaşmak zorundadır [...] siyasal halkaya girmek zorundadır" (Smith, 1992: 317). İngiliz sosyolog, etnik kimlik ile devlet arasındaki ilişkinin ya da devlet bütçesinden bir paya sahip olma hakkına dair iddiaların, bürokrasideki pozisyonların ve idari yapıların altını çizmiştir. Bu hedef, toplumu, siyasi aktivizm lehine, geçmişe damgasını vuran izolasyon ve pasifliği terk etmeye zorlamıştır. 1989'dan önce, Sekel topluluğu bazı anlarda siyasi bir alanda var olabilmıştır. RAU, yetmişlerin sonuna kadar Komünist Parti'de rol oynayabilecek bir Macar siyasi seçkin grubunun geliştirebildiği küçük bir 'Sekel dünyası' yaratmıştır. Rejimin tamamıyla kapanması ise seksenlerle birlikte gerçekleşmiştir. Devrimin hemen ardından gelen aylarda Macar toplumu büyük umutlar beslemiş ve 25 Aralık 1989'da kurulan UDMR onları temsil etmeyi hedeflemiştir. Ancak özgür Romanya'nın ilk ayları sorunlu geçmiştir; geçiş döneminde geçmiş rejimin etkisiyle sürekli olarak süreklilik ve milliyetçiliğin neden olacağı gerilimler vurgulanmıştır (Borbély, 2017).

Macar toplumu bütün bu gelişmelerden dolayı sarsılmış ve onlar için 1990'daki ilk UDMR Kongresi'nde ülkedeki demokratik gelişmeyi savunma ihtiyacı ortaya çıkmıştır, böylece azınlık haklarıyla bağlantılı konular ikinci sıraya girmiştir. UDMR'de Sekeller meselesiyle ilgili ilk büyük tartışma, 1993 yılında Brasov Kongresi'nde, nihai belgeye 'özerklik' kelimesinin eklendiği, ancak net bir tanımı olmayan, bir çalışma grubuna atanan bir görev olduğunda gerçekleşmiştir (Coceancig, 2015).

Devrimden sonraki ilk yıllarda, UDMR içinde üç farklı görüş ortaya çıkmıştır. İlki gerçekten de Sekel varlığının onların haklarına yönelik bir tehdit olarak görüldüğü ve bölgesel özerlikle ilgilenmediği için Macarların azınlıkta olduğu diaspora tarafından desteklenmemektedir. İkincisi, Targu Mures'in siyasi liderliği tarafından temsil edilen, özellikle Bükreş'teki hükümeti etkilemek ve Rumen partileriyle geniş bir ittifaklar

sistemi oluşturmak isteyen ılımlı bir siyasi gruptur. Bu iddia için özerklik, önerilen siyasi hedefler için bir tehlikeyi simgelemektedir. Macaristan, özellikle Romanya'daki Sekellere düşmanca bir tavır sergilemiştir. En kısa zamanda AB ve NATO'ya kabul edilmek isteyen Macaristan, 1996 yılında Romanya ile imzaladığı anlaşmayla Sekelleri Romanya'nın baskıcı rejiminde yalnız kalmalarına sebep olmuştur (Borbély, 2018).

2.3. SOSYAL, EKONOMİK VE KÜLTÜREL HAYAT

2.3.1. Boylar

Bozkır toplumlarındaki küçük aile düzenine göre oluşan özgür irade yaklaşımının, bütün aile üyeleri için 'devlet kurma' düşüncesini oluşturabilecek fikirler oluşturduğu bilinmektedir. Yaşam tarzının insanlara kazandırdığı özgür düşünce yapısı, bu durumun en büyük sebebidir. Hazarlar tarafından teşkilatlandırılma konusunda bir düzenleme yapıncaya kadar Macarlarda da durum aynı şekildedir. Zengin bir ekonomileri ve güçlü orduları sahip olmalarına rağmen yedi boydan oluşan Macarlar devletleşmemişlerdir, devletleşme süreçleri ancak Hazar müdahalelerinden sonra olabilmıştır (Doğan, 2014: 19-20).

Sekeller, altı kabileden oluşmaktadır. 15 ve 16. yüzyıllara ait birkaç Sekel aile kaydı, Sekel boy yapısıyla ilgili fikir yürütülmesine yardımcı olmaktadır. Bu vesikaların içerisinde, Marosszék bölgesiyle ilgili bir boy listesi de bulunmaktadır (Doğan, 2014: 19-20).

2.3.2. Aile Sistemi

Sekel kültürü, Budapeşte'den ülkenin doğu ve batı sınırlarına kadar farklı ve çeşitlidir. Sekel halkının kadınlara, yaşlılara ve atalara saygı duyduğu bilinmektedir.

Sekeller, müzik, şiir, edebiyat, sanat, satranç, bilim ve matematiğe geniş ilgileriyle tanınan sanatçı insanlardır. Yeteneği geniş çapta tanıyıp kabul etmiş ve yeteneği, mizahı, bilgiyi ve duyarlılığı takdir etmişlerdir.

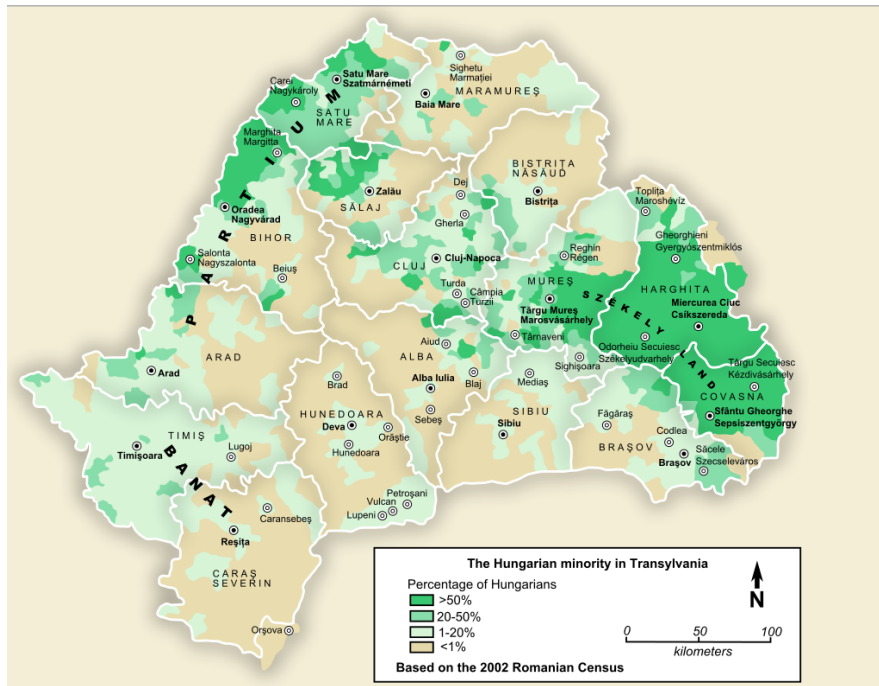
Sekel halkı güçlü aile değerlerine inanmaktadır. Ailenin Sekel sosyal yapısının merkezi olduğunu ve üyelerine hem maddi hem de manevi destek sağladığını söylemek

yanlış olmaz. Geniş aile nesilleri birbirini desteklemekte ve ebeveynler, büyükanne, büyükbabalar ve genellikle iki çocuktan oluşan aile ile yaşamaktadır.

Sekel halkı, uzun vadeli bir dostluk ilişkisini beslemeye önem verir, bu ilişkileri korumak adına çaba harcarlar. Sekel kadınları, aileye bakma konusunda geleneksel değerlerle yetiştirilmiş adanmış anneler ve eşlerdir. Geleneksel Sekel kadınlarının, çocukları anaokulu çağına gelene kadar evde kalıp çocuklarını büyütmek için profesyonel kariyerlerini temelde erteleyebildikleri görülebilmektedir.

2.3.3. Yerleşim

Sekel yerleşim alanları Romanya'nın merkezinde, Doğu Transilvanya'da tarihi ve etnografik bir bölgedir. Romanya'daki Macar siyasi örgütlerinin birincil hedefi, Sekel özerkliğini elde etmektir. Sekeller, Romanya'da yaşayan Macarların yaklaşık yarısını oluşturmaktadır ve etnik bir blokta yaşarlar. Romanya'nın 2011 nüfus sayımının resmi verilerine göre Mureş, Harghita ve Covasna'da 609.033 kişi kendilerini Macar olarak görmektedir (üç ilçenin toplam nüfusunun %56,8'i). Bir Macar alt grubu olarak ele alınan Sekeller, esas olarak bu üç ilçede yoğunlaşmıştır.

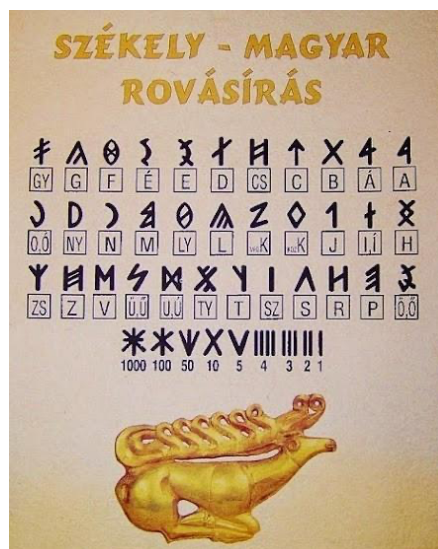
Şekil 5. Sekel yerleşim alanları.

2.3.4. Eğitim

Sekellerde eğitim ve kültür çok önemsenmektedir. 16. yüzyılın ilk yıllarından itibaren Macarca ve Latince eğitim veren okullar açılmak suretiyle kültürel hayatlarını sistematikleştirmişlerdir. Özellikle halkın yoksul kesiminin, çocuklarına bir gelecek sağlamak adına eğitimi önemsedikleri bilinmektedir. Sekellerde, eğitim öğretime verilen önem ve klasik eğitim sistemleri her dönemde sürmüştür. Bugünkü Romanya ve Macaristan sınırları içerisinde yer alan Sekel bölgelerinde Sekeller, Macarca eğitim veren eğitim sistemi içinde ilk, orta ve üniversite eğitimi veren okullarda eğitim görmektedir. Sekel aydınları, merkezlerinden biri Budapeşte’de diğeri de İsviçre’de bulunan iki Sekel Enstitüsü kurmuşlardır. Resmi ismi Macarca olan bu enstitülerde yapılan bilimsel çalışmalar Sekel ağırlıklıdır (Türktoyu, 2022).

Sekellerde eğitim, bölgesel olarak Romanya içerisinde bulunuyor olmalarına rağmen Macar eğitim sistemiyle bir olarak ilerlemektedir. Macaristan’ın güncel eğitim sistemi, resmi olarak Ulusal Kaynaklar Bakanlığı (Nemzeti Erőforrás Minisztérium) yönetimindedir.

Macaristan eğitim sisteminde ve eş zamanlı olarak Sekelistan’da eğitim dili Macarca’dır, Sekeller buna ek olarak Romence ve kendi yerel alfabeleri olan Sekel oyma yazısını (Rovas) öğrenmektedirler.

Şekil 6. Sekel oyma yazısı.

Zorunlu eğitim 5 yaşında başlar ve öğrencilerin 18 yaşına bastığı yılın sonuna kadar sürer. Okullar ve anaokulları devlet, yerel yönetimler, azınlık yerel yönetimleri (Sekel Gençlik Merkezi, Sekelistan Meclis Konseyi vb.), tüzel kişiler ve ayrıca gerçek kişiler tarafından kurulur ve sürdürülür.

2.3.5. Ekonomi

Sekeller yaşadıkları bölgelerde genellikle dokumacılık, ağaç işçiliği, örmecilik, demircilik, seramikçilik, tarım ve hayvancılıkla uğraşarak yaşamlarını idame ettirmektedirler. Sekeller, tarihsel süreçte başından beri tarım ve hayvancılıkla uğraşmışlardır (Doğan, 2004: 47-48). Sekellerin ekonomik olarak en önemli avantajları eski çağlardan bu yana Orta Çağdaki en büyük gelir kaynaklarından biri olan tuz madenlerine sahip olmalarıdır. Avrupa’da başka tuz madeni olmadığından dolayı Maroş çevresinde yer alan tuz mağaralarına sahip olmak, Sekeller için çok önemli bir ekonomik değer oluşturmuştur. Yine çok geniş çayır alanları ve bereketli toprakları ile yaşadıkları bölgenin tarım ve hayvancılığa uygun olması, Sekelleri bu alanlarda çalışmaya sevk etmiştir.

Sekeller arasında öne çıkan faaliyetlerden biri de at yetiştiriciliğidir. Sekeller tarafından binek hayvanı olarak kullanılan atlar, genellikle küçük boydadır. Önceki dönemlerde her bir onluk yerleşim biriminde savaşta kullanmak için aileler tarafından yetiştirilen ayrı atlar bulundurulmuştur. Kralların taç giyme törenlerinde Macar ordusu tarafından kullanılması için vergi borçlarına karşılık olarak at verdikleri bilinmektedir.

Tarım, ulaşım ve ordunun motorizasyonuna kadar at yetiştiriciliği sektörü Sekellerin ekonomisi için çok büyük önem arz etmiştir. Macaristan-Avusturya Monarşisi sırasında, Macaristan İmparatorluğun en büyük at tedarikçisi Sekeller olmuştur ve o dönemdeki tüm önemli at çiftlikleri Sekelistan’da bulunmaktadır. İlk organize Sekel harası, 857 yılında Árpád’ın şu anda Budapeşte’nin bir kırsalı olan Csepel’de görevlendirilmesiyle kurulmuştur. Ada, *Csepel* adını o günlerde hüküm süren Csepel’den almıştır. Sekeller bu adada sadece Fars ve Türkmen kanı taşıyan ve soylu olarak atfedilen atları üreme amacıyla toplamışlardır (“Horse Breeding”, 1999).

Savaşlarda kullanmak amacıyla yetiştirdikleri atlara günlük kullanımlar amacıyla binmeyen Sekeller, onları diğer atlardan ayrı bölümlerde tutmuş ve savaş dışında yalnızca eğitim için onlara binmişlerdir (Doğan, 2004: 48).

II. Dünya Savaşı sırasında at yetiştiriciliği çok durgunlaşmış ve bu sebeple dönemin Tarım Bakanlığı, tarım sektöründe motorizasyonun teşviki ile daha fazla ilgilenmiştir. Yetiştirilen atların sayısında keskin bir düşüş olmuştur. 1961-62'de Macar damızlık sistemine bugüne kadar ciddi şekilde zarar veren bazı radikal reformlar yapılmıştır. Bu reform, damızlık atların sayısını neredeyse yarıya indirmiş ve bu nedenle, 1816'da Mezöhegyes State Stud'da geliştirilmeye başlanmış olan ve bugün dünya çapında yaklaşık 200 canlı temsilcisiyle nesli tükenmekte olan Gidran atları gibi geleneksel ırkların çoğu tehlike altında kalmaya başlamıştır. Bu dönemde saf üreme için gen rezervleri Gidran, Nonius, Kisber ve Furioso diğer ırklara taşınmıştır. Mezöhegyes'te kısırakları seçmiş ve çok yönlü bir spor atı olma niyetiyle üretmeye başlamışlardır. Başlangıçta, çoğunlukla eski tip olan Hanoverian aygırlarını kullanmış olsalar da sonuç pek tatmin edici olmadığı için, 1963-64 kışında Holsteiner aygırı Ramses'in oğlu Ramses Junior'ı ithal etmişlerdir ve Holsteiner aygırlarını üretimde kullanmak başarıyla sonuçlanmıştır.

1989'da SSCB dağıldığında ve demir perde düştüğünde, Macaristan kendi damızlıklarını özelleştirmeye başlamıştır ve bunun için özel damızlık yetiştirme dernekleri kurulmuştur. O dönemden bu yana geleneksel at ırkları, Macar spor atları için kurulan bir yetiştirme programıyla birlikte koruma altına alınmıştır ("Horse Breeding", 1999).

Sekellerin at yetiştiriciliği ve atları kullanmaktaki ustalıkları, Sekel süvarilerinin şöhretiyle de kanıtlanmıştır. At etinden de istifade eden Sekeller, besin kaynağı olarak daha çok savaş atı olamayacak taylardan faydalanmışlardır. Sekellerde, diğer Türk boylarında görülen kımız geleneği yoktur (Doğan, 2004: 48).

Macar hükümdarlarının taç giyme törenlerinde ise her Sekel evinden alınan bir baş öküz ve bir at, Sekellerin ekonomik anlamda hangi konumda oldukları konusunda bilgi vermesi açısından önemlidir.

2.3.6. Dini İnanışlar

Sekeller; günümüzde bölgesel farklılıklar nedeniyle çoğunlukla Üniteryan, Protestan ve Katolik inanca sahiptir. Ancak Ortodoks inanç sahibi Sekel yoktur. Sekellere ait kiliselerde, bütün Hristiyan kiliselerinin özellikle 5. yüzyıldan itibaren gelenek haline gelerek kullanılan sunak (kiliselerde, üzerinde hayvanların, kurban edildikleri sunak, çoğu taştan yapılmış ve takdis ayini için kullanılan yüksekçe döşeme veya masa) kısmına yer verilmemektedir (Györffy, Tibori-Szabó ve Vallasek, 2017).

Sekeller, inançları çerçevesinde kutsal kabul ettikleri yerleri ziyarete ederek hac ibadetlerini gerçekleştirmektedirler. Sekeller tarafından yapılan ilk hac ziyareti, 1567'de John II. Zsigmond Zápolya'nın Sekelleri Katolikliğe çekmek amacıyla Csíksomlyó'ya (Romanya, Harghita ilçesinde yer alan, Macaristan ve Romanya'dan gelen Katoliklerin ziyaret ettikleri Roma Katolik hac merkezi) yaptığı ziyaretir. Bu ziyaretin ardından bu görev, her sene, Macarlar ve Sekeller tarafından sürdürülmüştür.

Hac, belli bir noktadan başlayarak kutsal mekâna yürüme şeklinde gerçekleştirilen bir ibadettir. Genellikle cuma sabahının erken vaktinde başlayan bu ibadet, uzun bir yürüyüş sürecinde dua ve ilahiler eşliğinde yapılmaktadır. Genellikle doğa yürüyüşü şeklinde gerçekleşen bu haccın son bölümünde katılımcılar, papazların dualarından ve vaazlarından sonra dağılmaktadırlar. Genellikle üç gün devam eden söz konusu hac etkinlikleri bugün de devam etmektedir (Beder, 2014: 86-87).

Sekeller, yedi Macar kabilesini ifade eden önemli yedi ruhu simgeleyen yedi kavramı sembolik anlamda önemsemektedirler. Buna göre söz konusu yedi kabilenin ruhsal karşılıkları; akıl, adalet, bilgelik düzen, sabır, sevgi ve merhamettir. Bu inanış, Sekellerin eski inancı Şamanlığın etkisiyle ortaya çıkan bir ritüeldir. Eski Sekel din adamları, doğaüstü güçlere sahip ruhani liderler olarak bilinmektedir. Onlar tanrının seçtiği, güvenilir âlim ve bilgili kişiler olarak görülür. Sekel halk düşünce yapısına göre Şamanlar, bugün bile bütün Sekel neslini gözetip korumaktadır (Györffy, Tibori-Szabó ve Vallasek, 2017).

2.3.7. Gelenekler

Macarların ve Sekellerin her sene 21 Mart'ta *Tavaszi Napéjegylenlőség* adını verdikleri Türk dünyasındaki Hıdrellez ve Nevruz şenliklerine benzeyen bahar şenlikleri vardır. Bu 'yeni gün'de toprağın, havanın, suyun ve hatta doğan güneşin bile yenilendiğine, bereketle temizlenip paklandığına inanılır. Bu inanişaya bağlı olarak Sekellerin genç erkekleri, 'çiçek' olarak tabir ettikleri genç kızları kovalardan üzerlerine boşalttıkları su ile ıslatırlar. Çünkü Macar ve Sekel geleneklerinde kız ya da kadın, doğa tarafından insanoğluna sunulan en önemli armağan ve doğanın insandaki tezahürü olarak kabul edilmektedir.

Sekeller, 1 Kasım gününü 'Ölümler Günü' olarak kabul ettiklerinden, bugünde kabir ziyaretleri yapmakta, ata ruhları için mum yakmaktadırlar. Önceleri yalnızca Katolik inancına sahip olanların yaptıkları bu gelenek, bugünün Sekelleri arasında yaygınlaşarak bir geleneğe dönüşmüştür (Doğan, 2004: 47). Ölüm Günü'nde kentlerde ise halka ekmek ve şarap dağıtılırken; köylerde ölünün ya da bir yakınının evinde ölenin ruhları için yemek daveti verilmektedir.

Vakti geldiğinde çeşitli eğlencelerin düzenlendiği Paskalya törenleri, bir başka Hristiyanlık âdetidir. Paskalya gününde akrabalar ve büyükler ziyaret edilir. Haşlanmış yumurtalar çok çeşitli renklerde boyanıp süslenerek ve hediye edilir. Paskalya, ilkbaharın gelişiyile kutlanan bir bayramdır. Ölümler Günü'nde olduğu gibi Hristiyanlığa özgü olarak görülen bu gelenek, aslında eski Türk inançlarıyla ilişkili bir ritüeldir. Kökeni bağlamında bu gelenek, Hristiyanlık öncesi Sekellerin inanç dünyasında baharın gelişi, tabiatın yenilenerek yeni bir çehreye bürünmesi şeklinde yorumlanmaktadır. Hristiyanlık inancıyla birlikte bu inanişın yalnızca şeklinde bir değişme olmuştur. Böylece yeni bir inanç sistemi çerçevesinde yeniden yorumlanan bu bayram, Hz. İsa'nın dirilerek yeniden dünyaya döneceği inancına dönüşerek her sene kutlanan bir gelenek haline gelmiştir.

Sekel halk dansları, Sekellere özgü başka bir husustur. Eski çağlardan bu yana dans, toplulukların eğlencesi ve birliği için önemli unsurlardan biri olmuştur. Genellikle aşk şarkıları kahramanlık türküleri ve halk masalları eşliğinde icra edilen danslar, ağırlıklı olarak Osmanlı etkisiyle şekillenmiştir. Bağbozumlarında ve hasat şenliklerinde, düğün

gibi çeşitli özel günlerde yapılan danslar, genellikle eşli ya da grup halinde icra edilmektedir.

Sekellerin geleneksel kıyafetleri, bugün gerçek işlevini kaybetmiştir. Eskiden insanlar tarafından sürekli kullanılan kıyafetler bugün eğlence ve şenliklerde sahne elbisesi haline gelmiştir. Sekel kadınları geleneksel olarak bireysel özellik ve zevklerine göre genellikle kumaş veya keçe etek, yün çorap, bot gibi kıyafetler giyerler. Erkekler ise keçe ceket pantolon, gömlek ve körüklü çizme giyerler, Macarlara özgü keçeden yapılan bir şapka takarlar (İşık, 2019: 126).

Sekellerin evlenme geleneklerinde bazı özgün adetleri vardır. Kısmetini bulmak isteyen bir genç kız, Aziz András Günü'nde oruç tutar ve gece yatmadan önce kalplerindeki damadı akıllarından geçirdikten sonra yastıklarını iki kez bükerek yatar. Bundan sonra bu arzularının gerçekleşeceğine inanmaktadırlar.

Ceket asma, kız isteme adetlerinden arasında en yaygın olanıdır. Kız evine, kız istemeye gelen damat adayı ile onun anne babasıyla birlikte diğer görücüler, eve girdiklerinde onları evin gelin adayı kızı ve annesi tarafından karşılanırlar. Misafirlerin ceket, kaban, şapkalarını alırlar; bunları askıya asarken eğer gelin adayı damat adayını beğenmişse onun ceketini evin içindeki askıya asar, eğer onu beğenmemişse evin bahçesindeki herhangi bir yere asar. Bunu gören anne ve baba, görüçülere verilecek cevabın olumlu veya olumsuz olduğunu anlarlar (İşık, 2019: 127).

2.3.8. Efsaneler

Macar ve Sekel mitolojisi, Macar ve Sekel kökenlerinden Hun İmparatorluğu'nun ve onun halefi devlet olan Macaristan'ın kuruluşuna kadar olan hikâyesini anlatmaktadır. Binlerce yıl öncesine dayanan bu geleneksel anlatım, eski Macar kültürünün ve inanışlarının tüm izlerini yok etmeye çalışan ve zorla dayatılan Hristiyanlaştırmanın yüzyıllardır sürdürdüğü baskıya rağmen Macar halkı tarafından korunmuştur.

Bu nedenle Macar mitolojisinin önemi yalnızca kültürel değerinde değil, aynı zamanda Macar ulusunun eski bir tarihi kaydı olması gerçeğinde de yatmaktadır. Bu

bağlamda geleneksel Macar ve Sekel mitolojisinin bazı ana temalarına ana hatlarıyla aşağıda verilmiştir.

2.3.8.1. Hunor ve Magor Efsanesi (Hunor és Magor legendája)

Sekel-Macar mitolojisinde orta çağ kronikçileri tarafından şekillendirilen köken efsaneleri ilk önce Simon Kézai; bunun ardından da Anonymus ve Képes Krónika (Chronicon Pictum) tarafından zikredilmiştir. Macar Harika Geyik Efsanesi, ulusun en eski efsanelerinden biridir. O kadar eskidir ki, Macarların Macaristan’a yerleşmelerinden önce uzak akrabaları veya komşuları olan milletlerde çeşitli şekillerde bulunur. Efsanelerin anlamı ve ifadesi biraz değişmiş olabilir, ancak hepsinin ortak noktası çoktur. Bugün kalan efsane nispeten kısa, oysa geçmişte muhtemelen çok daha kapsamlıydı. Ancak Macar efsanesi, kısalığına rağmen, diğer kültürlerde bulunan ilgili efsanelerin çoğunda bulunan birçok önemli noktayı içermektedir. Uzak antik çağda bu insanların bir zamanlar komşu olduklarını gösteren bu noktalar. Evrenin sembolü ve güneşin annesi geyik olarak sembolize edildi. Büyük boynuzlu geyik genellikle güneşi boynuzlarında taşıırken gösterilirdi, bazı durumlarda güneşin kendisi efsanedeki geyik oğlu bir geyik olarak sembolize edilirdi. Ögel (2010: 578-579) bu efsanede yer alan geyik ve bataklık motiflerinin Oğuz Kağan Destanı’nda da geçen kurt ve bataklık motifleriyle ilgili olabileceği görüşündedir.

“Günlerden bir gün Hunor ve Magor (mitik kardeş çifti, kroniğe göre Nimrod ve Enet’in çocukları) avlanmak için yola çıktılar ve bozkırda (Kuban ovası istep kırsalı) bir dişi geyik karşlarına çıktı. Geyik önlerinden kaçtı gitti, onlar da Meotis batağının ortasına dek onu izlediler. Sonra da gözlerinin önünde tamamen ortadan kayboldu ve uzun süre aramalarına rağmen hiçbir yerde izine rastlayamadılar. Yukarıda sözü geçen bataklığı baştan sona katettiler ve hayvanlarının otlamasına uygun olduğunu düşündüler. Babalarına geri dönüp onun iznini aldıktan sonra bütün eşyalarıyla birlikte Meotis bataklarının ortasına hayvanlarını otlatmaya, yerleşmeye gittiler. Meotis çevresi (Azovi yani Azak Denizi kıyısı civarı ve Kırım Yarımadası) Pers toprağıyla komşudur; oraya girmek ve çıkmak güçtür. Yegâne geçit yeri her tarafından denizle çevrili, ırmakları yoktu, ama çayırılık alanları, ormanları, balıkları, kuşları ve av hayvanları bakımından zengindi. Ancak oraya ulaşması da çıkışı da güçtü. Böylece Meotis bataklıklarının ortasına gittiler ve beş yıl oradan bir yere hareket etmediler. Altıncı yıla çıktıklarında bir gün bozkırdalarken beklenmedik bir şekilde Bereka’nın (Bereka Nehri, Donyec’in yan kolu, Belgorod ve Sarkel arasındaki yerlerin sakini) oğullarının kocaları olmadan çadır kurup yerleşmiş karılarına ve çocuklarına rastladılar ve bu sırada borazanla şenlik yapıyorlar ve müzikle dans ediyorlardı (kadim pagan dininde kadınlara ait bir inisiyasyon veya tabiat bayramı). Onları hemen malları mülkleriyle birlikte alıp Meotis bataklığına götürdüler. Su taşkını sonrası (nehirlerin bahardaki taşmalarından sonra) bu ilk ganimet olmuştu, Dula’nın (Dulu/Dulo/Duklat eski Alan soyu) iki kızını da kaçırmışlardı, kızlardan birini Hunor, ötekisini de Magor kendine eş aldı. Bundan sonra Hunlar ve Macarlar’ın hepsi de bu kadınlardan türediler (Kuma nehri civarı ve Kırım Macarlarını da

Hunlar diye adlandırıyorlardı). Bundan sonra uzunca bir süre süre Meotis bataklıkları arasında oturdular, nüfusları çok fazla artmaya başlamıştı ve bu kırsal artık onları misafir etmeye de beslemeye de yetmiyordu. Buradan İskitya'ya (o zamanki Don – Prut arasındaki arazi) casuslar gönderdiler ve İskit kırsalını büyük bir kurnazlıkla araştırdıktan sonra çocuklarıyla ve hayvanlarıyla oraya görkemli bir şekilde göçtüler ve yurt edinip yerleştiler.” (Ulutan, 2017: 94)

Şekil 7. Kız kaçırma efsanesi figürü

Bütün Macar efsaneleri gibi bu efsane de Hun kökünden gelmektedir. Özellikle “Kız kaçırma” efsanesinin yapısı Jordanes tarafından nakledilen versiyonla tam bir örtüşme içindedir. Efsanede adı geçen ülkeler ve kralların farklılıkları dışında neredeyse bütün motifler aynıdır. Bulgar, Alan ve 108 diğer Türk kabilesi mensubu kızlarla evlenen Hunor ve Magor kardeşler, tarihsel gerçeklikle uyumlu olabilecek bazı ipuçlarını barındırmaktadır. Bu bağlamda Hunor ve Magor kardeşlerin izdivaçları Onogurlar ile karışarak Türkleşen Fin-Ugor kavimleri ile ilgili anlatıların bir yansımasıdır. Meotis bataklıklarının ise simgesel olarak Azak denizini işaret ettiğine de dikkat edilirse Macar tarihi açısından bu bölgenin önemli olayların mekânı olduğu görülmektedir. Onogurlar, Bulgarlar, Hazarlar ve Kabarlarla burada kaynaşan Proto-Macarlar ilk Hun kavimleriyle de burada karşılaşmışlardır. Bundan dolayı ne kadar tahribata uğrarsa uğrasın bunun gibi efsanelerin içinde hakikate ait bazı izlerin bulunduğu kuşku yoktur. Bu bağlamda

efsanelerde ifade edilen izdivaçlar da tarihsel gerçekliklerin efsanelere yansımından başka bir şey değildir (Ögel, 2010: 578-579).

Macar Regos (ozanlar) tarafından söylenen aşağıdaki Noel şarkısı, geyiği güneşin taşıyıcısı olarak göstermektedir.

Macarca

Türkçe çeviri

Csoda fia szarvas, ezer ága boga

Binlerce dal ve topuzlu boynuzlu harika
erkek geyik

Ezer ága boga, ezer fénylő gyertya

Szarva közöt hozza áldot napnak fényét

Bin dal ve topuz ve binlerce parlak mum

Homlokán bir csillag, mellén bir bekletme,

Boynuzları arasında mübarek güneşin
ışığını taşır.

S elindul az égi Duna fenyés partjától,

Alnında yıldız, göğsünde ay var

Hogy égi küldötként hírt adjon

Ve parıldayan cennet Tuna'nın

Bir teremő és gondviselő istenünkről.

kıyılarında başlar

Göklerin elçisi ve haberci olsun diye

Yaratıcımız ve şefkatli tanrımız hakkında

2.3.8.2. Prens Csaba: Cennetten bir hediye

“Gökyüzünden hediye” veya “cennetten hediye” anlamına gelen Csaba'nın Macarca isminin, efsaneye göre halkını birçok kez kurtarmış olan Prens Csaba adlı efsanevi bir savaşçıdan geldiği söylenir. Prens Csaba hakkında başlıca Alageyik Efsanesi olmak üzere pek çok efsane vardır ve aşağıdaki Alageyik Efsanesinin onun nasıl halkı için cennetten bir hediye olarak görüldüğünü anlatan birçok versiyonu vardır (Ztevetevans, 2015).

Hunların büyük lideri Attila'nın 453 yılındaki ani ölümüyle birlikte Hun birliği, Hun veraset sistemi gereğine göre taht varisleri arasında verilen mücadelelerle büyük bir kaos yaşamıştır.

Şekil 8. Alageyik Efsanesi figürü.

Yapılan savaşlardan sonra iki rakip varis belirlenmiştir. Bu iki varis, Batı Roma İmparatoru III. Constantius ile I. Theodosius'un kızı, bir sonraki imparator olan III. Valentinianus'un kız kardeşi olan Prenses Honoria ve Attila'nın evliliğinden dünyaya geldiği söylenen oğulları Prens Aladár ve Prens Csaba'dır. Csaba, Attila öldüğünde Hun imparatorluğunun tek hükümdarı olmasına rağmen, bazıları onu öldürdüğünü söylese de daha önce kardeşiyle ölümüne kadar ortaklaşa hüküm sürmüştür. Ancak, şimdi imparatorluk güçlü bir lidere ihtiyaç duyarak bölünmüştür.

İmparatorluğun Germen kabileleri Aladár'ın, Hunlar ise Attila'nın en küçük oğlu Csaba'nın yanında yer almıştır. İki taraf, ilk savaş kazanarak Csaba ile savaşta bir araya gelmiştir. Aladár büyük bir ordu toplamayı başarmış ve iki taraf "Krimhilda Savaşı" olarak bilinen savaşta tekrar karşı karşıya gelmiştir. Her iki tarafta da çok sayıda ölü ve yaralı olduğu çatışmalar, iki hafta boyunca devam etmiştir. Sonunda Csaba'nın ordusu yenilmiş ve dağılmıştır. Csaba on beş savaşçıyla kaçmış ve annesinin geldiği Yunanistan'a gitmiştir. Daha sonra babasının doğduğu İskit'e gitmiş, ancak bir gün zaferle halkına geri döneceğine söz vermiştir.

Üç bin Hun savaşçısı hayatta kalmış ve şu anda Transilvanya olan Csikle adlı yere yerleşmiştir. Bunlar daha sonra Sekel halkı olarak tanınmış ve Csaba'ya sadık kalmışlardır. Tüm eski Hun geleneklerini sürdürmüş ve ihtiyaç duydukları zamanlarda Prens Csaba'nın onları kurtarmak için bir orduyla geri döneceğini söyleyen bir gelenekler oluşturmuşlardır.

İnanışa göre gerçek Sekel savaşçıları vefat ettikten yıllar sonra, oğulları ve kızları bir kez daha işgalciler tarafından tehdit edilmiştir. Gerçek savaşçılar gibi, Sekel savaşçıları da düşmanlarıyla savaşta karşılaşmıştır. Sayıca çok fazla olmalarına rağmen, gündüz ve gece boyunca savaşmışlardır. Sonunda zaferin kaçınılmaz olduğuna inanan düşmanları, Prens Csaba artık olmadığı için onları kimin kurtaracağını sorarak onlarla alay etmişlerdir. Gece göğünde parıldayan yıldızların parıldayan yolu görüldüğünde, kelimeler ağızlarından çıkar çıkmaz Prens Csaba, büyük bir ordunun başında göklerden inerek onlara anında saldırmış ve onları bozguna uğratmıştır; bir kez daha halkının kurtarıcısı olmuştur.

Efsaneye göre, Hunların düşmanlarını yenmek ve halkını kurtarmak için savaşçılar samanyolundan aşağı inerek en az üç kez daha geri dönmüştür. Başka bir efsane, Prens Árpád'ı ve Hunların torunları ve müttefikleri olan Macar kabilelerini Karpat Dağları üzerinden kendilerine ait olduğunu iddia edecekleri ve bugün Macaristan ülkesi olarak bilinen topraklara götürmek için tekrar döndüğünü söylemektedir. O halde Prens Csaba'nın adının cennetten hediye anlamına gelmesine şaşmamak gerekmektedir (Yiğit Türker, 2016: 130-131).

2.3.8.3. Samanyolu (Ordu Yolu)

Tıpkı diğer birçok efsane gibi Samanyolu Efsanesi de Sekeller ile Macarların ortak değerlerinden birisidir. Her ne kadar Macarlar için değerli ve önemli ise de esas itibariyle Sekellerin milli geleneklerini yansıtmaktadır. Samanyolu, Türk kültüründe Kuşlaryolu veya Orduyolu şeklinde farklı iki terimle bilinen eski bir Türk düşüncesinin ifadesidir. Ögel, bunlardan en eskisinin “Kuşlar Yolu” olduğunu ifade etmektedir. Bunun nedeni en eski dönemlerden itibaren göçmen kuşların güzergâh olarak Samanyolu'nu izlemeleridir

(Ögel, 2020: 119). Kökeni Orta Asya olan bu düşünce; başta Slav, Finliler olmak üzere Avrupa'nın bazı kavimlerine kadar ulaşmıştır.

Samanyolu düşüncesinin Sekeller'den başka Türkmenlerde "Kuşlaryolu", Kırgızlarda da "Kuşyolu" anlamındaki "Kuşcalu", Kazan Türklerinde "Kiyikkaz yolu" (Yabankazı yolu) şeklinde ifade edildiği bilinmektedir. Kazan Türklerinden etkilenen Vogul efsanesinde ifade edilen bir yiğit dağlarda avlanır, göklerde uçarmış, kuşlar bahar mevsiminde samanyolundan gelince o da onların peşinden kuzeye gidermiş. Kuşların dönüş vaktinde o da Samanyolundan uçarak yurduna dönermiş (Ögel, 2020: 221). Söz konusu Vogul efsanesinin Sekel inanışındaki Samanyolu efsanesiyle benzerliği de çok anlamlıdır.

2.3.8.4. Emese'nin Rüyası-Tuğrul Efsanesi (Emese Alma-Turul Legenda)

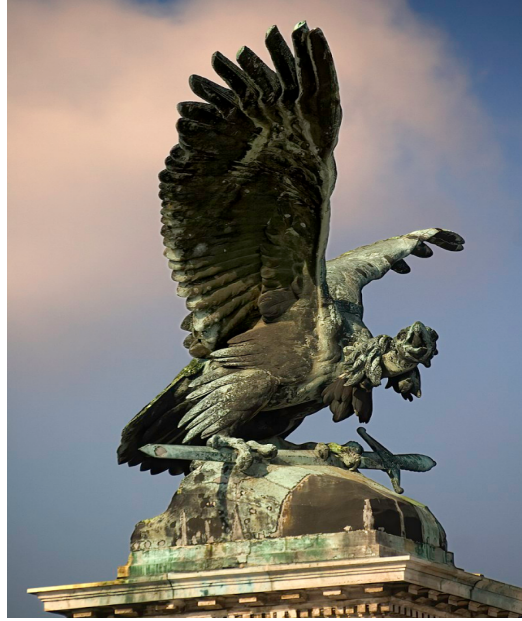
Sekel ve Macar ifadesiyle Turul (Tuğrul, Atmaca), Macarlar, özellikle Sekeller tarafından son derece saygı gösterilen bir semboldür; doğu Türklüğünde Türklüğün simgesi olan bozkurt ile denklik taşımaktadır. Bu yırtıcı av kuşunun Türk kavimlerinde tuğrul, sungur, çağrı, doğan, şahin veya atmaca gibi farklı isimler verilmektedir. Eski Türk devletleri ve boyları, sözü edilen yırtıcı kuşlar tarafından simge olarak kullanılmıştır. Nasıl ki Hazar ve Göktürk kağanlıklarının simgesi ve totemi Bozkurt ise Macar hakanı Arpad'ın simgesi ve totemi Tuğrul'dur (Rásony, 2008: 72).

Büyük efsanevi Turul yırtıcı kuşu, Macarların en önemli sembollerinden biridir. Tanrıların gücünü ve iradesini temsil etmektedir. Attila'nın atası olarak görülen Turul, aynı zamanda Hunların simgesi olmuştur. Macar Tuğrul genellikle yanan Tanrı'nın Kılıcını taşıırken temsil edilmektedir (Rásony, 2008: 72).

Macar ve Sekel efsanelerinde kutsal bir yeri olan Tuğrul, ilk önce Attila ile daha sonra da Arpad'ın babası Almış'la özdeşleştirilmiştir. Macar hakanı Arpad'ın babası Almış, Macar milletin birleştirilmesinde önemli bir yeri olan bir şahsiyettir; Onun dünyaya gelişiyle ilgili olağanüstülüklerin olduğu rivayet olunur (Yiğit Türker, 2016: 130-131). Efsane şu şekildedir:

"Tanrı'nın tecessümünün 819. yılında Ügyek, yukarıda dediğimiz gibi, çok çok uzun bir zaman önce Kral Magóg'un halkından gelen İskitya'nın şanlı lideri idi ve onun eş aldığı

Dentü-Mogyer’de bulunan Önedbelia’nın liderinin Emese adlı kızıyla evlenmişti. Bu evlilikten doğan oğlu Álmos (rüya gören, uykulu) adını aldı. Çünkü tanrısal bir mucizeden dolayı bu adı almıştır, çünkü annesinin gebeliğinde rüyasında tanrısal bir görüntü Tuğrul kuşu şeklinde ona gözükmüştü ve üzerine doğru uçarak onu gebe bırakmıştı. Ona öyle geldi ki onun döl yatağından kaynak alan sularla ve kasığından şanlı şerefli krallar soy aldılar, bundan sonra sadece kendi topraklarında türemediler. Çünkü uykudaki bu şaşırtıcı görüntüye Macar dilinde rüya derler ve onun doğumunu rüya önceden gösterdi, bu yüzden ona Álmos dendi. Veya Latince aziz/ermiş gibi, çünkü onun soyundan gelenler/ceddi aziz krallar ve liderler olarak doğdular. Bundan fazlası da yoktur!” (Anonymus: 5).

Şekil 9. Tanrı’nın Kılıcını taşıırken tasvir edilen Tuğrul kuşu

Eski bir İskit efsanesi, Tanrı’nın Kılıcını anlatmıştır. Bu kılıca sahip olanlar yenilmezdir ve dünyayı yönetmeye mahkûmdur. Bu aynı zamanda Macar ve Sekel mitolojisindeki “Az İsten Kardja” efsanesidir. Hunların büyük lideri Attila bu kılıcı alır. Bu, onun dünyadaki en güçlü hükümdar olacağına dair Tanrı tarafından ulaştırılan bir işaretidir. Attila daha sonra Germen kabilelerini ve Roma İmparatorluğunu yenmeyi başarır ve Hunları dünyanın en güçlü imparatorluğunda birleştirmektedir. O, kötülüğü cezalandırmak ve yok etmek için gönderilen Tanrı’nın belası olarak görülmektedir.

“Size Nimrod’un oğullarını anlatayım: Hunor ve Magyar sihirli geyiğin onları götürdüğü güzel adada yerleşmişlerdi. Yani Hunor ve Magyar böylece bu adada kaldılar, ancak daha üzerinden yüz yıl geçmemişti ki, Hun milleti de Macar milleti de sayıca öyle arttılar ki, artık ne suları ne de ekmekleri onlara yeter olmuştu. Bu iki halk da kalkıp yola çıktılar, dere-tepe gittiler, ormanlardan ovalardan geçtiler ve İskit ülkesine göç ettiler.

İşte burası iyi bir yerdi, buraya sığıldılar, ama orada başka halklar da vardı, üstelik eski devirlerden beri oradalar. Burada oturanlar yeni gelen bu yabancıları çok da iyi karşılamadılar. Hunor ve Magyar’ın torunları bunu pek umursamadılar, ülkeyi zaptettiler ve

yüz sekiz boy için yüz sekiz parçaya böldüler. Her soyun kendi yetecek kadar toprağı, otağı ve ormanı vardı. Arazi uzunca bir süre geçip de yine çoğalana dek bu yüz sekiz boyca yetti. Ama bir kez daha artık İskit ülkesinin toprakları Hunor ve Magyar'ın soyundan gelen bu halklara yetmez olmuştu.

Boyların başları biraraya geldiler ve halklarını nereye götürebilecekleri hakkında fikir alışverişinde bulundular. Çünkü artık İskitya'ya sığmıyorlardı. Hun boylarının şefleri batıya doğru gitmeyi önerdiler, Macar boylarının şefleri de buna katılınca eski ata yurtları olan yere, Hunor ve Magyar'ın ayrıldıkları memleketlerine geri dönmeye karar verdiler. Ama Hunor'un torunları artık oraya sığamayacaklarını, Hun ve Macar halklarının sadece batıya giderek Tanrı'nın yardımıyla dünyanın öbür ucunda bile oturabileceklerini söylediler. Macarlar:

- “Öyleyse siz gidin, biz burada kalalım” dediler. “Eğer o kadar büyük bir toprak bulacak olursanız biz de haberini alır, peşiniz sıra geliriz. Ama eğer bulamazsanız, geri dönersiniz, gene burada birlikte yaşar gideriz. Birbirini sevenler, küçük yerde de sığırlar.”

Hepsi de bu konuşmayı yerinde buldu. Hunlar gidecek, Macarlar kalacaktı. Lakin tam da vedalaşıp yola koyulacakları sırada Attila'nın oğlu Bendeguz şöyle söyledi:

- “Peki bundan sonra “Tanrı'nın Kılıcı” kimin olacak, Hunların mı yoksa Macarların mı? Çünkü hatırladığıma göre Macarlar ve Hunlar İskitya'yı işgal ettiklerinde onlara İskitya halkını yenmelerinde yardımcı olan bir kılıcı Tanrı'ya adanmışlardı.

Bu kılıcı Tanrı'nın Kılıcı olarak adlandırmışlardı, bütün soyun onda hakkı vardı. Kahinler şunu söylemişlerdi: bu kılıç var olduğu sürece hiçbir halktan korkunuz olmasın, Tanrı yanınızda olacaktır.”

Macar boylarının başbuğları birbirlerine baktılar, ne cevap vereceklerini bilemediler. Bilgeleri doğruyu bulmaları için huzurlarına çağırttılar. Üç gün üç gece istişarede bulunan bilgelerin kararı şöyle oldu: Kılıcı kör bir adamın eline verip yedi kez birbiri ardına çevirmesi istenecek ve yedinci kez çevirdikten sonra elinden bırakacaktı. Eğer batı yönüne düşerse Hunlar alıp götürecekti, eğer doğu yönüne düşerse de Macarlarda kalacaktı. Herkes buna razı olmuştu. Yaşlı, aksakallı bir kör adamı oraya getirip eline kılıcı verdiler.

- “Yedi kere çevir ve yedincide toprağa at!”

Kör adam kendisine söylenileni yaptı. Yedinci çevirişinden sonra kılıcı elinden bıraktı ama olana bakın ki kılıç toprağa düşmedi! Aniden kopan şiddetli bir kasırga onu aldığı gibi kendiyile birlikte uçurdu ve batıya doğru gide gide gözden kayboldu...

- “Bakın, bakın dedi Attila, Tanrı batıya gitmemizi buyurdu! Kılıcın ardından kederlenmeyin, onu yine biz bulacağız ve bulunca da size haberini vereceğiz: Siz de gelin! diyeceğiz.”

Hunlar büyük bir ümitle yola çıktılar. Yaşlı Bendeguz iki yanında iki bahadır oğlu Attila ve Buda'yla önden gidiyordu. Arkalarında kimi yayan, kimi at sırtında gelen pek çok insan vardı. Kararlı bir şekilde dağ-bayır, nehir kenarlarından toprağına, suyuna bakarak ilerlediler. Tuna ve Tisa bölgesine varana dek hiçbir yeri beğenmediler. Buranın toprağını çok iyi bulmuşlardı.

Hepsi bir ağızdan tek yürekle: “Artık ilerlemeyelim, burada kalalım” dediler. Ama henüz oraya yerleşmeden çok büyük bir orduyla Demirbaşlı Detre geldi. Duna ve Tisa boyunda yaşayan korkmuş insanlar uzak yerden yardım çağırıyorlardı. Hunlara haber yollandı: Üç gün ve üç gece burada kalabilirler ve sonra Tanrı adına gitmelilerdi. Bendeguz da onlara haber yolladı: “Bunu sen işit Demirbaşlı Detre, bize boşuna gidin diye haber yollama, buradan hiçbir yere gitmeyeceğiz.” Bunun üzerine artık haber yollamayan Detre,

ordusuyla oraya geldi. Hunlar da Bendeguz'un idaresinde harekete geçti. Yanında iki bahadır oğlu Attila ve Buda vardı. İki ordu öyle bir vuruştı ki birbirine çarpan iki kara bulut gibiydiler. Öyle kan akmıştı ki, Tuna nehri kabarıp taşıtı.

Tuna bu kanla taşıtı ama boşa değildi. Savaşı kazanan Hunlar oldu, bu güzel mülk onların olmuştu. Demirbaşı Detre ise orada geleceğini bırakmıştı. Bendeguz alına bir ok atmıştı, ancak yarıya kadar içeri girmiş, yarısı da dışarıda kalmıştı. Oku tuttuğuyla ikiye ayrıldı ve sapasağlamdı.

- "Görürsün sen Bendeguz" diye bağırdı Detre,- "Yedinci sülâlen bile bunun acısını çekecek!"

Bunları dedikten sonra o da ordusunun ardından atına binip dörtnala uzaklaştı.

Çok zaman geçti ve Hunlar savaşmayı düşünmeden barış içinde yaşayıp gidiyorlardı. Ancak Attila huzursuzdu. Tuna ve Tisa bölgesi ona küçük geliyordu, onun isteği bütün dünyayı fethetmekti.

Bunu babası Bendeguz'a söyledi. Babasının cevabı: "Tanrı'nın kılıcını bulana dek bunu düşünme bile, çünkü Tanrı seninle değilse, cesaretin boşunadır." oldu.

O sıralarda yaşlı Bendeguz öldü ve Hunlar Attila'yı kral ilân ettiler. O günden sonra Attila'nın aklında hep Tanrı'nın kılıcını bulmak vardı. Ah bir bulabilseydi! Bir defasında mucizevî bir rüya gördü, ne anlama geldiğini bilemediği ve yorumlayamadığı için kâhinleri huzuruna çağırdı ve onlara şöyle dedi:

- "Beni dinleyin, gece uykumda mucizevî bir rüya gördüm. Çözebilerseniz siz çözün kerametini! Sanki gündüzün aydınlığında olmuş gibi iyi hatırlıyorum: Yaşlı bir aksakallı adam gökten yanıma indi ve parlak bir kılıcı bana taktı. Ve bunu yaptıktan sonra gözden kayboluverdi, sanki yer yarılıp içine girmişti. Kılıca baktım ve onun Tanrı'nın kılıcı olduğunu anladım. Ve aniden Tanrı'nın kılıcını kuvvetli bir kasırga gözümün önünden kapıp kaldırdı ve beraberinde beni de alıp götürdü ve ormanlar, dağlar, denizler, sonsuz ovalar, pek çok büyük şehrin üzerinden uçurdu. Ben de uçarken, kılıcımla yaptığım tek bir hamleyle gördüğüm herşeyi yere serdim ve işte böylece ormanlar eğildi, nehirler ve denizler ikiye ayrıldılar, şehirler alevler içinde kaldılar. Bundan sonra da uyandım. Söyleyin kâhinler, nedir düşümün manası?"

En yaşlı kâhin olan Torda karşısında durdu ve şöyle söyledi:

- "Haşmetli Kralım, yaşamım – ölümüm senin olsun (canım sana feda), düşünde gördüklerinin manası Tanrı'nın kılıcının ortaya çıkacağı ve ondan sonra da bütün dünyayı fethedeceğindir."

- "Biz de bunun için kehanette bulunacağız" – dedi diğer münecimler de.

İşte tam da bu sırada büyük bir heyecanla yanlarına koşarak bir çoban çocuk geldi ve Attila'ya şöyle dedi:

- "Haşmetli Kralım, bozkırda bir kılıç buldum, işte bakın burada, bunu kabul etmenizi istiyorum."

Attila kılıcı evirip çevirdi, parlayışına baktı ve yer zangırdamaya, gök güremeye başladı, işte o vakit büyük bir sevinçle haykırdı.

- "Hey ahali, bu Tanrı'nın kılıcı!" Kâhinler bakıp inceledi, İskitya'dan gelen yaşlı adamlar bakıp incelediler ve onlar da bunu doğruladılar:

- “Evet, Tanrı’nın kılıcı budur!”

Attila çoban çocuğa sordu:

- “Bu kılıcı nerede buldun oğlum?”

- “Haşmetli Kralım – der çoban çocuk-, koyun sürümün ardından gidiyordum ki, “ayağı acıyan” bir ilkyaz düvesi gördüm. Ne derdi olabilir diye baktım ve sol ayağının altından kan aktığını gördüm. Düşündüm taşındım, cılız, bükülmüş otlardan başka bir şey olmayan bu bozkırda nasıl yaralanmış olabilir diye. Oraya baktım, buraya baktım ve aniden yakınımnda, toprağın üzerinde bir kılıcın ucunu fark ettim. Tuttuğum gibi çektim ve işte o anda kılıcın ucundan alev harlayıverdi. Ben hakikaten çok korkmuştum, hemen koşarak uzaklaştım, ama ardıma bakınca kılıcın topraktan sıçrayıp, sanki rüzgâr sallarmışçasına dönüp durduğunu gördüm. Yanan ateş aniden parladığı gibi sönuverdi ve kılıç toprağa düştü. Bunun üzerine cesaretlendim, geri dönüp kılıcı aldım.”

Halk – “İşte bu Tanrı’nın kılıcıdır, bu odur!” diye bağırdı.

Attila ise kılıcı hemen denedi. Kılıçla havada dört ana yönü üç kez kesti ve uğuldaması duyuldu.

- “Bu o, bu o!” – Attila çok memnundu ve Tanrı’nın onlara kılıcı geri vermesi şerefine her yerde hemen ateşlerin yakılmasını emretti.

Kâhinlerin kehanetleri gerçekleşmişti, çünkü Attila hakikaten de bütün dünyayı fethetti...” (Benedek, 1901, ss. 130- 132).

Bu hikâye, Hunların akrabalarını yabancı saldırılara karşı korumak için geri döneceklerinin kesin bilgisini ve Karpatlardan asla vazgeçmeme kararlılıklarını temsil etmektedir.

2.3.9. Yazı

Kendilerine özgü bir yazı tarzlarının olması, Sekellerin filologlar ve tarihçilerin ilgi alanına girmesinin en önemli nedenidir. Sekellerin kullandıkları bu yazının benzeri olan kalıntılara Hunların akın yaptığı bazı bölgelerde rastlanmıştır. Türk kökenli Göktürk yazılarının bir türü olduğu bilinen Sekel yazısı ya da alfabesi, Macarlar tarafından ‘*rovasiras*’ (oyma yazısı) olarak adlandırılmaktadır. Bu yazı tarzı halk arasında ise ‘*gök runik alfabe*’ olarak adlandırılmaktadır.

Dilbilimci András Róna-Tas, eski alfabenin eski Türk yazısından türediğini 720 yıllarından kalma yazıtlarla kaydetmiştir (Róna-Tas, 1987: 7-14). Sekel-Macar runik yazısını kullananların ve Proto-Macarca konuşanların, 7. veya 8. yüzyıldaki Türk yayılması bağlamında bu halklarla bağlantı kurdukları, Proto-Macarca’daki çok sayıda Türkçe kökenli kelimenin varlığıyla da kanıtlanabilir. Türkçe ve Eski Macarca tarafından

paylaşılan sesler ele alındığında, biri hariç tüm harfler Eski Türkçe karşılıklarıyla ilişkilendirilebilir. Eksik karakterlerin çoğu ödünçlemeden çok yazının kendi içinde bulunan ekler ve uzantılarıyla türetilmiştir. 'f' gibi az sayıda karakter Yunancadan türemiş gibi görünmektedir (Renyi, 1962), Bizans temasları göz önünde bulundurulduğunda bir ödünçleme sonucu olarak ortaya çıkmış olması muhtemeldir. Bu yazıyı tanımlayan modern Macarca terim olan “rovás”, 19. yüzyılda eski Uralcadaki “róni” (not etmek) fiilinden türetilmiştir. Yazıyı yazma tekniğini tanımlayan genel Macarca terminoloji (írni ‘yazmak’, betű ‘harf- bir anlamda bitig/kitap’, bicska ‘bıçak, ayrıca yazının oyularak yazılması’) ise Türkçeden türemiştir (Róna-Tas, 1992: 9-14), bu da yazının Türk alfabesi yoluyla aktarılmış olduğunu desteklemektedir.

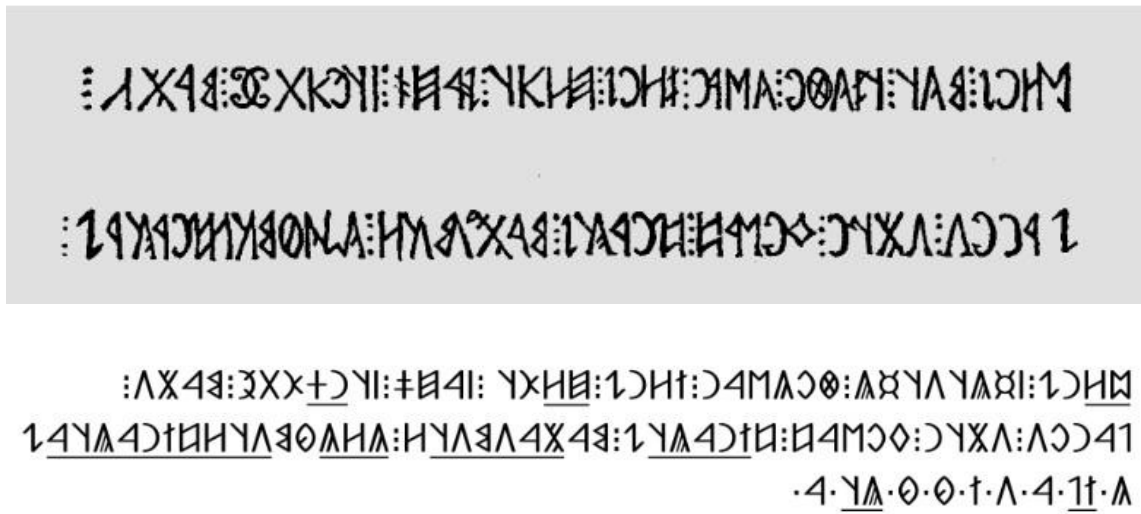
Sekel-Macar runik yazısından ilk olarak 13. yüzyılda Kéza'lı Simon'un kroniğinde bahsedilmiştir. Simon burada Sekellerin, Bulak Türklerinin yazısını kullanıyor olabileceklerini belirtmiştir (György, 1988: 56-60; Ervin, 2005: 161-177).

“Kriemhild savaşından kaçan üç bin Hun daha vardı ve Batı uluslarından korktukları için Árpád'ın zamanına kadar uçurum alanında kaldılar ve kendilerine Hun değil, Sekel diyorlardı. Bu Sekeller, Macarların ikinci kez Panonya'ya döndüklerini öğrendiklerinde, Rutenya sınırındaki geri dönenlerin yanına giden ve Panonya'yı birlikte fetheden Hunların kalıntılarıydı, ancak Panonya sahasında değil, onlara Bulaklarla birlikte dağlık sınır bölgelerinde mülkler verildi, burada Bulaklara karışarak harflerini kullandıkları söyleniyor” (Simon of Kéza: Gesta Hunnorum et Hungarorum, Sec. 6)

Johannes Thuróczy ise Chronica Hungarorum'da Sekellerin, İskit harflerini unutmadıklarını ve bunların direklere ve çubuklara oyularak işlendiğini yazmıştır.

“Çaba'ya eşlik eden Hunlara ek olarak, aynı ulustan üç bin kişinin daha geri çekildiği, kendilerini söz konusu savaşın dışında bıraktıkları, Panonya'da kaldıkları ve ilk olarak Kriemhild'in Tarlası adı verilen bir kampta yerleştikleri söylenir. Attila'nın hayatında kışkırttıkları Batı uluslarından korktular ve Panonya topraklarının sınırı olan Transilvanya'ya yürüdüler ve kendilerine Hunlar veya Macarlar değil, Siculus, kendi deyimleriyle Sekel dediler, böylece Hunların veya Macarların kalıntıları oldukları bilinmeyecekti. Günümüzde hiç kimse Sekellerin Panonya'ya ilk gelen Hunların kalıntıları olduğundan şüphe duymuyor ve halkları o zamandan beri yabancı kanla karışmamış gibi görüldüğü için, ahlaklarında da daha katılar, ayrıca toprakların paylaşılmasında da diğer Macarlardan farklılar. İskit harflerini henüz unutmamışlardır ve bunlar kâğıt üzerine mürekkeple değil, oyma yöntemiyle ustalıklı çubuklara kazınmıştır. Daha sonra önemsiz olmayan insanlar haline geldiler ve Macarlar İskitya'dan tekrar Panonya'ya geldiklerinde, onların geliş haberi kendilerine gelir gelmez büyük bir sevinçle önlerinden Rutenya'ya gittiler. Macarlar Panonya'yı tekrar ele geçirdiklerinde, ülkenin paylaşılması sırasında Macarların rızasıyla, bu Sekellere ülkenin, onların daha önce ikamet yeri olarak seçtikleri kısmı verildi” (Johannes Thuróczy: Chronica Hungarorum)

Çuvaş rakamları, orijinalinde parmak numaralandırmasından ortaya çıkmıştır. Roma rakamlarıyla benzerliği vardır ancak büyük olan sayılar sağ tarafa yazılmaktadır. Bu rakamları ahşap üzerine oymak mümkündür ve bu numaralandırma sisteminin bazı durumlarda 20. yüzyılın başına kadar korunduğu belirlenmiştir (<https://urok.1sept.ru/articles/649788>; Nikiforova, Ludmila. "Chuvashskaya pismennost").

Şekil 12. Csíkszentmárton, 1501'den metin (Gabor, 2009: 8). Orijinalinde bitişik harf olarak yazılan rünlerin altı çizilmiştir.

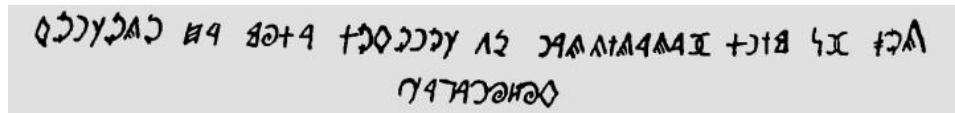
Eski Macarcada yorumlama: "ÚRNaK SZÜLeTéSéTÜL FOGVÁN ÍRNaK eZeRÖTSZÁZeGY eSZTeNDÖBE MÁTYás JÁNOS eSTYTáN KOVÁCS CSINÁLTáK MÁTYáSMeSTeR GeRGeLYMeSTeRCSINÁLTÁK G IJ A aS I LY LY LT A" (Runik metinde gerçekte yazılan harfler transkripsiyonda büyük harfle yazılmıştır.)

Modern Macarcada yorum: "(Ezt) az Úr születése utáni 1501. évben írták. Mátyás, János, István kovácsok csinálták. Mátyás mester (és) Gergely mester csinálták gijas ily ly lta"

Türkçe çevirisi: "(Bu) Rabbimizin 1501'inci yılında yazılmıştır. Matthias, John (ve) Stephen adlı demirciler (bunu) yaptılar. Matthias Usta (ve) Gregory Usta (*) yaptı."

Şekil 13. Énlak köyü Üniteryen kilisesinin ahşap tavanındaki metin, 1668 (Gabor, 2009: 8)

Şekil 14. Calvinist dekan Miskolczi Csuják Gáspár'ın 1654 tarihli bir albümündeki metin (Gabor, 2009: 8)

Günümüzde Sekelistan'da yaşayan her bir Sekel vatandaşı eski runik yazıyı okuyabilmekte ve yazabilmektedir. Sekel yazısı da aynı Göktürk yazısında olduğu gibi sağdan sola yazılmakta ve okunmaktadır. Göktürk yazısına benzer şekilde bazı Sekel yazılarında da sözcükleri birbirlerinden ayırmak amacıyla üst üste iki nokta konulmaktadır. Önceki yıllarda bu yazı, okullarda serbestçe öğretilirken; zaman içinde Rumen Devletinin baskıları nedeniyle yasaklanmıştır.

Sekel yazısını bugün dahi Sekelistan'da her evin bahçe kapılarında görmek mümkündür. Zaten Erdel'deki evlerde yaşayanların Sekel mi, Rumen mi olduklarını anlamının yolu o evin bahçe kapısına bakmaktır (Orkun, 1994: 728).

2.3.10. Sanat

Yün, keten ve yapağı dokumacılığı ve kamış örme uygulamaları, Sekellerin, milli el sanatları kabul edilebilecek uğraşlarıdır. Sekeller arasında yaygın küçükbaş hayvan üreticiliği faaliyetlerine bağlı olarak dokumacılık alanında başarılı ürünleri onlara önemli bir gelir sağlamaktadır. Sekeller kilim ve halı dokumacılıkları da ünlüdür. Yaptıkları desenlerin birçoğundaki motifler Türk kilim ve halı motifleriyle benzerlikler göstermektedir (Doğan, 2004: 49).

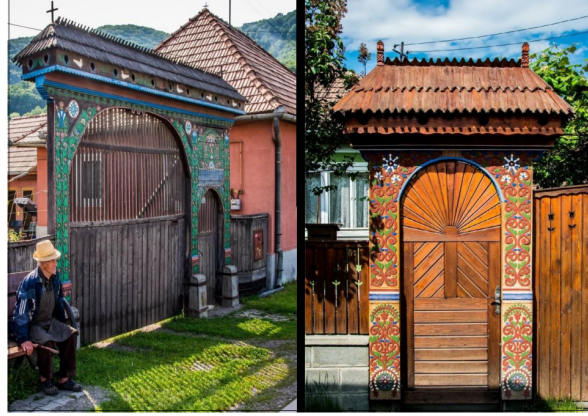
Sekeller yaşadıkları coğrafyaya bağlı olarak ormancılık ve orman ürünleriyle ilgili işlerle de uğraşmaktadırlar. Kerestecilik ve sanatsal anlamda bir değeri olan Sekel oymacılığı, ekonomik anlamda gelir getiren iş alanlarıdır.

Sekeller evlerini ve ev eşyalarının birçoğunu birbirlerinden güzel şekil ve desenlerde süslemektedirler. Bu desen ve motiflerin çoğu Türk karakterine sahip olmakla birlikte Hristiyanlığın kabul edilmesinden sonra yeni bir form kazanarak kısmi değişikliklere uğramıştır (İşık, 2019: 136-137).

Özellikle Sekellerin çok önemsedikleri geleneksel kapılar, her evin avlu girişinde göze çarpmaktadır. Sekel kapıları, bu etnik azınlığın yaşadığı bölgelerde yer alan temsili kültürel unsurlardır ve bunların inşa süreçleri, ahşap kullanımı, sembolizm ve renk paleti, topluluk hakkında bilgi kanalları olarak işlev görür (Comşa, 2013: 42-50). Sekel kapıları, 11. ve 12. yüzyıllardan beri Romanya topraklarında yaşadıkları tarihsel olarak belgelenen Sekel nüfusunun yaşadığı bölgelerde yer alan bir etno-kültürel turizm kaynağını temsil etmektedir (Popa-Lisseanu, 2003). Sekel kapıları, mekansal yapı ve etnik köken arasındaki güçlü etkileşimi yansıtan somut bir miras unsurudur (Madut, 2017: 181-195). Kapıların yapıldığı yılın tespit edilmesi, yöre halkının geleneksel kültürünü yaşatma ve gelecek nesillere aktarma konusundaki istekliliğinin bir kanıtı olduğundan çok önemlidir. 1958 ve 2008 yılları arasında kapıların yapım sıklığını öğrenmek için yapılan çalışmaya göre, kapıların çoğu 2007 yılında inşa edilmiştir. Bu, yerel halkın Sekel geleneğini canlandırma niyetinde olduğu anlamına gelmektedir ve genellikle diğer bölgelerden yetkililerin turizm yoluyla ve özellikle de güçlü bir etnografik etkiye sahip kırsal kesimde

turizm yoluyla (Silva ve Leal, 2015) etnik kimliklerini çağdaş küresel dünyada doğrulama ve güçlendirme çabalarına karşılık gelir.

Bu desen ve oymaların zarafeti ve değeri hane sahibinin maddi gücünü ve kültür seviyesini gösteren işaret olarak kabul edilmektedir. Özellikle sözü edilen ağaç kapı işlemeciliği, Sekeller tarafından bir sanat haline getirilmiştir.

Şekil 15. Sekellere özgü Sekel oyma sanatıyla işlenmiş kapı örnekleri (İşık, 2019).

Sekel oyma sanatının ustalıklarıyla işlenmiş olan Sekellere özgü yaya bahçe girişi kapısı (gyalog kapu), genellikle kapı kirişlerinin üzerinde sağ kısımda ay, sol kısımda güneş ile ikisi arasındaki bölüme Runik yazıyla “Hoş geldin”, “Bereketiyle gelen misafir, hoş geldin” ya da “Tanrının Misafiri” gibi ifadeler yazılmaktadır (İşık, 2019: 136-137).

Şekil 16. Sekel oyma kapı örnekleri. (İşık, 2019).

3. BÖLÜM: SEMBOLLER

3.1. ORTA ASYA SEMBOLLERİ

3.1.1. Şaman İnancı

Tarihçiler genel olarak Türk halkının Orta Asya'da Şamanizm inancına sahip olduğu konusunda hemfikirdir. Şaman, doğaüstü güçlerle iletişim kurma yeteneğine sahip bir kişidir. Şamanlar, davul çalarken dua etmek gibi yöntemler ile kendilerini trans halinde kaybederler. Özel kıyafetleri vardır, davulları veya diğer belirli çalgıları kullanırlar, dans ederler ve sıradan insanların göremediği veya duyamadığı doğaüstü olarak nitelendirilen varlıklar hakkında bilgiye sahiplerdir. Şamanlar şair değillerdir ancak duaları genellikle düzensiz ama büyümlü sözler içeren bir şiir biçimindedir. Şener'e göre (1996: 10) şaman sözcüğü bazı Asya halkları tarafından 'büyücü, sihirbaz' anlamlarında kullanılmaktadır.

Şamanlar, Batı dinlerinde gördüğümüz din adamları değil, kabilenin tıp adamlarıdır. Geleceği de tahmin ettikleri söylenir. Şamanlar, kötü ruhu öldürerek ve yiyerek insanları iyileştirirler ve manevi dünyada olup bitenler hakkında konuşurlar. Şamanların yetenekleri genellikle kalıtsal olarak görülür ve onlar hem erkek hem de kadın olabilirler (Roux, 1994: 49).

Şamanlar, Sibiry'a'dan Hindistan, Afrika ve Amerika'ya kadar geniş bir bölgede yaygın olarak görülmektedir. Dini uygulayıcılar olarak anıldıkları için bu bölgelerde rastladığımız dinlere Şamanizm denir. Gerçekten de Şamanizm sadece bir din değildir, dinlerin bir parçası olan doğaüstü güçler ve doğanın içerisinde bulunduğu evrensel bir inanç sistemidir. Şamanizm'in izlerinin her dinde görülebildiğini söylemek yanlış olmaz (Bozdemir, 2019: 2).

Antik Roma'da insanlar ahirete inanmışlardır ve ruhlar insanlar için çok önemlidir. Birbirlerinin ellerine silah vurarak dans eden, şarkı söyleyen ve müzik yapan Salıus rahipleri şamanlara benzemektedir. Kızıl meşeden toplayarak mistelden (bir çeşit vişne

şarabı) ilaç yapan beyaz giysiler içinde görünen Kelt rahipleri olan şamanlar ile druidler arasındaki benzerlik de dikkat çekicidir.

Şamanizm, bitkilerin, hayvanların, kayaların ve diğer canlıların ve nesnelerin manevi bir öze sahip olduğu inancı olan animizmde sıklıkla bulunan bir teknik ve uygulamadır. Spesifik güçlere sahip kişilerin, doğayı söz ve jestler yoluyla etkilediğine inanılır ve bu söz ve jestler ne istendiği ile ilgilidir. Örneğin, bir hastalığı iyileştirmek için bir şaman hastalığı reddetmek için sembolik jestler yapar ve “Papağan uçup gitti / Hastalık uçup gitti” gibi bir şey söyler. Yağmur istenirse, bir şaman savaşa çıkmadan önce su dökmeye benzer bir jest yapar veya savaş dansı yapar. Bunların dışında ritüellerde sembolik nesneler de kullanılmıştır (Bayat, 2006: 23).

‘Şaman’ kelimesinin etimolojisine ilişkin bir teori, Tunguz dillerinden gelir, ‘öz kontrolünü kaybeden bir adam’ köküyle ilişkilidir, ancak aynı zamanda bir Budist münzevi için Hint-Avrupa kökenli bir kelimeye de sahiptir. Eski Türkler ‘şaman’ yerine ‘kam’ kullanmışlardır. Ancak eski Türk halkının yaşam tarzı ve tarihi hakkında değerli bilgiler sunan sekizinci yüzyıla ait Orhun Yazıtları ‘kam’ kelimesinden bahsetmez (Eliade, 1999: 22).

Eski Türkler, yaratıcının iradesinin üstünlüğüne ve evrenin dengesine inanmışlardır. Olan her şeyi tanrının isteği olduğu için kabul etmişler, bu tanrıya Kök Tengri (Gök Tanrı) adını vermişlerdir. Eski Türkçede ‘kök’ (gökyüzü) zafer anlamına da gelmektedir.

Türk halkları 750'den sonra İslam dinine mensup olmaya başlamış ve 10. yüzyılda hemen hepsi Müslüman olmuştur. Bundan çok önce Asurlular Türkistan'ı işgal ederek onları sınıra yakın yaşatmış, kendileri gibi güneşe ve yıldızlara inanmışlardır. Şafak söktüğünde güneşe doğru yönelerek dua etmişlerdir. Bu nedenle ‘tanyeri’ (şafak) kelimesi daha sonra ‘tengri’ (tanrı) şeklini almıştır. Şafak, Türk halkının tanrısı değil, İslam'daki kible kavramına benzer bir olgudur. Cumhuriyet döneminde, zaman zaman ‘tanrı’ kelimesinin Türkiye'de "Allah" kelimesi ile değiştirilmesi önerildi, ancak ‘tanrı’ sözcüğü, yaratan varlığın kendisini ifade etmek için kullanıldığından dolayı bu girişim başarısız oldu.

Türkler İslam'ı kabul ettikten sonra yazılan efsane ve folklorik hikâyelerde hepsi tek tanrılı müminler olarak anlatılmıştır. Günümüzde Orta Asya veya Anadolu'daki göçebeler veya köylüler arasında Şamanizm ve kamlığın devam ettiği görülebilmektedir.

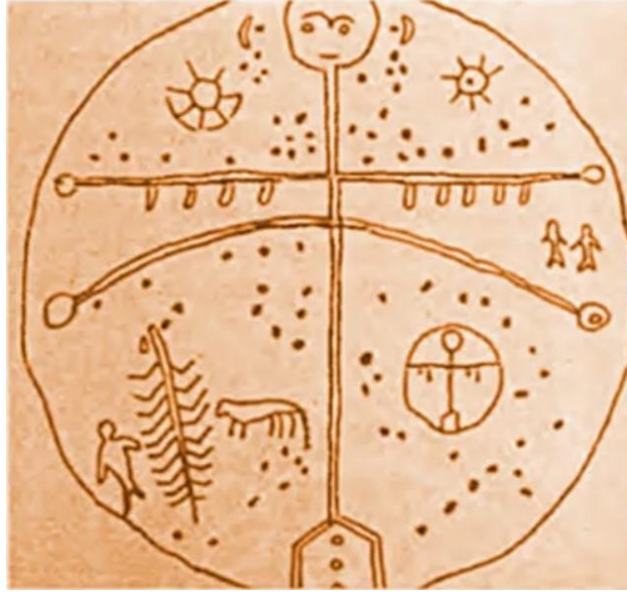
3.1.2. Gök Tanrı

Türk, Bulgar, Moğol, Hun ve Altay dininin yüce tanrısıdır. Eski Türkler ve Moğollarda “Tengri” ile “Gökyüzü” kelimeleri eş anlamlı kelimelerdir. Tengri'nin fiziksel görünümü bilinmiyordu ve mavi bir gökyüzü gibi zamansız ve sonsuz olduğu düşünülüyordu. Tengri, insan varlığının ve doğal fenomenlerin çeşitli yönleriyle ilişkili bir tanrılar panteonunun birincil tanrısıydı. Eski Türkler ve Moğollar, Tengri'nin dünyadaki tüm varlığı yönettiğine ve bireylerin olduğu kadar tüm ulusların kaderini belirlediğine inanıyorlardı. Türk ve Moğol hükümdarları, güçlerini Tengri'den gelen ve kendilerini dünyadaki oğulları olarak temsil eden bir yetkiye dayandırdılar. Bir hükümdar gücünü kaybettiğinde, göksel yasalara uygun hareket etmediğinin bir işareti ya da sonucu olarak kabul edilmiştir. Göğün derinliği, yüksekliği, yüceliği ve sonsuzluğu en basit bakış açılarında dahi zengin simgesel algılara ve çağrışımlara imkân vermektedir (Dalkılıç, 2007: 7).

Eski Türkler, tarihleri boyunca Tengri'ye sürekli bir inancı sürdürmüşler ve Tengri'ye olan inanç, Altay halkları tarafından günümüze kadar kısmen korunmuştur. Tengri, Orta Asya Şamanizm'i ile ilişkilidir. Orta Çağ boyunca Tengri, Farsça “Hüda” adını almıştır. Budizm, Manihaizm veya İslamiyet, Türk halkları ve Moğollar arasında hâkim dinler haline geldiğinde bile, “Gök Tanrı” Tengri kavramı devam etmiştir. Günümüz Türkçesinde "Tanrı " kelimesi de bu kelimenin yeni söyleyişidir. “Tanrı” için genel bir kelime olarak, aynı zamanda Yahudi-Hristiyan-İslam Tanrısı için kullanılır ve bugün Müslüman Türkler tarafından, orijinal olarak Arapça olan “Allah” kelimesine alternatif olarak Türkçede Tanrı'ya atıfta bulunmak için sıklıkla kullanılmaktadır. Türkler, İslamiyet'ten önce Gök Tanrı inancı, Budizm, Manihaizm, Musevilik ve Hristiyanlık gibi çeşitli dinleri kabul etmişlerdir (Turan, 2018 s. 34).

Her yerde hazır bulunan Tengri'ye, ellerini yukarı kaldırarak ve alçak yaylar vererek, Tengri'nin iyi bir zihin ve sağlık vermesi, iyi işlerde yardımcı olması için dua

ederek tapılırdı ve Tengri, O'na saygı duyanlara ve kendileri de aktif olanlara yardım ederdi. Tengri gökyüzünün tanrısıydı ve evrende üstündü. Büyüklüğü, ismine “Han” unvanının eklenmesiyle vurgulandı. Göktürk yazıtlarında “Tengri” kavramı, gök, gökyüzü, göğün rengi (maviliği) ve “tanrı” anlamında kullanılan bir kelimedir (Bilgin, 2005: 190).

Şekil 17. Abakan Tatarlarına ait şaman davulu. Dünya ‘Gök’ ve ‘Yer’ olmak üzere ikiye bölünmüştür. Üstte ay-güneş ve yıldızlar vardır. Alt solda kutsal ağaç yanında kurban töreni, sağda şamanı temsil eden davul (Findeisen ve Gehrts, 1983: 243)

Kül-Tegin onuruna yapılan anıtta ayrıca: “Tengri (Gökyüzü), babam İltiş Kağan’ı ve annem İlbige Katun’u (göksel) yüksekliklerden yöneterek onları (halkın üstünde) soylulaştırdı”. “Tengri (Gökyüzü) onlara güç verdiği gibi, babamın Kağan’ın ordusu kurt gibiydi ve düşmanları koyun gibiydi”.

Tengri, Kağanlara (Hanlara) bilgelik ve yetki veren bir güce sahiptir. Türklerin geleneksel dini olarak bilinen Gök Tanrı inancı, Türkler tarafından bir yazılı kaynağa dayalı olmaksızın, yüce yaratıcı Gök tanrı etrafında ekseninde şekillendirilen ve kuşaktan kuşağa aktararak çağları aşmış bir inanç ve pratikler bütünüdür (Güngör, 2007: 1).

Antik mitolojiye göre, insanlar Tengri’nin annesi ve karısı olarak kabul edilen tanrı Toprak ile Tengri’nin evliliğinden ortaya çıkmıştır. Tengri doğumda her insana bir Kut

(Ruh) vermiştir. Dünya, her insana, içinde diğerlerinden farklı bir birey olarak var olması ve yaratıcı olması için maddi bir kabuk (vücut, ten) vermiştir. Bir insan dünyaya doğup, hayatını yaşamıştır; ölümden ise dünya maddi bedeni yutmuş ve Tengri onun ruhu geri almıştır. Altay Yaratılış destanlarında evrenin başlangıcında, yalnızca iki varlık Tanrı Ülgen ile Erlik Han vardır. Erlik Han başlangıçta Tanrının yardımcısı konumundayken, sonradan Ehrimen'in yerine geçmiş, şeytan olmuştur (Ögel, 2010: 421).

Eski Türkler ve Moğollar, Tengri'nin dünyadaki tüm varlığı yönettiğine ve bireylerin olduğu kadar tüm ulusların ve yöneticilerinin kaderini belirlediğine inanıyorlardı. 1889'da Moğolistan'daki Orhun Vadisi'nde keşfedilen sekizinci yüzyıla ait "Orhun yazıtları", Tengri ile insanlık arasındaki ilişkiyi gösteren çok sayıda Tengri referansını içerir. Tengri her yerde hazır ve basitçe, eller yukarı kaldırılarak ve eğilerek, ona iyi bir zihin ve sağlık bahsetmesi ve iyi işler yapmasına yardımcı olması için dua edilerek tapınıldı. Bu iyi işleri başlatmak ve bilinçli olarak doğal yasa ve doğanın ruhlarıyla uyum içinde yaşamak bireyin sorumluluğundaydı. Türklerin eski çağlardan itibaren benimsediği, bugüne kadar inanarak getirdikleri Gök tanrı inancı içinde birçok Şaman sembol ve ritüeli bulunmaktadır (Onay, 2013: 234).

3.1.3. Göksel Unsurlar (Yıldız, Güneş, Ay)

Orta Asya'da genel olarak Türklerde; Kök Türkler (550-745) ve Uygur (745-1212) hanlıkları döneminde gökyüzü, silindirik şeklindeki han çadırına benzetiliyordu. Göklerin yeşil-mavi taşlardan, yıldızların ise beyaz yeşim taşlardan yapıldığına inanılırdı (Esin, 2001: 40; Ögel, 2014, C. II: 316). Yine bir Uygur metninde evren bir çadır olarak tasvir edilmiş ve çadırın ortasındaki ağaç sütunu gibi görünen sekiz köşeli bir direğin, suyun üzerindeki dünyayı desteklediği belirtilmektedir (Esin, 2001: 40- 41).

Oğuz Kağan Destanında semavi âlemle ilgili ifadeler ve aidiyetler vardır. Oğuz'un doğduğunda yüzünün gökyüzü renginde olması onun karakterini yansıtır ve Oğuz'un semavi âlemde yaşayan varlıkların koruması altında olduğunu vurgular (Ögel, 2014, C. I: 133). Bilge Kağan anıtındaki "Tengri tek tengride bolmış- Tanrı benzeri, Tanrı'dan Türk Bilge Kağan oldu" kavramının yansımasıydı. Oğuz'un üstün niteliklerini ve donanımını tamamlayan göksel unsurlar, ilk evliliği ve seferlerinde ortaya çıkar. Oğuz

Han'ın Allah'a yalvardığı gün, birdenbire karanlık çöktü ve gökten bir ışık indi. Güneşten ve aydan daha parlaktı. Işıқта güzel bir kız vardı. Kafasındaki ateşli ve parlak nokta, Kutup Yıldızı gibiydi. O kız o kadar güzeldi ki, gülerse Tanrı güler, ağlarsa Tanrı ağlardı. Oğuz Han onu sevdi ve kendisine eş olarak seçti. Gün aydınlandığında, Güneş gibi bir ışık topu çadırlarına girdi. O nurdan saçları göğün rengi gibi iri bir erkek kurt çıktı... Ve “Ey Oğuz sen Urum'da yürümek istiyorsun, ben senin önünde yürümek istiyorum,” dedi (Arslan, 2005: 67-68). Bu açıdan gökyüzünün kahramana yol gösterici ve koruyucu bir tavırla hareket ettiği, gökyüzünün yol gösterici ve koruyucu bir tavırla hareket ettiği anlaşılmaktadır.

Ruhani insanlar, ışık, rüya, bozkurt (mitolojik kutsal hayvan), bilge ihtiyar gibi araçları kullanarak semavi âlemlerle iletişim kurarlar. Oğuz'un gökten inen eşinden olan Kün, Ay ve Yıldız adlı üç çocuğu ile Oğuz'un gökyüzü ile bütünleşmesi tamamlandı. Bu, Oğuzların varlık düşüncesinde yer alan, insanın yerin ve göğün gücünün kendisinde olduğu fikrinden kaynaklanmaktadır.

Şekil 18. Kun-ay ritüeli (Arda, 2008)

Kök Türk hanları, insanları yönetme yetkisinin kendilerine doğrudan gökten, yani Tanrı'nın kendisinden verildiğine inanırlardı. Zamanla gökyüzünü merak etmeye

başladılar; bu kutsal gökyüzü ya tanrısal bir gökyüzüydü ya da normal bir gökyüzüydü (Ögel, 1988: 576).

Türk evren anlayışına göre gökyüzü bir kubbe olarak tasavvur edilmiştir. Kutup Yıldızı'nın bir odak olduğu ve bu kubbeyi yukarı kaldırıp sabitlediği düşünülüyordu. Kaşgarlı'nın eserine göre Türkler Kutup Yıldızı'na "Temur Kazuk" demişlerdir. Türkler gökyüzünün yıldızlarını at sürüsüne benzettiler. Bu sürünün bağlandığı nokta Kutup Yıldızı idi (Eliade, 1999: 293). At sürülerini bağlamak için kazık kullandılar. Kutup Yıldızı'na hisse benzetmek, sosyal unsurların kozmik niteliklere sahip olduğunu gösterir. Türkler de bu yıldızı çadırlarının dört tarafını bağladıkları kazıklara benzetmişlerdir. Bu benzetmeler binicilik kültürünün kaçınılmaz izleridir. Kozmik anlamda göksel unsurlar arasında Kutup Yıldızı, Güneş ve Ay'dan sonra en önemli yıldızdır. Kutup Yıldızı'nın işlevi Güneş ve Ay kadar önemlidir (Esin, 2004: 60).

Orta Asya mitlerinde ay, genellikle mavi sakallı bir boğa (gök sakallı boğa) olarak düşünülür. Altın Tepe kazılarında bulunan ve M.Ö. 3. ve 2. yüzyıllara ait altın boğa başlı mühürler. Bu düşünceyi doğrular. Boğa başındaki firuze taştan yapılmış ay şekli dikkat çekicidir. Ay'ın bu şekilde kullanılması, klasik öncesi dönemde Orta Asya miti kavramının bir yansımasıdır (Bayat, 2007, C. 2: 63-64).

Güneş ve Ay'ın zirvede (kүн-ay) buluşmasını temsil eden Chou hükümdarının sembolü ve bayrağı ilkbaharın başlarında kutlanırdı. Li-chi'den anladığımız kadarıyla Chou halkı ve yandaşları bu ritüel sırasında Tengri'ye (Gökyüzü Tanrısı) ve Chou'nun kurucusuna kurban sunarlar. Bu ritüel başkent dışında yapılır ve Chou soyluları bu ritüele üzerinde on iki bayrağı taşıyan bir kağıt üzerinde katılırlar (Esin, 2001: 148).

Hun hükümdarı, Güneş'e ve Ay'a benzetilen kişi olarak, çadırından çıkarak her sabah Güneş'e ve her akşam Ay selam verir (Ögel, 1988: 703; 87; Ögel, 2014, C. II: 237; İnan, 2013: 2), selam verirken sol ellerini doğuya, yüzlerini kuzeye çevirmişlerdir (Ögel, 1988: 90). Sabahları doğan güneşi üç-dokuz kez selamlıyorlar. Diğer zamanlarda gündüz sadece Doğu'ya selam verirler (Ögel, 1988: 207). Hun hükümdarlarının Güneş ve Ay tarafından tayin edildiğine inanılırdı (Taş, 2002: 23).

Türkler düşmana sefer yapacakları zaman yıldızlara ve ayın durumuna bakarlardı. Ay dolunay veya hilal şeklindeyken akınlarına başladılar. Ay batmaya başlayınca baskınlarını durdurdular ve geri çekilmeye başladılar. Bu belki de ay ışığında yapılan pratik bir savaş tekniği idi (Ögel, 1988: 90).

Kök Türklerde Güneş, Ay ve kün-ay (Güneş ve Ay zirvede) egemenliğin simgesi olarak kabul edilmiştir (Esin, 2001: 148). Kök Türk hanlarının Ötüken Dağı'ndaki çadırı doğuya açılmıştır (Esin, 2003: 127). Çünkü hanlar, Güneş'in doğduğu yöne saygı göstereceklerdir (Ögel, 1988: 704; Esin, 2001). Tahta geçtiğinde gökten, topraktan ve kün-ay'dan kut (ilahi onay) alan hükümdar tahta çıkınca tören yapılırdı. Hanın taç giyme töreni, mirac töreni gibi bir inançtır. Türklere göre gökyüzü dokuz katmana sahiptir (Gömeç, 2011: 28; Ögel, 2014, C. II: 205). Böylece han, çadırının etrafında dokuz kez döndürülerek, ona Allah'a yaklaşmak, Allah'ın lütfunu ve desteğini alması amaçlandı. O da Allah'a kulluk yemini etmiştir (Ögel, 1988: 163). Çinli bir kaynak, Kök Türklerin Güneş'e tapındıkları yerlere sağlam evler veya tapınaklar inşa ettiklerini belirtiyor. Bu bilgiler ışığında Güneş ve han ayininin her yıl tekrarlandığını anlıyoruz (Kafesoğlu, 2013: 298).

3.1.4. At

Geleneksel olarak Türkler ve atlar günlük hayatta birbirlerinden hiç ayrılmamışlar ve farklı topraklarda birlikte savaşmışlardır. Osmanlı ordusunun atlıları birçok yerin fethinde önemli rol oynamıştır. Tarih boyunca birçok devlet kurmuş olan Türklere yoldaş olan atlar, günlük hayatlarında ve savaşlarda önemli bir rol oynamıştır.

İslam öncesi topluluklarda insanlar daha çok hayatlarında önemli olan eşyalarla birlikte gömülmüşlerdir. Altay dağlarının eteklerinde bulunan 'Pazırık Kurganı'nda sahipleriyle birlikte gömülü olarak bulunan atlar, bozkır hayatı yaşayanların ata verdiği değer bir göstergesidir. Hâkim oldukları topraklara adalet, hoşgörü ve refah getiren Türkler, sonraki fetihlerini atlarıyla kurdukları yakın ilişkiye borçludur. Onları bir besin kaynağı ve bir savaşçının savaştığı diğer topluluklara karşı ihtiyaç duyduğu bir güç kaynağı olarak kullanırlar, dolayısıyla her zaman onlarla hareket halindedirler. Ömrünün büyük bir kısmını at üzerinde geçiren Türkler dünyayı fethederken, dünya onları atlarıyla tanımıştır (Kurt, Kılıç ve Özbayraktar, 2016: 13).

Atlar, uzun zamandan beri Türk edebiyatının vazgeçilmez bir figürü olmuştur. Hem mitolojide hem de halk edebiyatında vazgeçilmez bir öğeydi. Atlar, destanlardan atasözlerine, şiirlerden masallara kadar edebiyatımızın büyük bir bölümünde hak ettiği yeri bulmuştur. Atlara verilen değerin ve Türklerin kurduğu dostlukların izlerini edebiyatta dahi görmek mümkündür. Atların hem Türk mitolojisinde hem de halk edebiyatında ayrı bir yeri vardır. Destanların, masalların ve halk şiirlerinin vazgeçilmez nesnesi olan atlar hakkında pek çok atasözü de vardır.

Şekil 19. Pazırık halısı detayı

Yukarıda verilen görseldeki Pazırık Kurganında bulunmuş, dünyanın en eski halısı olduğu ifade edilen Pazırık halısında birbirlerini takip eden atlılar tasvir edilmiştir. Figürde savaşçıların bindikleri atların kuyrukları ortadan bağlıdır. Bu bağ, Türk savaşçı ve savaş atlarıyla ilgili çalışmalarda, atların savaşa gitmeye hazır olduklarını ifade etmektedir. Türklerde bu uygulama, bir savaş öncesinde uygulanan bir gelenektir. (Başkan, 2002:110)

Türk kültüründe önemli bir hayvan olan atın efsanelerde, “gökten indiği ve ürün ay toyon adlı yardımsever bir tanrı tarafından insana verildiği” anlatılmaktadır. Yani atın tanrısal bir kökeni vardır (Roux, 2005: 43). Bundan dolayı atın gövdesinin temel unsuru olan başı da uğurlu kabul edilmektedir.

Buryat şamanları törenlerinde şaman, “at başlı değnek” kullanmaktadır (Kalafat, 2013: 29). Tören ritüeline göre beyaz giyinen şaman şamanlık araçlarının kutsama işine girilir. At başlı sırık onuruna bir koyun kurban edilmekte; kimi zaman bu sırık kurbanın kanına bulanmaktadır; kana bulan at başlı sırığın canlandığına ve gerçek bir ata dönüştüğüne inanılmaktadır (Eliade, 2018: 164). Çünkü asıl ruh, can ve varlık başta olduğu için yalnızca onunla yeniden canlanma gerçekleşebilmektedir; gövde hiçbir önem taşımaz.

Türk kültüründe at kafasının nazara karşı iyi geldiği, bereket getirdiğine ilişkin inançlar vardır. Nazar, her türlü ürün, hayvan, ekin, bağ ve bahçeye etki edebilir; bunlar göze gelebilir. Bayır-Bucak Türkmenlerinde öküz ve atın kurukafası bir sırığa takılır; o sırık bahçenin orta yerine dikilir. Böylece o bahçenin nazardan korunacağına inanılır. (Kalafat, 2007: 191-192, 361). Türkistan'da Kazak, Kırgız ve Başkurt ve Çuvaş Türklerinde atın kurukafası kötü ruhlara ve nazara karşı korunma tılsımı olarak kullanılmaktadır. Aynı âdetin 8. asırda kurban edilmiş hayvanın kafatasını kazıklara asmak şeklinde Göktürkler'de görüldüğü bilinmektedir (Anadol, 1991: 129).

3.1.5. Geyik

Türkler için kutsal bir hayvanlardan biri de geyiktir. Türk masallarında ve mitolojisinde önemli bir yeri vardır. Öte yandan bir Türk efsanesinde, Türklerin geyikten türediklerine ilişkin bir kayıt da mevcuttur. Türk efsanelerinde daha çok dişi geyik ağır basmaktadır. Bunlar ise tanrısal yönü olan, dişi tanrı, birer ilahe ve daha doğrusu bir dişi ruh durumundaydı (Ögel, 1993: 569).

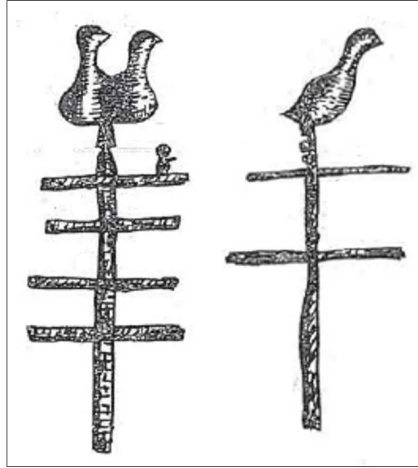
Türk kültüründe geyik, en eski totemlerden biridir. Nazardan korunmak ve kötülükleri def etmek için de geyik kafatası kullanılmıştır. Türklerin yaşadıkları kırsal alanlarda ahır, ambar ve değirmenlerin kapı başlarına ve ekin tarlalarına at, öküz, koç gibi hayvanların baş kısmı çakılmıştır. Geyik kafatasının ev duvarlarına çakılması da söz konusudur (Kalafat, cilt 7, 2007: 209). Geyik, neredeyse her yerde kadınla ilişkilendirildiği için Şamanların özellikle doğum törenlerinde boynuzlu maskeler kullandıkları da ifade edilmiştir. Mülkleri nazardan, mezarları kötü ruhlardan korumak amacıyla kullanılan kafalar daima boynuzlu ya da sivri boynuzlu tercih edilmiştir (Kalafat, 2012: 147).

Şekil 20. Orta Asya Türk Kültürüne ait geyik figürleri (Dalkesen, 2015)

3.1.6. Kartal

Türk kültüründe güç ve egemenliğin simgesi olan kartal, kutsal bir hayvan niteliği taşımaktadır. Öte yandan mitolojik bir figür olan “çift başlı kartal” Türk süsleme sanatlarında sık sık kullanılmıştır. Efsaneye göre yer ile göğün tam ortasındaki bir noktada evrenin dönüşüyle uyum içinde birbirinin etrafında dönmeye başlayan iki kartal, birbiriyle kaynaşarak tek bir varlık haline gelmişlerdir. Bu bağlamda evrendeki düalizmi; gece ile gündüzü, karanlık ile aydınlığı (karuk ve yaruk), ak ve karayı simgelemektedir.

Şekil 21. Sırık üzerinde tek ve çift başlı kartal tasvirleri (Ögel, 1972: 223)

Kartalın, ölümsüzlük suyunu içmiş bir hayvan olduğu söylenmektedir. Türk kültürü içinde efsanevi bir figür olan, kılıç kabzalarına işlenen bir figür olan çift başlı kartal, hükümlanlık simgesi ve hanedan arması olarak da kullanılmıştır. Asıl kökeni

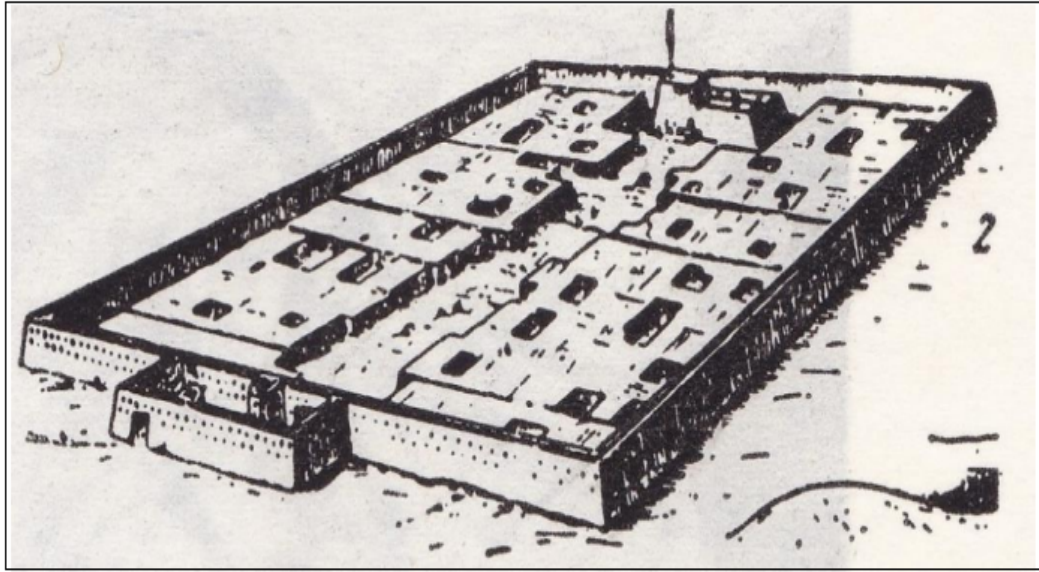
Sümerler ve Hititlere kadar uzanan bu simge, Lagaş kentinin simgesi olarak da kabul edilmiştir. Orta-Asya Şaman inancında yer ile gök arasındaki geçit (kapıyı) çift başlı kartal tarafından korunmaktadır. Kartal ayrıca bir yücelik sembolüdür. Çift başlı kartal figürü, Selçuklu dönemine ait kale, cami ve medreselerde kötü güçleri defeden bir koruyucu ve hâkimiyet sembolü olarak taşlara nakşedilmiştir (Karakurt, 2011: 236). Bu dönemde çift baştan birinin göğü, diğerinin ise yeraltını temsil ettiği ve iki tarafa da hâkimiyeti, iki dünyayı da korumayı gösterdiği kabul edilmektedir. Bu bağlamda söz konusu “çift baş”, “lider, başkan, büyük” vasıflarını yansıtan bir simgedir.

Şekil 22. Hun mezar buluntularında karşılaşılan bir kartal figürü ve üzerinde görülen astronomik işaretler (Ögel, 1972: 218)

3.1.7. Ateş

Arkeolojik çalışmalar, ön-Türklerin en başından itibaren ateşi, saygın ve ibadet edilen olarak kabul ettiklerine dair veriler ortaya koymaktadır. Türklerin ataları tarafından inşa edilen surlarla çevrili şehir merkezinde yer alan ve ocaklı olduklarından dolayı diğer yapılardan ayrılmış olan mekânların “ateş ibadeti” ile ilgili tapınaklar olduğuna dair ipuçları vardır (Esin, 1978: 28).

Şekil 23. Koy-Kırlıgan Kale rekonstrüksiyonu (Esin, 2004)

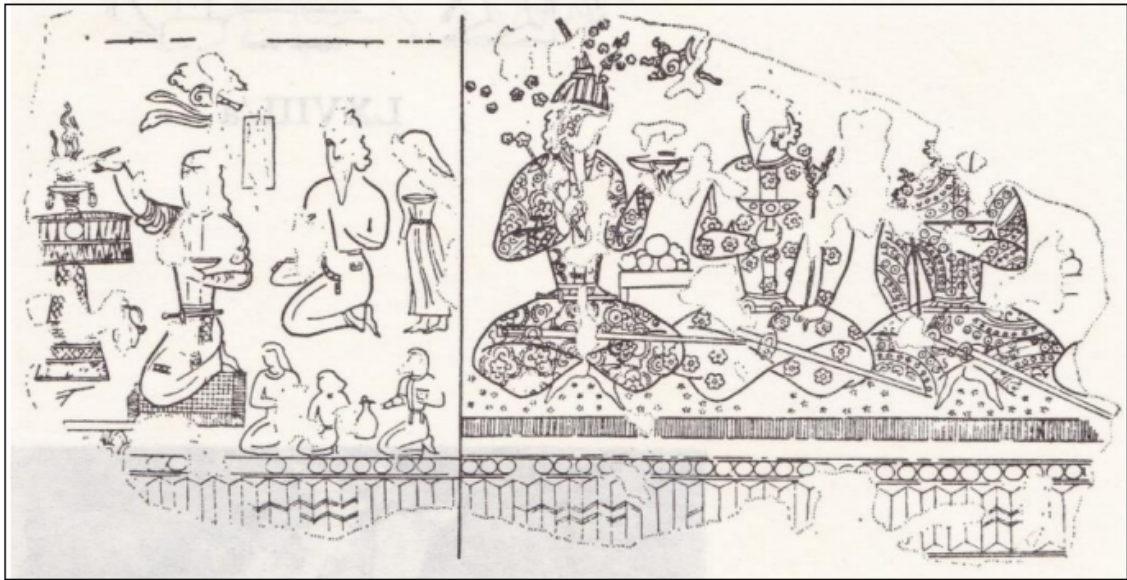
Eski Türklerin hâkimiyet alanlarının farklı birçok dinin yayılma güzergâhında olması, onların kadim inançları ile ilgili ham bilgilere ulaşmayı güçleştirmektedir. Bu durum, Türklerin inanç dünyasında ateşin yerini tespit etmeyi de zorlaştırmaktadır (Gumilöv, 1999: 128). Çünkü Türklerin ateşle olan dinsel ilişkileri ve bağları kimi kaynaklarda “onurlandırmak” veya “saygı göstermek” olarak değerlendirilmiş, kimi kaynaklarda ise doğrudan bir “tanrı” ve “tapınma aracı” olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda Bizanslı Theophylaktos Simokattes (6. yüzyıl) Türklerin ateşe olağanüstü saygı gösterdiklerini ifade ederken (Mangaltepe, 2009: 157), Çinli rahip Huan-dzang (7. yüzyıl) Göktürklerin ateşe taptıklarını, ateşin unsurlarından olan ağaca ve ahşap sıralara ateşe duydukları saygılardan oturmadıklarını ifade etmiştir. Bazı İslam kaynaklarında da Türklerin ateşe taptıkları konusunda bilgiler yer almaktadır. Kazvini bazı Türklerin yıldızlara bazılarının ise ateşe taptığını söylemektedir (Ligeti, 1988: 88).

Orta Asya Türklerinin hayat algılarında iki türlü ateş mevcuttur. İlki, gündelik işlerden ısınmak, yemek pişirmek gibi ihtiyaçların giderilmesi için yakılan “küçük ateş”; ikincisi ise Tanrıyla temas etmek veya ruhlarla iletişime geçmek amacıyla yakılan “ulu ateştir”. Düğün, ölüm, bayram, şölen, kurban ve cülus gibi törenlerde fal bakmak amacıyla yakılan ulu ateş, belirli zamanlarda Baş Şaman tarafından çakmak taşıyla tutuşturulmaktadır (Şeşen, 2001: 148), mevcut durumu göklere bildirmenin aracı bu

ateştir. Verilen kurbanı Tanrıya veya ruhlara ulaştırmak da ulu ateş vasıtasıyla olurdu. Sözelimi, Beltir Türkleri kurban etini pişirecekleri ulu ateşi, yabancıların girmesine izin vermedikleri kutsal bir kayın ormanının doğusunda; konuklarına ikram edecekleri yemekleri pişirilecekleri küçük ateşi ise batıda yakarlardı; tanrının payı iletme vasıtası ulu ateşi (Şeşen, 2001: 118).

Orta Asya kavimleri için ateş, kehanet aracıdır. Belirli dönemlerde yakılan fal ateşinden onun dumanı, sesi ve oluşturduğu şekillerden hareketle gelecekle ilgili kehanetlerde bulunulurdu. Hükümdarın falına bakmak için yakılan büyük ateşte kurbanlar sunulduğu da bilinmektedir (İnan, 1976: 43).

Türklerin yaşamında ayrıcalıklı ve özel bir yeri olan kişi veya grupların kabul, geçiş ve yemin törenleri de ocağın başında, yanan ateş karşısında, gerçekleştirilmektedir. Muhtelif devirlerde yapılan şölen veya tasvirlerinde ocağın başında yapılan yemini, ant içme ve rütbe takdim törenleri, Orta Asya Türk sanatının temel konularından bir olarak öne çıkmıştır.

Şekil 24. Ocak başında ant içme töreni. Pencikent duvar resimleri (Esin, 2004)

Türklerin ateşi yaygın bir şekilde eril, ocağı ise dişil niteledikleri görülmekle birlikte, ateşin ruhunun cinsiyeti hakkında boy ve oymaklarda farklı tasavvurların olduğu ateşe hitaben okunan dualardan anlaşılmaktadır. Yakut Türklerinin yemin törenlerinde

“büyük babamız ateş” olarak hitap edilirken; bazı dualarda “melikem”, “ateş anam”, “kaynanam”, diye hitap edildiği de görülmektedir (İnan, 2013: 68-71). Bu durum ateş ile ocak kavramlarının bütünleştiğini göstermekle birlikte, ateşin tek bir cinsiyete hapsolmadığını, şekline, rengine, yoğunluğuna, kıvılcımlarına ve çıkardığı sese bağlı olarak cinsiyetinin değiştiğini düşündürmektedir. Bütün ocaklar tek ateş ve tek ruh tarafından temsil edilmez; aynı zamanda her ocağın ayrı bir koruyucu ruhu ve sahibi vardır. Kadim Türk geleneklerine göre aileyi koruyan bu ruhun yiyeceği kuru odun, nefesi duman, yorganı kül, yastığı közdür; yatağı kurumdan dolayı kararmıştır (Esin, 2001: 24-25, 62).

Yukarıda sadece belirli bir alanda daraltılmış olan Orta Asya ve Türk kimliğiyle özdeşleşen semboller geçmişten günümüze kadar Türk kimliğinin benzersiz bir örneği olarak sürdürülmüş ve kabul edilmiştir. Bu semboller Türk halklarında izlenebilmiş ve gözlemlenebilmiştir, aynı şekilde bu sembollerle günümüzde Romanya bölgesinde bulunan Sekeller içerisinde de karşılaşmış ve bu sonuç, düzenli bir kültürel sürekliliğin varlığının anlaşılmasına yardımcı olmuştur.

3.2. SEKEL SEMBOLLERİ

3.2.1. Şaman İnancı

Sekellerde Şaman inancının bir yansıması olarak halen uygulanmakta olan atalar ruhu, çaput bağlama, kurşun dökme gibi kavramlar Sekel inancında önemli yeri olan değerlerdir. Sekeller arasında bugün dahi varlığını koruyan ve Sekeller tarafından uygulanan kurşun dökülerek fal bakma sayesinde kişilere büyük bir şansın geleceğine inanılmaktadır (Doğan, 2004: 47). Atalarına ve atalar ruhuna büyük bir minnetleri ve saygıları olan Sekeller, 1 Kasım gününü atalarını ve ölülerini anma günü olarak değerlendirmektedirler. Bununla ilgili olarak varsa anıtlar ve kabirler ya da kendilerinin uygun gördükleri genellikle yüksek bir tepede veya tarihi bir savaş sahasında dualar ve ilahiler okurlar; çaput asarak ve çiçek bırakarak atalarını yâd etmektedirler.

Eski Sekel kültüründe genellikle Türk kavimlerinde görülen dinsel inanışlar da vardı. Sekeller de ata ruhlarının, evlerinde sürekli yanmaya devam eden ocak başında verdikleri kurbanlarla huzura kavuşacaklarına inanırlardı. Ölülerini atları ve özel

eşyalarıyla defnederlerdi. Sekel mezarlarında atları ve kılıçları ile defnedilmiş kalıntılara tesadüf edilmiştir (Beder, 2004: 153).

Macarlarda ve Macarların içerisindeki Sekellerde, Hristiyanlıktan önce şölen ve yuğ törenleriyle ölümlerin ruhlarının rahatlayacağı düşüncesine sahip olan gelenekleri yerini yeni adetlere bırakmıştır. Şimdi ölenlerin ruhları için tarım ürünleri dağıtılmaya ya da kiliseye hububat, bira gibi ürünler bağışlanmaktadır.

Şekil 25. Macaristan'da düzenlenen Türk Dünyası Hun Kurultayı'nda Şaman Ayini ve Kam Ateşi.

Buna ikna olarak değil, zorla din değiştirdikleri için I. István'ın ölümünden sonra kaçınılmaz olarak dinden dönmeler ve Şamanlığın tekrar yükselmesi ile ilgili olaylar yaşanmıştır. István'ın sözü edilen baskıları Sekelleri, hatta Macarları sadece şeklen Hristiyan yapmıştı. Halk özde ve anlamda, itikat ve amel olarak hala Şamanlığı devam ettirmekteydi. Bu durum ancak birkaç neslinden sonra tam anlamıyla değişebilmiştir (Eckhart, 2010: 22).

Şamanlığı devam ettirmeye çalışan Sekeller zaman içinde zayıflamış ve daha sonra bu çabayı veren Sekellerin sayısı oldukça azalmıştır. Ancak Macar ve Sekeller'in kültür dünyalarından Şamanlığın izleri hiçbir zaman tam anlamıyla silinmemiştir. Şaman inancı, her ne kadar Hristiyanlığın yaygınlaşmasıyla kaybolmaya yüz tuttuysa da 15. yüzyılda

yaşanan Kuman akınlarıyla beraber Macarlar ve özellikle Sekeller arasında yeniden güçlenmeye başlamıştır (İşık, 2019: 122-123).

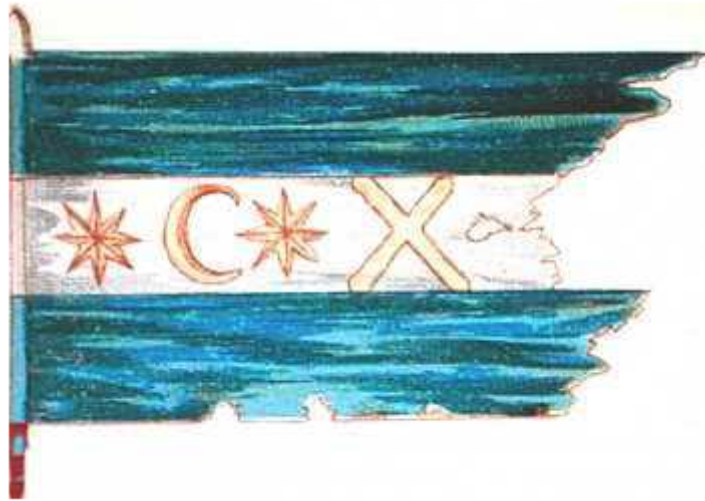
3.2.2. Gök Tanrı

Macar ve Sekeller halkı Macaristan'a göç ettikten sonra da Şaman inançlarını devam ettirmişlerdir. Bu arada Arpad hanedanlığı ve bazı kabile liderleri kısmen de olsa Yahudi Şaman bir dine inanıyorlardı. Zaman içinde Hristiyanlığın etkisiyle Doğu Avrupa'da bazıları Hristiyanlığı kabul etmişlerdir. Böylece Macar ve Sekellerin eski inançlarını yok edecek bir süreç başlamıştır. Bunun ardından siyasi gelişmelere bağlı olarak Hristiyanlığı kabul eden Kralın zorlamasıyla iki üç nesil sonra neredeyse bütün Macarlar Hristiyanlığı kabul etmiştir. Bu durum kısa sürede ve kolay olmamıştır. Din değiştirmek istemeyen, otoriteye karşı koyan halk, bazen katliama maruz kalmıştır, gök tanrı ve Şamanlık inancına ait gelenekler yasaklanmış, Şamanlar öldürülmüştür (Beder, 2014: 83). Böylece Şamanlık, büyük ölçüde yok olmuştur. Bu dönemde, yalnızca Erdel'de yaşayan Sekeller eski inançlarını anca bir süre daha devam ettirebilmiştir. Macarlarda genel olarak eski Gök Tanrı inancı büyük ölçüde kaybolmuş olsa da Sekeller arasında Gök Tanrı inancının bazı izleri devam etmektedir. Günümüzde Sekeller'in büyük bir bölümü, atalar ruhu ve tabiatla ayakta duran halklarının ancak bunlara saygı duymak ve bağlı olmakla yeniden güçleneceğine inanmaktadır.

3.2.3. Göksel Unsurlar (Yıldız, Güneş, Ay)

Şahıs ve bir toplumun günlük yaşamda kullandığı çeşitli kavramları ve varlıkları niteleyen isimler onların dil, kültür, medeniyet ve tarihini izah etmek anlamında büyük önem taşımaktadır. Bir kavmin isimleri o kavmin genel yaşam şekline, din ve inancına ve hatta yaşadıkları coğrafyaya göre şekillenebilmektedir. Sekellerde insan isimleri de, tıpkı diğer Türk kavimlerinde görüldüğü gibi boğa, aslan, kurt, koç, ayı gibi güçlü hayvanların isimleri; Avar, Türk, Macar, Peçenek gibi kavimlerin isimleri; doğu, batı, güney, kuzey gibi yön isimleri; Altın, Gümüş, Çelik, Demir vb. gibi değerli maden isimleri, gün, güneş ay, yıldız, gibi gök cismi isimleri; rüzgâr, kar, yağmur gibi tabiat varlıklarının isimleri ile Uldız, Attila, Magor, Hunor gibi tarihsel kahramanların isimlerinden ilham alınarak oluşturulmuştur (İşık, 2019: 127).

Göksel unsurların, Sekellerin hayatında yer aldığı bir diğer dikkat çekici detaylardan biri, Sekel kapılarıdır. Bu kapılar “Güneşin geçidi” ya da “yaya kapısı” olarak anılmaktadır. Diğer ismi de güneş kapısıdır. Kapıların üzerinde güneş ışınlarını temsil eden motifler bulunmaktadır. Sekel kapıları evin planına göre genellikle doğuya bakacak şekilde yapılmıştır. Sekel kapılarında üzerinde Sekeller’in sembollerinden güneş ve ay motifleri yer almaktadır.

Şekil 26. 17. yüzyıla ait bir Sekel piyade sancağı.

Göksel unsurların kullanıldığı bir diğer önemli unsur ise Sekel bayrağıdır. Sekel bayrağının tarihi gelişim süreci, 15. yüzyılın sonlarından veya 16. yüzyılın başlarından itibaren varlığını sürdürerek bugüne kadar ulaşan armasıyla izlenmeye başlanabilir (Szekers, 2017: 3).

Şekil 27. Székelydályai Reform Kilisesi, 15. YY., tavan freskinde Sekel armaları (KnightKing, 2023)

Şekil 28. Csíksomlyó Roma Katolik/Fransisken Kilisesi, Sekel arması.

1580 yılında Transilvanya Prenslığı'nin içerisine dahil olmuş Sekel armasının bileşenleri olarak ortaya çıkmışlardır ve Transilvanya'nın dönemdeki yönetimi, 1659 yılında bu sembollerin prenslik adı altında Sekellere ait olduğunu resmi olarak kabul etmiştir.

Sekellerin günümüzde kullandığı bayrağın tasarımı ise 2003 yılında özerklik mücadelesini güçlendirmek amacıyla kurulan Sekel Ulusal Konseyi'nin kendi sembollerini benimsemesiyle ortaya çıkmıştır. Konseyin başkan yardımcısı ve Sekel Ulusal Müzesi'nin eski müdürü olan Ádám Kónya'nın tasarımı genel kurulla kabul edilmiş; bu tasarım bayrak, arma ve gonfalon olarak kullanılmıştır (Szekers, 2017: 13-14).

Şekil 29. Sekel Ulusal Konseyi: Ádám Kónya tarafından tasarlanan arma, bayrak ve gonfalon, 2004.

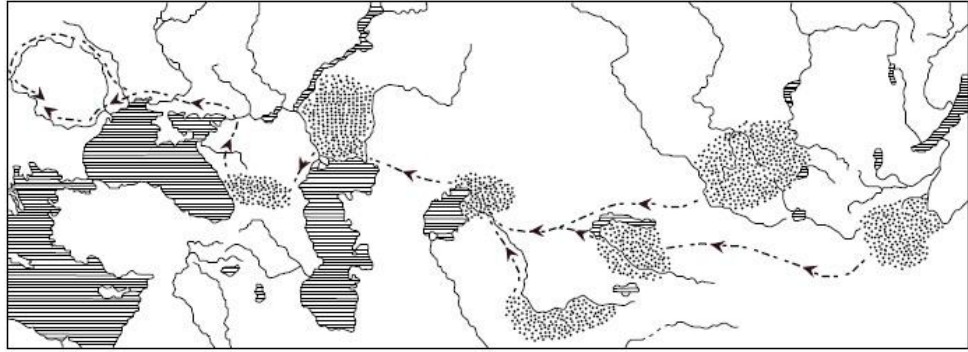
Güneş ve Ay sembolleri, Macarların Táltos inancında tanrılar yurdu, gökyüzü olan *Felső Világ* (üst dünya) yaşayan halde ve Güneş tanrısı/kralı olan *Nap-Király* figürüyle izlenmektedir (Róna-Tas, 1999: 366). Uzun bir süreçte çeşitli eserlerde görülebilen bu köklü sembollerin dinsel anlamı Hristiyanlıkla birlikte azalsa da bayrakta ve etnik kimliğin bir parçası olarak varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

Şekil 30. Macaristan'da düzenlenen Büyük Türk Kurultayı'nda Sekel bayrağı, Bugac (Derzsi Elekes Andor, 2014).

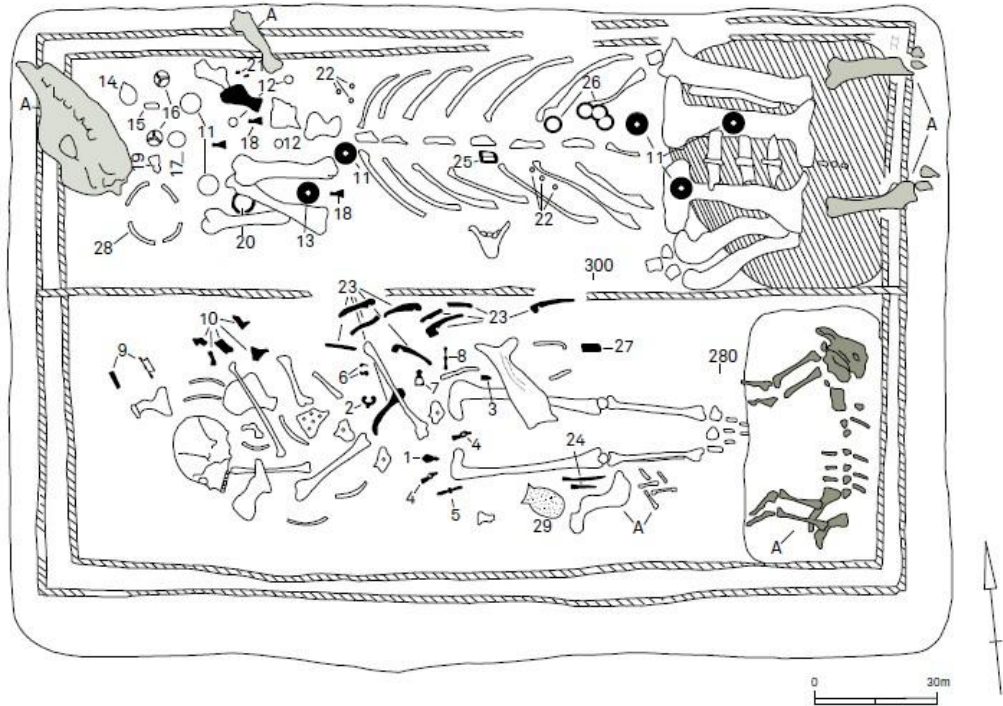
3.2.4. At

Karpat havzasındaki Avar dönemi adını Macarların kökenine dayalı Hunlarla kaynaşan ve o dönemde onlarla birleşik bir topluluk olan Avarların 6. yüzyılın ikinci yarısında Avrasya bozkırlarından Avrupa'ya göçüyle alır. Bizans kaynaklarında Avarlardan ilk kez 5. yüzyılın ortalarında ve Attila'nın ölümünden sonra, yaklaşık 463 yılında bahsedilmektedir. Avarların ilk elçi grubu 557-559 yılları arasında Bizans'a ulaşmıştır ve görünüşlerinin Hunlar gibi olduğu "Bütün şehir onları görmek için toplandı, çünkü hiç kimse böyle bir halk görmemişti. Uzun saçları örülmüş ve bağlanmıştı, kıyafetlerinin geri kalanı ise Hunlar gibiydi" şeklinde kayda geçmiştir (Kürti & Lőrinczy, 1991: 4). Tarihi ve dilbilimsel kaynaklara göre, Orta Asya bozkırlarından gelen ana Avar kabileleri "Ak Hunlar" olarak da bilinen Heftalitlerle ittifak kurmuşlardır ve bu halklar birlikte batıya, Doğu Avrupa'ya ve Bizans'a göç etmişlerdir (Kürti & Lőrinczy, 1991: 4; Grousset, 1965: 227).

Şekil 31. Orta Asya'dan Orta Avrupa'ya Avar göç yolu (Kürti & Lőrinczy 1991, fig. 2).

Arkeolojik kayıtlarda, bu Asyatik göçebe kültürlerde atın önemi, bölgesel anlamda ilk olarak Karpat Havzası'nda Demir Çağı'nda ortaya çıkan bir gelenek olan at gömülerinde görülmektedir. At gömüleriyle ilgili olarak dikkat edilmesi gereken en önemli nokta, atı gömmenin farklı yolları olmasıdır. Atlar tamamen, kısmen veya sembolik olarak gömülebilir. At, kişiyle aynı mezara, tek başına bir mezara veya sembolik olan bir insan gömüsüyle birlikte bir mezara gömülebilir. Geç Avar döneminde en yaygın defin tipi, atın sahibi veya atlı ile birlikte gömülmesidir.

Şekil 32. Komárom-Hajógyár. 114 yılında bir süvarinin atıyla beraber gömülmüş olduğu mezar. (Trugly 2008, fig. 70).

Bir insan gömüsüyle ilişkili olmayan, atın tek başına gömülmüş olduğu örnekler de bulunmaktadır (Tiszafüred-Majoros, Gr. 705 and 183: Makoldi 2008, 131, n.70; Orosháza-Bónum 132: Juhász 2000, 73.). Bunlar bireysel ya da birey olarak kabul edilmiştir ve topluluk tarafından bir kurban sunusunun kalıntıları olarak kabul edilir (Balogh ibid). Geç Avar döneminde atın rolü hakkında bilgi veren diğer kaynakları arkeolojik kalıntılardaki at veya atlı tasvirleri sağlamaktadır. Kemerler, koşum takımları, takı parçalarındaki at başları, işlemelerde görülen savaşçı veya at üzerinde okçu figürleri bunlardan bazılarıdır. En bilindik örneklerinden biri ise Nagyszentmiklós / Sânnicolau Mare (Romanya) 'hazinesinin' 2 numaralı çömleğindeki figürlerdir.

Şekil 33. 'Muzaffer prens', Pot detayı no. Nagyszentmiklós'ta 2 numara/Sânnicolau Mare Treasure – Romanya (Kovács (ed.) 2002).

Geç dönem Avar cenazelerinde atın önemi, diğer Avrupa kültürleriyle karşılaştıklarında etnik kimliklerini tanımlamaya başlamış olan göçebe mirasının bir işaretidir. Macarlarla aynı soydan olan Sekellerin atalarıyla ilgili Karpat coğrafyasında tespit edilen bu geleneksel at sembolizminin kökenini Hunlarda ve en erken Türk topluluklarında görmek mümkündür.

En erken Türk topluluklarında ölen savaşçıların, atlarının da mezara gömüldüğü, Altay Dağları eteklerinde ve başka bölgelerde açılan Hun dönemine ait kurganlardaki at cesetlerinden de anlaşılmaktadır (Şeşen, 1975: 131; İnan, 1988: 507; Muzio, 2002: 132-134). Bunun en önemli nedenlerinden biri, atların eski Türk inancında yer alan

ölüm sonrası hayatta, ölünün beraberinde yanındaki arkadaşı olacağı ile ilgili inanıştır (Çoruhlu: 174). Bu inanış, İslami dönemde de Türkler arasında, varlığını sürdürmüştür (Berkli, 2007: 3) Hunlardan sonraki dönemlerde de ölü gömme törenlerinde atın ön planda olduğu görülür. Hazar, Peçenek, Kuman ve Kırgız mezarlarında toplu halde gömülmüş atların yanı sıra, ölen insanın yanına atın eğer takımlan veya tam eğrlenmiş atların da gömüldüğüne kazılarda rastlanmıştır 14. 9. yüzyıl Kırgız ve Hazar mezarlarında, at gömme geleneğinin çeşitli nedenlerle terk edildiği yapılan mezar kazılarında at cesetlerinin olmamasından anlaşılmaktadır. Bunun yerine ahşaptan yapılan at heykelleri mezarlara gömülmüş, taşlara kazınmış ya da mezarların üstüne konulmuştur (Ögel: 214). Bunların benzerleri, en net şekilde Sekellerin oyma mezar direklerinde görülebilir.

Macarlar ve Macar ordusunda “atlı asker” olarak tanınan Sekeller için atların öneminin sürekliliği, toplumda bir geçim kaynağı ve toplumsal hayatın bir parçası olarak varlığının devam etmesiyle görülmektedir. Sekellere ait atlı asker grubunu oluşturan erlerin Sekel ve Macar ordusunun en büyük şöhrete sahip kısmı olduğu ifade edilmektedir. Özellikle Macaristan, Orta Avrupa'nın güneydoğu kesimindeki en önemli at yetiştirme ülkelerinden biri olduğu için her zaman büyük ilgi görmüştür. Yakın geçmişe kadar yerel kalkınma tüm bölge için örnek teşkil etmektedir. Tarım, ulaşım ve ordunun motorizasyonuna kadar Macar at yetiştiriciliği sektörü ekonomi için çok önemlidir. Macar-Avusturya Monarşisi sırasında Macaristan, imparatorluğun en büyük at tedarikçisi konumundadır ve tüm önemli üreme merkezleri burada bulunmuştur.

17. yüzyılın ortalarında II. Joseph, Studs Mezöhegyes, Bábolna ve Radautz (ilk olarak Wazskonz'da) devletini kurmuştur. Macar at yetiştiriciliği genel olarak II. Joseph'e çok şey borçludur. Damızlıklar için uygun çevrenin kurulmasının yanı sıra at yetiştiriciliği ile ilgili tay ve kısarak ödülleri, tay ve genç atların stok depoları, eyalet damızlıkları, değerli üreme materyallerinin ithalatı gibi birçok konuda kanun hükmünde kararnamelemler ile önemli reformlar yapmıştır; aynı zamanda 1780 ile 1790 yılları arasında yurt dışından yaklaşık 500 adet aygır ithalatı yapılmıştır (Ungars, 1999).

Şekil 34. Sekel At ve Kültür Festivali afişleri.

Savaş atı olarak yetiştirdikleri atlara günlük kullanımlar amacıyla binmeyen Sekeller onları diğ r atlardan ayrı bölümlerde tutmakta ve yalnızca eğitim için onlara binerlerdi (Doğan, 2004: 48).

II. Dünya Savaşı sonrasında at yetiştiriciliği çok durgunlaştıktan sonra, Tarım Bakanlığı tarım sektöründe motorizasyonun teşviki ile daha fazla ilgilendi. Atlarda keskin bir düşüş oldu. 1961/1962’de Macar damızlık sistemine bugüne kadar ciddi şekilde zarar veren bazı radikal reformlar yapıldı. Bu reform, atların sayısını neredeyse yarıya indirdi ve bu nedenle,  rneğin Gidran atları için geleneksel ırkların çoğu orada tehlikede. Bu dönemde saf üreme için gen rezervleri: Gidran, Nonius, Kisber ve Furioso diğ r saplamalara taşındı.

1989’da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) dağıldığında ve demir perde kalktığında, Macaristan damızlıklarını özelleştirmeye başladı. Özel damızlıklar ve yetiştirme dernekleri kuruldu ve o zamandan beri Macar Spor atları için bir yetiştirme programının kurulmasından dolayı geleneksel ırkları korumaktadırlar (Ungars, 1999).

3.2.5. Geyik

Geyik, at ve kartal, erişilmez, yüce Tanrı’nın kutsalların yeryüzündeki elçileri olan kamların kutsal ruh hüviyetine bürünmüş şekilleri olarak kabul edilmektedir. Cengiz Han destanında gökleri kurt temsil ederken; yerleri ise alageyik temsil ederdi. Sekel efsanelerinde önemli bir simge olan geyik simgesinin kökeni, Hun geleneklerine dayanmaktadır. şaman inanç sisteminde geyiğin önemli bir yeri vardır. Bu inanç, Kuzeybatı Sibirya’da yaşayan Samoyedler arasında daha belirgindir. Bu inan a göre her

Şamanın kendine ait, ruh olarak kabul edilen bir geyiği vardır. Geyik öldüğü zaman Şaman da ölürdü. Ölen Şaman'ın mezar başına geyik boynuzu dikilirdi (İşık, 2019).

3.2.6. Kartal

Sekellerde ve Macar mitolojisinde en önemli sembollerden bir diğeri de Divânu Lügati't-Türk'te 'togrıl' olarak tanımlanan; *dumrul*, *toğrul* ve *doğrul* adları ile de bilinen tuğrul kuşudur (Aydemir, 2013: 287). Bu kuşun sembolik kökeni, Orta Asya'da da benzer şekillerde izlenebilmiştir ve Türk mitolojisinde, 'Zümrüdüanka' olarak da bilinen *Simurg* kuşunun karşılığı olarak yer almıştır; *Alp Kara Kuş* (kartal) olarak da adlandırılmıştır (Duymaz, 1998: 93). Ulusal kimliğin ve birlikteliği de sembolize eden tuğrul, ayrıca eski zamanlarda Macarları koruyan Kutsal Ruh'u da sembolize eder.

Tuğrul kuşu, Türk mitolojisi içerisinde doğaüstü niteliklere sahip olan, kıvıllı renkli ve devasa bir kuş olarak tasvir edilmiştir. Ölümsüzlüğü, yeniden dirilişi simgelemesi ve her gün yeniden doğabilme özelliğiyle Anka kuşu ile benzerlik taşır. Anka kuşu her ne kadar birçok mitolojide farklı isimlerle bulunuyor olsa da Türk mitolojisindeki varlığının en büyük farklarından biri, tuğrul kuşunun Konrul adı verilen bir ikizinin bulunmasıdır. Konrul ve Toğrul kuşlarının her ikisi de Anka kuşunun özelliklerini taşımaktadır, Toğrul kendine has bir özellik olarak yer altına da inebilmektedir. Bu kuş Attila'nın ve bazı Oğuz boylarının bayrağında yer almıştır (Ögel, 2010: 592; Karakurt, 2011: 134-135).

Bu mistik kuşun hala Sekellerin gönlünde bir yeri vardır. Tuğrul, Macar folklorunda popüler bir figürdür; ancak doğada gerçekten var olup olmadığı belirsizdir. Efsaneler, kuşun, daha sonra yanlışlıkla Árpád klanı olarak adlandırılan bir Macar hanedanı olan Tuğrul klanının doğuşunda önemli bir rol oynadığını söylüyor. Kuşun tasviri, bu hanedanın sonraki tüm krallarının ilahi kökenlerini vurgulamayı da amaçlamıştır (Rásony, 2008: 72).

Mitolojik kuşun ve Tuğrul hanedanının kuruluş hikâyesi oldukça muğlaktır. Efsanelere, eski kroniklere ve folklor hikâyelerine göre, hanedanın izi selden sonra hüküm süren ilk Macar kralı Nimród'a kadar uzanabilir. Macar kabilelerinin hükümdarı Álmos ve onun çocukları, kökenlerini Hunların hükümdarı Attila ve Tuğrul klanına bağlamaktan gurur duyuyorlardı. Onların mitleri, tarihçiler tarafından yüzyıllar boyunca korunmuştur (Yiğit Türker, 2016: 130-131).

Şekil 35. Macaristan Tatabánya'da bulunan bir tuğrul kuşu heykeli (2006, Gajárszki László).

Elbette kuşun mitolojik kökeni, doğada gerçekten var olma şansını ortadan kaldırmaz. Tüm tarihçiler yırtıcı bir kuş olduğu konusunda hemfikirdirler, ancak kesin türü belirleyememektedirler. En olası teori bu kuşun bir şahin olduğunu iddia etse de bölgede yaşayan birçok yırtıcı kuş türünün varlığıyla birlikte bu tespit netleştirilememiştir. Kuşun varlığına dair belirsizlikler devam etse de dilbilimciler Tuğrul kelimesinin kökenini tam olarak belirleyebilirler. Bilginlere göre kelime Türkçe kökenli olup, 'gerfalcon' anlamına gelen “toğrul/tuğrul” ile 'mükemmel özelliklere sahip gözde yırtıcı kuş' kelimelerinden gelmektedir.

3.2.7. Ateş

Ateş, Sekeller arasında büyük kutsallık atfedilen bir başka varlıktır. Eski Sekel inancına göre kamlar; doğa olayları, afet ve felaketler, ölümler, hastalıklar ve kötü ruhlarla ilgili konularla başa çıkmak İsteyenler “Ulu Tanrı” tarafından elçi olarak gönderilmiş kişilerdi. Kamların önemli simgelerinden olan ateş, halkı kötü ruhlardan korur; iyileştirir, hastalıktan arındırır, temizlerdi (İşık, 2019).

3.3. SEKELLERDE VE ORTA ASYADA ORTAK OLARAK BULUNAN SEMBOLLER

Sekel kültürü ve Orta Asya'daki kültürel ve geleneksel birikimi somutlaştırılmış olan belirli sembollerin zaman, anlam ve toplumsal konum olarak kesiştiği durumlar görülmektedir. İnanç sistemlerinin, sosyolojik olguların zamanla oluşturduğu ve neredeyse temel kozmogoni unsuru olarak nitelendirilen çoğu kavram; Sekeller ve Orta Asya Türk toplumları arasındaki ortak paydayı oluşturmaktadır.

Kafkasya bölgesinden Balkanlar üzerinden Avrupa'ya gelen ve Batı (Avrupa) Hun imparatoru olarak tarihte yer etmiş olan Attila'nın soyundan geldiklerini dile getiren Sekellerde, Macaristan ve Attila'nın tarihi göz önünde bulundurulduğunda; bu sembolik ortak noktaların köklü etkilerini ve nesiller boyu aktarımla günümüze kadar yaşatıldığını görmek mümkündür. Bu durumda en temel ve en yaygın olarak görülen sembolleri, bu sembollerin köklerini, onların toplumdaki yerini ve kültürel olarak üstlendiği anlamı; bu kesişimden yola çıkarak ele almak ve bazılarının geçmişten günümüze kadar anlam bütünlüğünü nasıl koruduğunu ve varlığını devam ettirdiğini incelemek gerekmektedir. Bu kültürel ve sembolik anlam akışının belirli birkaç örneğini ele aldığımızda, bunların geniş bir coğrafyada yoğun bir tarihi süreklilikle aynı sembolik anlamları taşıyarak günümüze kadar geldiğini görmek mümkündür.

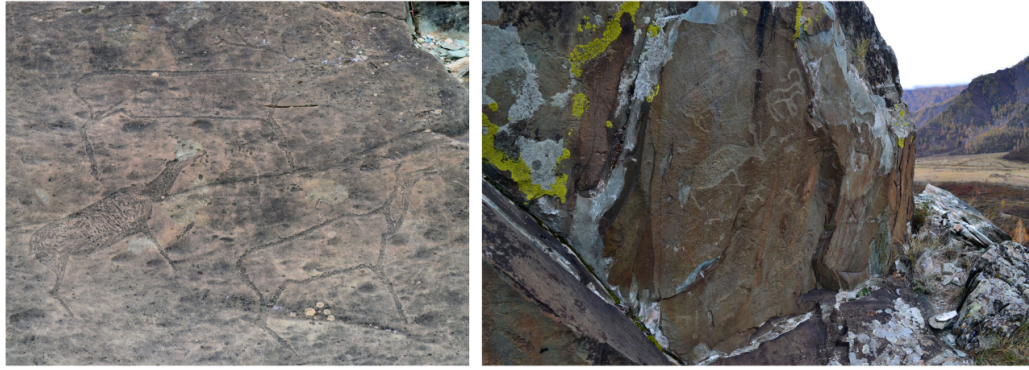

Şekil 36. Sekel Ulusal Müzesi'ndeki Sekel yazısının açıklaması.

Yukarıda görünen resimdeki açıklama şu şekildedir:

“Rovásírás (Rovaş), Macarların en eski ve en değerli hazinesidir. Onun Karpat havzasındaki izlerinin en az 8000 veya 9000 yaşında olduğunu söyleyebiliriz. Biz aynı kökteniz ve bu, atalarımız olan İskitlerin, Hunların ve Avarların arkeolojik mirasında da görülebilir. Bu runik yazı dilimizle birlikte gelişmiştir, çünkü her sesi belirten bir işaret vardır. Bize okuma-yazmayı öğreten, Batılı meydanlar ve kaynaklar değildi. Avrupa'da hükümdarların bile yazı yazmayı bilmediği dönemlerde biz, çoban olan çocuklarımızdan şehzadelerimize kadar bütün bir halk olarak okuryazardık. 10-11. yüzyıllarda, dilimizdeki 13 sesi (TY, GY, NY, LY, JK, SAT, ZS, TH, A, E, O, U) yazamadığımız ve daha az gelişmiş olan Latin alfabesiyle yazı yazmaya başlamak zorunda kaldık. Aynı zamanda ortak mirasımız ve ortak dinimiz için de bir tasfiye süreci başladı. Bu dil mirasımızın en önemli savunucularından birkaç tanesi: Istvan Szamoskozi (1570-1612), János Teleghi (1574-1647), L.F, Marsigli (1658-1730), Mátyás Bél (1684-1749), Adorján Magyar (1887-1978), Anna Fehérné Walter (1915-?), Sándor Forrai (1913-).”

Buna göre, Sekellerin tarihin başından itibaren okuryazarlık ve bu konudaki kültürel seviyede ileride oluşunun halkın her kademesi için geçerli olduğu sonucuna varılabilir. Bu okuryazarlık seviyesi Orta Asya'da, Dağlık Altay'da bulunan Kalbak-Taş XX (A 43) ve Kalbak-Taş XXI (A 44) yazıtlarıyla örneklendirilebilir.

Şekil 37. Kalbak-Taş yazıtları. (altaitg.ru/catalog/interesnye-mesta/arkheologicheskie-kompleksy-i-petroglify/kalbak-tash/, 2022)

V. D. Kubarev tarafından 1987 yılında bulunan Kalbak-Taş XX (A 43) ve Kalbak-Taş XXI (A 44) yazıtları üzerinde D. Vasilyev, İ. L. Kızlasov, L. N. Tıbıkova, İ. A. Nevskaya ve M. Erdal tarafından okuma ve anlamlandırma çalışmaları yapılmıştır.

Altay yazıtlarında genel olarak görülen anlam ve kompozisyon uyumu olan yazılar ve kaya üstü tasvirlerin içerik bakımından bütünlük oluşturması durumuna dikkat çeken L. N. Tıbıkova, İ. A. Nevskaya ve M. Erdal, bazı Altay yazıtlarının kayaüstü tasvirleri yorumlamakla anlamlandırılabilceğini ifade etmişlerdir.

Bundan hareketle ilk olarak yazıldığı belirlenen Kalbak-Taş XXI (A 44) yazıtı üzerindeki geyik figürlerine ithafen, bu figürleri bezeyen kişi kendi yaptığı işi beğendiğini belirtmek istemiş ve “Geyikleri bezemek için / bezeyen elim ne iyi! Eşik ben iyi erim.” şeklinde anlamlandırılan bu yazıtı yazmıştır. Daha sonrasında bunu gören herhangi bir kişi bu yazıları okumuş ve geyik figürlerini çizen Eşik’in fikrine katıldığını belirtmek amacıyla “Geyik (resimlerini) resmetmek için (resmetmede) ustaymış.” şeklinde anlamlandırılmış bir cümle yazmıştır (Useev, 2014: 8).

Bu iki yazıt, Çüy Nehrinin Katun Nehriyle birleştiği yerden 10 km uzaklıkta, Çüy yolunun 723 km uzaklığında bulunmaktadır. Bulunduğu konum, her türlü entelektüel düzeyde bulunabilecek herhangi birinin geçmesine ve ziyaret etmesine olanak sağlar. Bu bilgilerden yola çıkıldığında, yazıtlar üzerindeki yazıların sıradan birileri tarafından gündelik konular üzerine yazılmış diyaloglar biçiminde olması da göz önünde bulundurulduğunda bu durum Eski Türklerin okuryazarlık oranının yüksek olduğunu; sıradan insanların önemli bir kısmının okuma ve yazma bildiklerini göstermektedir (Useev, 2014: 9).

Okuryazarlıkla ilgili benzer kültürel ve entelektüel birikim gibi, Sekeller ve Orta Asya Türk toplulukları arasındaki bir diğer kültürel benzerlik ise “çaput bağlama” geleneğidir. Bu geleneğin günümüzdeki sürekliliğini ve bu halklar arasında aynı anlamsal temelleri koruyarak yaşatıldığını görmek mümkündür.

Şekil 38. Altay çaput bağlama (Dylama) alanları. (www.advantour.com/russia/images/altai/dyalama3.jpg, 2022)

Çaput bağlama, “Atalar kültü” kavramıyla şekillenmiş bir uygulama olarak görünmektedir. Kutsal olarak görülen ağaçlar aracılığıyla da uygulandığı görülen bu gelenek, iyeler ve atalar için kansız kurban olarak sunulmaktadır. Atalar kültü, ölen atalara saygı ve fedakârlık yapma inancı ve geleneğidir. Merhum atalarının, özellikle de babanın ruhunun, geride bıraktıklarına iyiliği ve kötülüğü dokunabileceği inancı ve onlara şükran duyma, bu kültün temelini oluşturur. Atalar kültüründe ölen her atanın ruhu ve mezarı söz konusu değildir, ancak saygıdeğer ve toplumca kabul edilmiş olanlar buna erişebilmektedir. Bu anlamda, “ölülere tapınma” ile atalara tapınma arasında ayırım yapmak gerekir (Güngör, 2002, C.3: 264).

Bu inanca göre insanlar, atalarının ruhlarının öldükten sonra hayatta kaldığına ve toplumla ilişkilerini kesmediklerine inanırlar. Benzer şekilde bu inanca göre kişi ölümden geri gelecektir, ancak ruhu, daha doğrusu manevi varlığı dünyada kalır ve terk ettiği hayatları etkileyebilir. Onlara göre ölüm hayatın sonu değildir. Atalar kültüründe bazı kişiler, özellikle kabilenin ataları, ünlü savaşçılar, din adamları vb. kurban ve duaya layıktır. Bu insanları diğerlerinden ayıran insanüstü yetenek ölümden sonra yok olmayacaklarıdır. Bazı gizemli güçlere sahip olan bu kişilerin anılarını tazeleyerek, fedakârlık ve adanma yoluyla hatırlayarak; bitki ve hayvanların çoğalmasa sağlanabilir. Bunun için ata figürleri ve maskeleri yapılır, isimleri altında festivaller ve törenler düzenlenir. Öte yandan, atalar, dini ve sosyal düzenlerin, gelenek ve göreneklerin koruyucuları olarak görülürler. Bunları yapmak onları mutlu ederken, tersi onları kızdırır (Örnek, 1988: 94-95).

Atalar kültü, eski Türk topluluklarının en eski inançlarından biridir. Ata ibadeti hemen hemen tüm Kuzey ve Orta Asya kabilelerinde görülebilmektedir ve ataerkil aile yapısı ile açıklanmaktadır. Bu inanç, Türklerin en eski ve en uzun tarihe sahip topluluklarından biri olan Hunlar döneminde belirlenmiştir (Ocak, 1983: 26). Eski çağlarda bu kültün Orta Asya Türkleri arasında yaygın olduğuna dair kanıtlar vardır (Roux, 1962, Akt. Ocak, 1983: 85). Öte yandan Orhun kitabesinin çeşitli kısımlarında, özellikle Bilge Kağan Yazıtının sonunda, Göktürklerde de atalara ibadet edildiği görülmektedir. Batı verilerine göre 13. yüzyılda Moğollar arasında atalara tapınma önemli bir rol oynamıştır (Ergin, 1970, Akt. Ocak, 1983: 26-27). Atalara tapınma, ruhun bir vücuttan diğerine geçtiği inancını kabul eden Budizm ve Maniheizmin kabulünde

etkili olmuştur. Bu külte göre uzun ömürlü, bilgili yöneticiler öldüğünde ruhları ailelerine ve topluma yardım edecek ve onları koruyacaktır (Ocak 2000:62).

Şekil 39. Kopjafa- Sekelistan geleneksel mezar direkleri.

Hun kökenli Macarlarla birlikte yaşamış, kültürel ve geleneksel birçok ortak noktaya sahip olmuş ve onların aynı kökenden bir kolu olarak kabul edilen Sekellerin içerisinde, Atalar kültü kavramını günümüz Macar geleneklerinden ayrı tutmak imkânsızdır. Buna göre Sekellerin, Macarların Hun geçmişi'nin bir kazanımı olan eski Táltos (Taltoş) dini kapsamında devam ettirdiği gelenekler içerisinde Atalar kültü de gözle görülür bir biçimde yaşamaya devam etmektedir. Şamanizm'de görülen dağa saygı, mezarlıkların dağların eteklerinde olması ve ek olarak mezarlıklara dikilen ve üzerinde ölen kişiye ait bilgiler bulunan Hristiyan geleneği dışındaki ahşap direkler, ölüleri anmak için toplu düzenlenen özel günler ve çaput bağlama geleneği; Sekel toplumu içerisinde aktif olarak görülmektedir.

Özellikle atalarını Hunlara ve Attila'ya dayandıran Sekeller içerisinde Atalar kültü, onların kökenine ve eski Türk geleneklerine sahip çıkarak yabancılaşmalarını ve bulundukları coğrafyada daha büyük çoğunlukta bulunan diğer milletler arasında kaynayıp yok olmalarını önleyecek nitelikte bir yere sahiptir.

Ata kökenleri aynı olarak kabul edilen Sekeller ve Macarların, Atalar kültü ve Şamanizmde ata ruhları aracılığıyla gerçekleşen şifacılık bağlamındaki günümüz uygulamalarının somut bir örneğini Macaristan'da görmek mümkündür. Hristiyanlıkla birlikte, tıpkı başka dinlerin ve kültürlerin etkisinde kalan diğer Türk toplumlarında

olduğu gibi küçük değişiklikler olsa da yine diğer Türk toplumlarında olduğu gibi Şamanizm ve eski inanışın etkileri aktif olarak gözlemlenebilmektedir. Günümüzde sürdürülen inanışta, bölge özelinde Hristiyan unsurlar, Şamanizm kültürleri ve öğretileri, vatanseverlik, dini katkılarla oluşmuş neo-milliyetçilik ve irredantizm izlenebilir (Povedak, 2013: 2).

Hankiss'e göre giderek laikleşen Macar toplumunda tanrının maddi evrenin ötesinde ve evrenden bağımsız olması talebinde bir artış olduğu görülmektedir. İkinci olarak 'sağlık kültü' (Hankiss, 2005) olarak anılan şifa bulmaya yönelik arayışlar giderek artan bir vurguyla dile getirilmektedir, kitle iletişim araçları buna yönelik telkinler için kullanılmaktadır ve çeşitli alternatif tedavilerin yoğunlukla artan talepleri karşılamaya çalıştığı görülmektedir. Son olarak da son on yıl içerisinde "kutsal ulus" anlatılarını içeren bir tür neo-milliyetçilik, giderek popüler kültürün daha geniş alanlarında ortaya çıkmaya başlamıştır (Povedak, 2013: 3).

Tápiószentmárton'daki Attila-domb (Attila Tepesi) ve bunun yanısıra Dobogókő; şifa, kültür ve atalar kültü kavramlarıyla yakından ilişkilidir. Attila mezarını tanıtan broşürde ve internet sitelerinin anlatımında 'mekânın tarihi köklerinin yeniden inşası' ibaresi, sürekli yinelenen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu, adı geçen mekânın "efsanevi Macar tarihinin" bir parçası olmasını mümkün kılan en büyük unsurdur (Povedak, 2013: 3).

János Kocsi, 1993 yılında Tápiószentmárton'da satın aldığı Rus askeri hava üssü arazisinin "Attila Tepesi" olduğunu, 450 yılında Hun kralının tahtını ziyaret eden gezgin Priskos Rhetor'un verdiği tasvire dayanarak tespit etmiştir. Ancak sarayın kesin konumu ve görünüşe dair net kaynaklar yoktur. Buranın Attila'nın Tepesi olduğu sonucu, 1923 yılında Macar Ulusal Müzesi tarafından yürütülen kazılarda, o zamanın arazi sahipleri olan arkeologlar György ve János Blaskovich tarafından bir Macar prensinin mezarında İskit dönemine uygun geyik şekilli, yıldızlı bir kalkan süsü olan "altın geyiği" bulmalarıyla ortaya çıkmıştır. Bu bulguyla Attila'nın kasabasının geyiklerle süslü olduğunu ve onun tabutunun burada olabileceğini düşünmüş, tüm zamanların en ünlü Macar yarış atı Kincsem'in (Ötvös, 2007) otladığı bu tepeyi, Attila'nın dinlenme yeri olarak kabul etmişlerdir (Povedak, 2013: 3). Burada, üzerinde "Burada gördüğüm kişi ne insan ne de tanrıdır; benim şekillendirdiğim kişi, ilahi bir adamdır." şeklinde anagrama

benzer bir yazı bulunan heykel de bazı durumlara öncülük etmiştir. 1960’larda, bu yazıttan ilham aldığı belirtilen Nagykörös'te bir kazı işçisi, heykelin yola baktığını tespit ederek Hun liderinin mezarını bulmak adına yolun kenarını kazmaya başlamış (Székely, Szolik ve Varga, 2011: 171), ancak yerel meclis onun yol yüzeyini bozmasına izin vermemiştir. Bu şekilde herkes, yazıtın açıkça Hunların lideri Attila’ya atıfta bulunduğu inanmaktadır (Povedak, 2013: 5).

Türk halklarının tüm din tarihi, “kutsal” olanın dünyevi alanda belirmesine (Ries, 2003: 42–44), hiyerofani üzerine kuruludur. Buna göre bir boyun veya bir halkın kurucu atası, bir erkek ve bir kadın arasındaki normal bir ilişkiden doğmamış; insan doğasını aşan güçlerin birleşmesi sonucu doğmuştur. Işık, su, ağaç, özel nesneler, kavramlar ve özellikle hayvanlar, erkek veya kadın olması fark etmeksizin bir insanla buluşurlar. Çoğu kez bu varlıkların birbirine karışmış olduğu görülmektedir, örneğin; insan aynı zamanda hayvandır, hayvan aynı zamanda ışıktır ve ışık aynı zamanda bir insan şeklinde görünür (Mitolojisi-eski-turk-jean-paul-roux.html- 52.sf). Attila Tepesindeki hiyerofani örneği ise tek ama sürekli devam eden “kutsal şifa”dır. Burada Attila ile özdeşleşmiş olan İlkel Enerji, alandaki sakral çizgilerin ve şifanın temelidir (Kinczem Lovaspark, 2022).

Bu enerji sadece tepede değil, bölgenin genelinde bulunur, ancak resmi görüşlere göre asıl etki Kincsem Binicilik Parkı bölgesinde ve temel olarak Attila Tepesinde hissedilebilir (http://www.kincsemlovaspark.hu/hu/main_in/5/1.htm). Bu durum, kutsal mekanlar üzerinde yapılan araştırmalarda genellikle görülebilen bir iç yapı ve bir merkez olduğu bulgusunu doğrular niteliktedir (Povedak, 2013: 8). Attila’nın bu tepedeki rolünün iyileştirici enerjilerle birlikte olduğu inancına dikkat edilmelidir. Özellikle ulusal geçmişi anma bölgelerinde, oraya esas olarak şifa aramak için gelenler haricinde Attila’nın mezarına hac ziyareti yapan insanlar da bulunmaktadır (Povedak, 2013: 5).

Bu kutsal enerjinin etkileri aynı zamanda o bölgedeki Kincsem Binicilik Parkı’nın atları üzerinde, tepeye otlamaya bırakıldıklarında da gözlemlenmiştir. Atlar tepede normalin çok üzerinde zaman geçirmiştir, hasta olan atların ise burada saatlerce yattıkları görülmüştür. Damızlık bir atın veterineri, burada bulunan atların hastalık istatistiklerinin oransal olarak ülkenin herhangi bir yerindekilere kıyasla çok daha düşük olduğunu ve kısırlardaki gebelik oranının ortalamanın çok üzerine olduğunu belirtmiştir (Kinczem Lovaspark, 2022).

Konuyla ilgili yapılan bir ankete katılanların yaklaşık %73'ü somut hastalıklarında bir iyileşme gözlemlemiş; özellikle uyku bozukluğu, yüksek tansiyon, yorgunluk, kalp sorunları ve hareket şikayetlerinde rahatlama bildirmişlerdir (Gyomaendröd Galaxy Friends Circle, 2006).

Attila Tepesinin girişinde ziyaretçileri vatanseverliğin, milli farkındalığın ve milli geçmişe bağlılığın somut bir göstergesi olan Sekel kapısı karşılamaktadır. Devamında, parkın “kültik ulusal karakterini” koruma görevine hizmet eden birkaç *kopjafa* (Sekel mezar direkleri) bulunmaktadır (Povedak, 2013: 3-4).

Şekil 40. Atilla-domb'un girişi. Geleneksel Sekel tarzı kapıdaki yazı: “İçeri giren herkese selam ve bereket” anlamına gelir. (Povedak, 2013: 4)

Eski runik yazılı direkler arasında yer alan Attila'nın büstünde “Tanrı'nın lütfuyla, Macarların ilk kralı. Büyük Nimród'un torunu, Bendegúz'un oğlu” ifadesinin yazılı olduğu görülmektedir. Bu büstün yanında ise Macarca ve runik harflerle yazılı at başı şeklindeki iki direkte de “Hun atalarımızın anısına” ve “Beşinci reenkarnasyona hürmetle” yazdığı görülmektedir, ikinci yazıda açıkça tepede yetiştirilen "mucize kısrak" Kincsem'e atıfta bulunmaktadır (Povedak, 2013: 4)

Şekil 41. Runik harflerle ve Macarca "Hun Kahramanlarımızın anısına" yazılı mezar taşı (Povedak, 2013: 5)

Buraya gelen ziyaretçiler, şifa için özel eylemlerde bulunmazlar. Vücudun enerjisi almasına yardımcı olmak için piknik yapar, güneşlenir, açık havada oyunlarla veya meditasyonla vakit geçirirler- meditasyon profesyonel olmasa bile çeşitli pozisyonlarda (yerde yatmak, ellerini kulakların üzerinde tutmak, lotus pozisyonunda oturmak vb.) vakit geçirerek sağlanmaktadır (Povedak, 2013: 10).

Şekil 42. İyileşme stratejileri (Povedak, 2013: 9-10)

Ana ezoterik küçük kiliselerden biri olan Psmagyar Táltos Egyház'ın (Antik Macar Şaman Kilisesi) ise burayı kutsal bir merkez olarak görmektedir (Povedak, 2013: 12)

Ulusun kutsallığına atıfta bulunan nesneler arasında, Antik Macar Şaman Kilisesi tarafından yapılan Attila-Buda veya güneş ve ay sembollerinin bulunduğu Işık Kapısı gibi, kilise üyeleri tarafından tanrı ve tanrıça - Macar mitolojisinde *Boldogas-Szony* Meryem ile özdeşleşmiştir (Györgi, 2002: 71) - sembolleri olarak kabul edilen nesneler öne çıkmaktadır (Povedak, 2013: 14)

Şekil 43. Dobogókő'da yön tabelası. Talimatlar. Rám Dağı, Mágus (Büyücü) Dağı, Buda Kalesi, *Attila Kalesi, Táltos (Şaman) – Turul** Yolu, Kutsal Bakire Yolu (Povedak, 2013: 13).

Kilise lideri András Magyar'a göre sonradan kendileri tarafından yapılan bu replika, orijinal heykelle aynı mucizevi özelliklere sahiptir. İnanişaya göre Şaman Töreni sırasında ona dokunan herkes bir kutsama alır, dilekleri yerine getirilir ve heykele dokunan kadınların ikiz doğurma olasılığı daha yüksektir (Povedak, 2013: 14).

Şekil 44. Dobogó-kő'daki Attila-Buda Kapısı (Povedak, 2013: 14).

Visegrád Dağları'nda bulunan Dobogó-kő'da Antik Macar Şaman Kilisesi tarafından ve diğer şaman/neo-pagan gruplar tarafından düzenli olarak ayinler düzenlenmektedir, katılımcıların içerisinde Dünyanın enerjisi ve “kalp çakrası” için gelen turist gruplar da bulunmaktadır (Povedak, 2013: 15).

İnsanlar burayı, şifa ve dinlenme arayışıyla bireysel olarak veya organize gruplar halinde ziyaret etmektedir. Tepede bulunan tesisler genellikle konferanslar, etkinlikler ve kurslar için kullanılmaktadır, ayrıca burada düğünler de düzenlenmektedir. Her yıl 20 Mayıs'tan önceki cumartesi günü konserler, el sanatları pazarları, çoban köpeği gösterileri, fayton sürme yarışmaları, şarap tadımları, açık ateşte ve kazanda pişirilen yemekler ve tarihsel konular üzerine sohbetler dahil olmak üzere kültür, müzik ve gastronomi programlarıyla bir “Attila Günü” düzenlenmektedir (Povedak, 2013: 9).

Ayrıca Macaristan'da, Macar Turan Vakfı'nın düzenlediği "Atalar Günü" etkinliği mevcuttur. Etkinlik kapsamında Attila anılır, göçebe aşiretlerin gelenekleri, yaşam koşulları ve göçebe savaş oyunları tekrarlanır, binicilik gösterileri, konserler ve okçuluk yarışmaları düzenlenir. Ayrıca Attila anısına yapılan, Hun ve Macarların yurt tutuşunu sembolize eden yirmi metrelik çadırdaki "Karpas Havzası-Hunlar, Avarlar ve Macarlar", "Vatandaş Hazinesi" gibi sergiler düzenlenmektedir.

Yukarıda da bahsedildiği gibi sosyolojik ve somut olarak gözlemlenebilecek bir diğer ortak sembol olan Sekel kapıları, onların üzerindeki zanaat ve bu kapıların toplumsal olarak konulduğu yerdir. Sekellerdeki aile kavramının geleneksel yapısının, eğitimde ve toplumsal değerlerin sürekliliğinde üstlendiği görevin ve aileye atfedilen kutsallığın en temel örneği eski Türklerde görülebilir. Eski Türklerde aile düzeni kesin kurallarla disipline edilerek ve geleneklere bağlılık ile oluşturulmuştur. Aile, ordu ve devletin küçük bir örneğidir ve ordu, devlet, aile gelenekleri birbiriyle kaynaşmış durumdadır (Ögel, 2017: 209-290-336) Sekellerin sanatında geleneksel ve kültürel olarak önemli bir yer kaplayan kapılar da Sekellerdeki aile ve toplum kavramlarına verilen önemle birlikte Orta Asya'da olduğu gibi aynı zamanda sembolik olarak önemli bir anlam ifade etmektedir.

Kutsal aile kurumuna ait olan evler, toplumsal olarak bir dokunulmazlığa sahiptir. Evi dışarıdaki yaşamdan soyutlayan sınırı belirleyerek bir gizlilik ve mahremiyet alanı sağlayan kapılar, evlerin diğer bölümlerine kıyasla sembolik olarak daha farklı bir konumdadır ve maddi anlamlarının yanında manevi olarak da değer taşımaktadır. Kapılar, evin içindeki bireyleri ve dolayısıyla ailelerin oluşturduğu toplumu korumakta; ailenin varlıklarını, birliklerini ve devamlılıklarını sağlamakta yaşamsal bir göreve sahiptir (Özpınar, 2022: 139) Kapıların hem evin iç bölümüne hem de dış dünyaya ait iki kısmı, iki yüzü, iki yönü vardır. Bundan hareketle kapılar bir ayırıcı olarak görev yapmakla birlikte, birleştirici ve bütünleştirici bir özelliğe de sahiptir (Bayram, 2003: 5).

Türkler diğer eşyalarında olduğu gibi dinamik olan göçebe bir yaşam tarzında ev olarak tercih ettiği kurulması ve sökülmesi kolay olan yurtların (çadır) kapıları da aynı pratik özelliklere sahiptir. Kapı açıklıkları ahşap kanatlar, farklı dokuma türleri ve yine Sekellerde de görülebilen bir işçilik olan keçe örtülerle kapatılmaktadır. Bunların üzerindeki renkler, semboller motifler ve desenler Türklerin çeşitli inanışlarını ve düşüncelerini yansıtmaktadır ve bu öğeler geleneksel olarak sürdürülmektedir (Özpınar, 2022: 139) Bunlarla beraber göçebe yaşamda yaylak-kışlak düzeninde bir mecburiyet olan taşınma, kişisel eşyaların karışması veya kaybolması gibi durumlar için önlem alınmasını gerektirmiştir Eşyalarda, hayvanlarda, dokumalarda ve keçelerde bu amaçla özel damgalar kullanılmıştır. Dokuma, örme, oyma ve kabartma gibi sanatların

eserlerinde damga kökenli bu işaretler görülebilmektedir ve bunlar bazen bir aileyi, sülaleyi ve bir boyu temsil etmektedir (Tural, 1999: 6).

Damgaların boyları temsil etmesine Orta Asya'dan bir örnek vermek gerekirse, Türkmenlerde her boyun kendine ait özelliğini belirten ve özellikle ayak altına serilen keçelerde görülen özgün desenler vardır. Yomutlara ait olanlarda “haç” ve dörtburçluk” nakışları görülmektedir. Tekelere ait olanlarda “çarkıfelek”, “guş”, “itik gül”, “saynak”, “dagdan” ve “bövrek” nakışları görülmektedir. Ersarıllara ait olanlarda ise çeşitli nakış kompozisyonları bulunmaktadır ve bu kompozisyonlarda kenardaki nakışlarda “naldal”, “saynak”, “cudur”, “çarkıfelek”, “ovadan gıra” gibi örnekler görülmektedir. Salurlarda ise kenar nakışlarında “ak renkli saynak” ve “çarkıfelek” görülmektedir. Bu keçe işlerinde insan ve çiçeğe benzetilen her nakış mutlaka yedi tane yapılmaktadır, bu da yedi sayısının önemi açısından Sekeller ile ilgili bir başka ortak sembolik mirası göstermektedir. Sarıklara ait olanlarda ise yine Sekellerde de büyük oranda önem taşıyan “hayat ağacı”, “kuş” ve “mihrap” görülmektedir. Kazaklarda ise bazı nakışlar Kazak Türklerinin kozmos-evren algısını ve eski inanışlarını yansıtmaktadır. Ay, yıldız, güneşten esinlenilmiş nakışlar, su adıyla bilinen oyalar vardır (Özpınar, 2022: 148).

Sekellerde ise geleneksel kapıların, kapının bahsedilen bu özelliklerine paralel olarak hayvanları uzak tutmak ve aileyi olası olumsuz dış etkenlerden korumak gibi dünyevi işlevlerini sürdürmenin yanı sıra üzerinde işlenmiş semboller ve boyalarda kullanılan renkler ile de ruhani bir bekçi olarak aileye refah ve huzur getirmesi ve kötülüklerden koruması amaçlarıyla kullanıldığı görülmektedir (Preda, Lequeux-Dincă, Vijulie, Mareci, vd., 2018: 86). Bu kapılar, yaşam şeklinin yurt tutmadan sonra değişmesiyle birlikte daha çok yerleşik yaşama uygun olarak inşa edilmiş olsalar da işlevlerini ve toplumsal yerlerini korumuşlardır. Geleneksel Sekel kapılarını, benzeri yontma kapıların Romanya'da da görülmesinden dolayı özellikle sembol yükleri açısından analiz etmek gerekmektedir. Romanya'nın genelinde bu tarz kapılar ulusal kültürel mirasın bir parçası olmuştur ve ülkenin Maramureş, Bucovina veya Karpat altı Oltenia gibi diğer etnik bölgelerinde de görülebilmektedir. Bu nedenle boyut, mimari, üslup ve özellikle kapılar üzerindeki sembollerin dikkatle analiz edilmesi çok önemlidir; bu gibi spesifik özellikler Sekel kapılarını diğer kapılardan ayırmaktadır (Preda, Lequeux-Dincă, Vijulie, Mareci, vd., 2018: 88).

Bu kapılarda kullanılan semboller genel olarak güneş, lale ve çiçekler (%8,6), ay (%4,8) ve horoz, geyik figürleridir (%3,9). Aynı zamanda geometrik şekiller ve belirli armalar (%1,9), Sekel bıyığı (%2,8), hayat ağacı (%2,9), halat (%1) ve diğer zoomorfik veya bitkisel semboller de baskındır. Geleneksel kültür geçmişte ve şimdi her zaman zanaatkarlar tarafından kullanılmıştır. Semboller aynı zamanda boyalı olan ahşap kapılarda da kullanılmıştır genellikle kullanılan iki rengin kırmızı ve yeşil (%1,9) olduğu belirlenmiştir (Preda, Lequeux-Dincă, Vijulie, Mareci, vd., 2018: 86-87)

Sekel kapılarındaki semboller iki kategoriye ayrılmıştır:

Evrensel semboller; güneş, ay gibi kozmik semboller, horoz, geyik gibi zoomorfik semboller, ağaç gibi çiçeksi ve doğal semboller, halat sembolleri. Bu kategorideki semboller derin, atalara ait anlamlar taşımaktadır ve kültürel etkileşimle beraber bunların diğer Rumen kapılarında da kullanıldığı görülebilmektedir (Ilieş, Wendt, vd., 2011: 187-196).

Daha yoğun etnik izler taşıyan semboller; Sekel bıyığı, birkaç arma ve kapı sahiplerinin adı, kapının yapım yılı, ziyaretçiler için mesajlar veya dini parçalar hakkında bilgi sunan Macarca metinlere kadar uzanır. Bu kapılarda ayrıca birden fazla güvercin yuvası içeren güvercinlikler bulunmaktadır. Bu güvercinliklerin sayısı, kapı yeterince büyükse yılın aylarını veya ölenlerin ruhlarını sembolize edebilirler (Ştefan, 2014). Bu kategoriye lale gibi özellikle bu kapılarda bulunan bazı çiçek sembolleri de dahil edilebilir. Kapılarda bulunan lale motifi ile alakalı olarak nüfusun belirli bir kısmı laleyi sadece Sekel nüfusuna ait etno-kültürel bir sembol olarak tanımlamış ve bu sembolü Osmanlılardan miras aldıklarını belirtmiştir (Overholser, 2010: 26-29).

Bu kapılarda bulunan lale motifi özellikle dikkat edilmesi gereken bir noktadır. Orta Asya sanatında hayvan üslubunun yanı sıra kullanılan stilize bitkiler içerisindeki lale figürleri, form benzerliklerinden dolayı 15. YY'a kadar ilk olarak M.Ö. 3000'de Mısır'da görülen ve motif olarak palmye gibi sıcak iklim bitkilerini kendine çıkış alan 'palmet' grubu içerisinde değerlendirilmiştir. Ancak burada sözü geçen 'palmet' formunun kökeninin Orta Asya'da aranması gerektiğini gösteren buluntular mevcuttur. M.Ö. 1000'li yıllarda şekillenmiş Hun sanatına ait belirleyici buluntulardan biri olan ve M.Ö. 4-5. YY'a tarihlenen 1. Pazırık Kurganı'ndaki at koşum takımlarının motifleri, yine bu kurganlardan

çıkarılan keçelerdeki lale işlemleri ve 5. kurgandan çıkarılmış keçe üzerindeki elinde iki dalı lale motifi şeklinde stizile edilmiş hayat ağacı sembolü tutan tanrıça figürü gibi örnekler bu buluntular içerisinde (Çakmakoglu Kuru, 1997: 37-40).

Tarihsel süreç boyunca Hun sanatında bulunan zengin figür dağarcığında bulunan ve önemli rolleri olduğu anlaşılan bazı temaların yüzyıllarca sanatçılar ve zanaatçılar tarafından sıkça kullanıldığı görülmektedir. Bu figürler kalıplaşmıştır ve her türlü eşyanın süslemesinde kullanılmıştır. Zamanla semboller üzerinde estetik bir kaygı güdülmeye başlanmasıyla birtakım değişiklikler yaşanmış, bazen bunların başka geleneklere geçiş yaptığı da gözlemlenmiştir. Bu sembollerin sürekliliği, onların estetik biçimleri ve Atalar kültürü gibi geleneksel kavramların bir kalıntısı olmaları gibi nedenlerle farklı eserler üzerinde de görülmeye devam etmiştir. Gazneli ve Selçuklu yapılarında görülen ve tılsım, muska gibi anlamlar yüklenen erken dönem hayvan figürlerinin kullanılma sebeplerinden biri de bu sürekliliktir. Kapı tokmakları, ahşap kapılar, alçıdan yapılan dekoratif öğeler ve çeşitli ev eşyaları bu durum için gösterilebilecek en zengin örneklerdir. Bunun yanı sıra, İslamiyet sonrası hala göçebe olan bazı Türk topluluklarının yurt girişlerine kötü ruhlardan korunma amacıyla hayvan figürleri işledikleri görülmüştür (Sf. 140). İslam sonrası Türk topluluklarında resim yapılması hoş karşılanmasa da geleneksel sembolizmden kalan örnekler Türk boylarının sanatlarında devam etmiştir. Avarlarda, Peçeneklerde, Selçuklularda, İç Asya ve Doğu Avrupa’da, Kuzey Balkanlar, İran, Irak, Kafkasya, Mısır, Hindistan ve Anadolu’daki Türk yapılarında ve ortaya çıkarılan bulgularda bu anlayışın binlerce örneğine rastlamak mümkündür (Diyarbakirli, 1972: 165-140).

Figüratif öğelerin yanı sıra, bu kapılarda ve keçelerde görülen renklerin de sembolik bir özelliği vardır. Her birinin kültürel anlamı bulunan bu renklerin, atalar kültürü bağlamında yukarıda bahsedilen çaput bağlama geleneğinde Sekel mezar direkleri *kopjafalarda* kullanılmış olduğu görülebilir. Nazar ve göz değmesi gibi inançlarla şekillenen ve koruyucu bir özellik taşıyan bu renkler, bütün işlemlerdeki motif ve desenlerle birlikte üzerinde durulması gereken bir konudur. Kullanılan renklerden ilki ve en temel olanı kırmızı ve tonlarıdır. Kırmızı renk, Türk tarihinin başından itibaren inançları yansıtan, milli ve manevi bir renk olarak algılanmış ve bu anlamları taşımıştır. Bunun inanç üzerindeki yansımaları, eski inançta var olan “Al Ate” veya “Al Ruhı” gibi isimlendirilen bir koruyucu ruhun varlığıyla görülebilir. Aynı şekilde Türklerin kullanmış

olduğu al bayrakların da bu Al Ate kültüyle alakalı bir gelenek olduğu varsayılmıştır. Kırmızı renk, Türklerde kutsal görülen, saygı gösterilen ateş ve aile kavramıyla ilişkilendirilmiştir. Buna göre kutsal ateş evin içerisindeki ‘aile ocağı’ olarak işlev görür ve her ocağın ayrı bir sahibi veya koruyucu ruhu vardır ancak ateşe tanrısal özellikler atfedilmemiştir. Bununla beraber ateşin, tüm evrendeki en temiz yaratı olduğuna inanılmıştır (Ögel, 1995: 496-522). Yukarıda belirtildiği gibi Sekeller ile ortak bir sembol olan ateşin Orta Asya’daki bu sembolik anlamı, Sekel inancı içerisinde de aynı anlam akışı ile görülebilmektedir.

Ateş, Türklerin evrensel dört unsuru (element) kapsayan inançlarındaki unsurlar arasında diğer üç unsurdan daha önemli olarak görülmektedir (Ocak, 2002: 243-246). Ateş, adına kurbanlar verilmiş, takdis edilmiş ve ona dua edilmiş olsa da bunlar onu tanrılaştırmak için yeterli sebepler değildir. Türk boyları tarafından uygulanan ve ateşin her şeyi temizlediği inancından hareketle uygulanan ateşle temizleme işlemi olan “alaslama”, günümüzde Anadolu Türkçesinde “alazlama” olarak korunmuştur (İnan, 1986: 68). Yine Türkmen boylarından bir örnekle Tekeler koyu kırmızı (kıpkızıl), Yomutlar kahverengiye yakın kızıl (gonur) ve Salur-Sarıklar yeşile çalan kırmızı renklerini kullanır. Bu renkler aynı zamanda boyların göçebe mi yoksa yerleşik mi olduklarını da belirtmektedir. Bu keçelerin halı, kapı ve dekoratif niteliklerinin yanında “ev koruyucusu” olarak da kullanıldıkları bilinmektedir (Cumaniyazova, 1999: 79-85).

Kırmızı renk gibi mavi renk de Türkler arasında en çok tercih edilen renkler arasındadır. Mavi, Türkler için özellikle gök renginde olduğu için Gök Tanrı inancı ile ilişkilidir. Sonsuz olan Tanrı’yı, yine sonsuz ve kutsal olan gökyüzü ifade etmektedir, bu yüzden “Gök” ve “Tanrı” adları birbirlerini tamamlamaktadır. Bu durumun bir örneği olarak Göktürk Yazıtlarında geçen “Tengri teg Tengri” ifadesinin açıklaması, Thomsen tarafından “göğe benzer Tanrı” olarak yapılmıştır. Gök ve Yer, Türk milletinin koruyucuları olmuşlardır (Ögel, 1995: 496-522).

Kapılarda kullanılan malzeme olan tahtanın da Sekeller ve Orta Asya arasındaki ağaçlara verilen kutsallıkla bir ilişkisinin olduğu görülebilir. Türklerde ağaç, yeryüzü, gökyüzü ve yer altını birbirine bağlayan bir bağlantı noktası olmasının yanı sıra dallarıyla

Tanrı katına ulaşılan uçmağı, kökleriyle yeraltı dünyasını, tamuyu ve gövdesiyle de her iki katı yer suyla birbirine bağlayan direktir (B. Sayılır, 2021: 189)

. Türk mitolojisinde ateşle ocak nasıl ayrılmaz iki motif ise, ağaç ile yış (orman), ağaç ile kamlık kültürü de öyledir. Türk kültüründe orman, genellikle “yış, tayga, koru, bük” kelimeleri ile ifade edilmektedir. Orman kültüründe de bu mekânın, ruhlara ev sahipliği yaptığına inanılmış ve bu mekânlar barındırdıkları ruhların türlerine göre ayırıcı sıfatlar almıştır (B. Sayılır, 2021: 191)

Türk boylarındaki destanlar incelendiğinde, her boyun ağaca yüklediği anlam farklılık göstermektedir; ancak kutsal sayılan ağaçlar her boy için geçerlidir. Türklerde kutsal kabul edilen ağaçlar; kayın, çam, kavak, ardıç, çınar, dağ servisi-sedir, servi-selvi, meşe-imen-emen, dut, söğüt ve elma ağaçlarıdır (Işık, 2019: 548). Tarihten beri ahşap özellikle Karpat ve Karpat altı bölgelerinde tüm haneler için en uygun inşaat malzemesidir. Mevcut olan kapıların çoğunlukla meşe, kayın ve köknardan yapıldığı tespit edilmiştir (Preda, Lequeux-Dincă, Vijulie, Mareci, vd., 2018: 88)

Sekellerin manevi anlamı olan kapıları işlemekte bu ağaçları kullanıyor olmasının tek sebebi, geçimini ormancılıkla sağlayabilecek bir coğrafyada bulundukları göz önünde bulundurulduğunda sadece bu ağaçların mevcut olması değildir. Aynı zamanda özellikle meşe ve kayın ağaçlarının Türk kültüründe de kutsallığı olan ağaçlar arasında en önemli iki tanesidir ve sembolik anlam bakımından evrenin ve aile kurumunun en temel öğelerini temsil etmektedir.

Kayın; gençliğin, mutluluğun, özgürlüğün, barışın, dostluğun, vatanın sembolüdür (Verbitskli, 1893). Türklerde “ağaçtan yaratılma” veya “kayın ağacı tarafından doğurulmuş olma” motifleri mevcuttur. Buradan yola çıkarak kayın ağacı kutsal kabul edilmiş; ona adaklar adanmış ve dilek bezleriyle dileklerde bulunulmuştur. Türk kültürünün ve mitolojisinin en önemli ağacı kayındır. Kayın, eski kaynaklarda “kadın” olarak geçer. Divanü Lügati’t Türk’te “kadın” şekliyle yer almaktadır (Ergun, 2004: 197). Türk’ün anlayışına göre kayın ağacına kadınların kutları sinmiştir. Bundan dolayı kesilmeleri yasaktır (Işık, 2019: 549).

Kayın ağacına “Tanrı’nın ağacı” denilmektedir. Kayın ağacı yanında yapılan dualar Tanrı’ya ulaşır ve kabul olur. Kayın ağacına şimşek düşmez, kutsallık sebeplerinden biri de bu olabilir. Çünkü şimşegin görevi, kötü ruhları cezalandırmaktır. Bazı ulu ağaçların altında toplanan ve oradan göğe çıkmaya çalışan kötü ruhların bu girişimlerini Tanrı şimşekle cezalandırır (Dirlik, 1997: 95-96).

Meşe ağacı, heybetli görüntüsünden gücü ve tanrısallığı temsil eder. “Dede”, “Baba” gibi sıfatlarla anılır. Bunun bir sebebi Çuvaşların “İhtiyar meşe bizim babamızdır” diyerek onu ormanın hükümdarı olarak görmesidir (Işık, 2019: 549). Tanrı’nın kutlu sembollerinden guguk kuşu, meşe dalına konar. Çünkü o da babayı temsil eder, misafirler gidince evin en saygıdeğer köşesinde babanın kendisi oturur (Ergun, 2004: 197).

Meşe ağacının bulunduğu yerler toplumu bir araya getirerek kaynaşmasını sağlar. İnanişâ göre bu yerlerde yapılan kötü hareketler de tanrılar tarafından cezalandırılır.

Buldan ilçesinin eski Güney ilçe yolu üzerindeki “Köfün Dedesi” mevkiinde bulunan Köfün Dede Yatırı’nın başında büyük bir meşe ağacı olup, etrafı taş duvarlarla çevrili, bakımlıdır. Yatıra, çocuk sahibi olmak, hayır, adak ve dilek için gidilmektedir (Kaptan, 1993: 105). Meşe ağacı bir kahraman gibi güçlüdür. Erkeğin de tıpkı Meşe ağacı gibi koruyucu ve sorumluluk sahibi olması istenir. Gücünü anlatan bir şiir Paltuzangay tarafından yazılmıştır:

“Volga üzerinde sert sahilde yanmış zirveli meşe ağacını gördüm,

Bu ihtiyar, kim bilir kaç defa gök gürültüsü ve yıldırımla karşılaşmıştır.

Kudretli zirvesi, dayanıklı gövdesi, enli yapraklarıyla,

O daha herhangi bir düşmana karşı koyabilir.” (Kanyukov, 1971: 58)

Sekellerin sembol olarak kullandığı hayat ağacı da bu kültün içerisinde yer alan bir sembolizme sahiptir. Hayat Ağacının dünyanın yaratılışından beri var olduğuna inanılır. İnanişâ göre Hayat Ağacı, dünyanın merkez noktasından, göğün yedi kat üzerine kadar uzanan, aynı zamanda köklerinin yeraltı dünyasına kadar inen, yer ile gök arasında ilişkiyi

sağlayan kutsal bir varlıktır. Yeryüzünde ölümsüz olmayı başaramayan insanoğlu bu defa çareyi ölümden sonra dirilmeye veya ruhun ölümsüzlüğüne inanmakta bulmuş; hayat ağacı motifi bu duyguları simgelemek için kullanılmıştır (Erbek, 1986: 10). Ağacı tanrı olarak gören veya tanrıya ulaşmada aracı olduğunu kabul edenler ona Hayat Ağacı demiş ve “dünyanın merkezi” anlamı yüklemiştir (Işık, 2019: 547).

SONUÇ

Bugün Romanya sınırları içerisinde Transilvanya bölgesinde yaşayan Sekeller, Romanya’da resmi azınlık statüsü taşıyan Macarlarla bir sayılmaktadır (Doğan, 2004: 5). Macarlar, Romanya’nın nüfusu içerisinde müstakil sayılmayan en güçlü azınlıktır. Macarlar, Sekellerin farklı bir halk olmadığını kabul etse de Sekeller içerisinde yalnızca bir grup Macar olduklarını kabul etmektedir. Fakat Sekellerin büyük çoğunluğu Macar kimliğini reddetmektedir. Macarların ve Sekellerin etnik kökenleri hala tartışmalı bir konu olsa da Macarlar, kendilerini Hun kökenli ve Attila’nın soyundan kabul etmektedir. Sekellerin kökenleri üzerinde oluşturulmuş birden çok tez olsa da yapılan arkeolojik ve tarihsel araştırmalar sonucunda en tutarlı tez Hun-Macar tezi olarak kabul edilmektedir.

Macar tarihinden ve Macarların Asya Hunlarından gelen gelenek, yaşam tarzı ve kültürel miraslarından hareketle Hun-Macar tezi içerisinde Macarların bir kolu olarak kabul edilen Sekellerin; geleneksel olarak daha az değişmiş ve asimilasyona uğramış Hun kökenli bir topluluk oldukları sonucuna varılabilir. Sekeller içerisinde Macar olduklarını kabul etmeyen bir kesim, doğrudan kendilerinin Attila’nın ve onun oğlu olan prens Csaba’nın soyundan gelen tek bir topluluk olduğunu kabul etmektedir. Yaşattıkları gelenekler ve toplumsal yapıları ele alındığında bu kabul görülebilir bir tez olsa da Orta Asya Türk toplumlarının ve özellikle Hunların o dönemki göçebe ve savaşçı yapılarından dolayı bunu destekleyebilecek birtakım bulgular olsa da, kesinlik içeren herhangi bir yazılı kaynak henüz bulunmamaktadır.

Sekeller, günümüzde coğrafi etkenlerle şekillenmiş ve çağa ayak uydurmuş olsa da temelinde aynı önemli kültürel yapılardan çıkmış olduğu özellikle uygulama yöntemleri ve halk arasında verilen anlam ve önemle de kanıtlanabilen bir takım Orta Asya geleneklerini sürdürmektedir. Bu geleneklerin kilit konumda olmasının en büyük

sebeplerinden biri ise, bunların temelde özellikle Orta Asya'daki Türk topluluklarına özgü karakteristik özellikler sergiliyor olmalarıdır.

Tıpkı diğer Türk toplumlarında da olduğu gibi Sekellerde de Şamanizm kökeninin etkileri, günümüzde kabul edilmiş farklı inanç sistemlerine mensup olmalarına rağmen hala izlenebilir bir nitelik taşımaktadır.

Günümüzde Sekellerin kültürel miras olarak sürdürdükleri dokumacılık, ağaç işçiliği, örmecilik, demircilik, seramikçilik, at yetiştiriciliği, tarım ve hayvancılık aynı zamanda onlar için önemli bir ekonomik kaynak konumundadır.

En erken Sekellerden itibaren sürdürülen faaliyetler içerisinde bulunan tarım, at yetiştiriciliği, hayvancılık, ağaç işçiliği ve demircilik yine Orta Asya'daki örnekleriyle anlam ve semboller açısından örtüşen noktalar bulundurmaktadır.

Orta Asya'dan günümüze Sekellerin getirmiş olduğu bir diğer kültürel ve sembolik unsur ise inanç sistemidir. Sekellerin Hristiyanlık öncesindeki inancı, Macarların Hristiyanlık öncesi dini inancı olarak bilinen ve Türk Şamanizminin Macar versiyonu denilebilecek Táltos dini ile ortak noktalar taşımaktadır. Ve yine Hun-Macar tezinden hareketle Macarların ve dolaylı olarak Sekellerin de Orta Asya kökenli Türk Şamanizmine mensup oldukları söylenebilir.

Türk Şamanizminde kutsal olan ve halkın içerisinde aktif olarak gözlemlenebilen değerler genellikle sembolik olarak izlenebilmektedir. Kutsal değer atfedilmiş en yaygın ve bilinen sayılar içerisindeki “7” (Torebekkyzy, 2021: 82), yine Türk Şamanizminde ve mitolojisinde evrensel dünya görüşü adına önem taşıyan güneş, ay ve ateş gibi kavramlar, kutsal hayvanlar ve ruhlar, atalar ruhlarıyla ve ölümle ilgili “Ölümler Günü” gibi devam eden geleneksel günler ve çaput bağlama gibi temelde Şamanizmin içerisinde bulunan bir kansız adak törenlerinin çağdaştırılmış ve dönem şartlarına göre uyarlanmış bir şekilde bozulmadan sürdürülüyor olması bu konuya örnek teşkil etmektedir. Bunların yanı sıra günümüzde hala “fal bakma” ve “kurşun dökme” adı altında devam eden ve sürekliliği Türk toplumlarında ve özellikle Anadolu'da net bir şekilde izlenebilen, ortak kültürel değerleri içeren eylemler ve özellikle yaşça büyük olan ‘aile reisleri’ için bilgelik atfetmek, şifacılığa ve Şamanların halkı günümüzde dahi koruyup gözettiğine dair olan

inanç bu kültürel sürekliliği destekler niteliktedir. İnanç ile alakalı bu eylemlerdeki ve sembollerdeki anlamsal akış Sekeller için Orta Asya temelindeki önemini ve yerini büyük çoğunlukla koruyor olsa da Macaristan’da bu Sekellerde olduğundan daha az bir biçimde gözlemlenmektedir. Böylece Sekellerin, kökenlerinin temelindeki toplum olan Hunların Orta Asya’dan getirdikleri kültürel ve geleneksel değerlerine; süreklilik, nesilden nesile aktarım, asimilasyon propagandalarına karşı mücadele edebilmek için aile içi ve dışı eğitimle alfabe, dini ve toplumsal gelenekler gibi konularda sürekli canlı tuttukları kültürel bilinç ve Macarların onları kendilerinden kabul etmesiyle verdikleri destek sayesinde daha başarılı bir şekilde günümüze taşıyabildikleri gözlemlenmektedir.

Bütün bu karşılaştırmalar; en geçerli köken savı olarak kabul edilen Hun-Macar tezi, Macar ve Sekel halkları arasındaki birbirlerine karşı olan tutum ve iki halkta gözlemlenen ortak kültürel değerlerle ilgili temel araştırmalarının sonuçlarının Attila ve onun Orta Asya’daki Hun İmparatorluğunu, daha öncesinden ise Kafkas ve Oğuz boylarını gösteriyor olması ile birlikte Sekellerin “Sekel Türk Toplumu” olarak isimlendirilmesinin doğru olduğu ve onların Orta Asya - Hun soylu bir kavmin bir kolu olduğu sonucuna varılabilir.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (2000). *Her Yönüyle Dil*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Anadol, C. (1991). *Tarihten Günümüze Kadar Dünyada ve İslâmiyet'te Halk İnanışları*. İstanbul: Devlet Yayınları.
- Arda, Z. (2008). Türk sanatı ikonografisinde kün-ay motifleri ve çağdaş Türk resmine yansımaları. *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25, 21-32.
Erişim adresi: <https://www.academia.edu/>
- Arkadievna, F. L. ve Alekseevna, F. A. (2014, 14 Temmuz). Integrirovanny urok na temu Chuvashskiy chislovyye znaki [Çevrimiçi ders notu]. Erişim adresi: <https://urok.1sept.ru/articles/649788>
- Arslan, M. (2005). Türk destanlarında evren tasarımı. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 6, 263-271. Erişim adresi: <https://turkoloji.cu.edu.tr/>
- Aydemir, A. (2013). Kutadgu Bilig ve Divânu Lügati't-Türk'te kuşlar [Birds in Kutadgu Bilig and Divânu Lügati't Türk]. *The Journal of Academic Social Science Studies: International Journal of Social Science*. 6, 271-297. Erişim adresi: <https://turkoloji.cu.edu.tr/>
- Bálint, C. (2006). Az etnosz a korai középkorban (A kutatás lehetőségei és gátjai) [Ethnos in the Early Middle Ages (The possibilities and limits of research)]. *Századok*, 140, 277–347. Erişim adresi: <https://szazadok.hu/>
- Beder, T. (2014). *Türkiye'ye Yaya Seyahat*. Ankara: Birleşik Yayıncılık.

- Berkli, Y. (2007). At sembolizminin Türk defin geleneğindeki izleri. *EKEV Akademi Dergisi*, 2(30), 65-74. Erişim adresi: <http://ktp.isam.org.tr/>
- Başkan, S. (2002). *Eski Türklerde Sanat*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Bayat, F. (2006). *Ana Hatlarıyla Türk şamanlığı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bihari, D. (2019, 18 Aralık). Tudja, miért hívják Magyarországot Hungáriának? [Blog yazısı]. Erişim adresi: <https://24.hu/tudomany/2019/12/18/hun-magyar-hungaria-onogur-ostortenet/>
- Bilgin, A. (2005). Gök Tanrı terimi üzerine. *Modern Türklük Araştırma Dergisi*, 2(4), 189-197. Erişim adresi: <https://turkoloji.cu.edu.tr/>
- Borbély, L. G. (2017, 30 Eylül). Sekeller: Avrupa'da yeniden keşfedilen Türk halkı [Blog yazısı]. Erişim adresi: <https://emrecankartal.medium.com/sekeller-92978cf5145c>
- Borbély, L. G. (2018, 16 Kasım). İşgal altında unutulmuş bir ülke: Sekelistan [Blog yazısı]. Erişim adresi: <https://bilimdili.com/arkeotarih/tarih-tarih/isgal-altinda-unutulmus-bir-ulke-sekelistan/>
- Bozdemir, O. (2019). *Orta Asya şaman ritüelleri sembol ve objelerinin seramik formlarda yorumu* (Sanatta yeterlik tezi). Erişim adresi: <https://www.openaccess.hacettepe.edu.tr/xmlui/handle/11655/7507>

- Bykcan Sayılır, Œ. (2021). Türklerin aēaē ile mitolojik ve tarihi baēları üzerine bir deēerlendirme. *Genel Türk Tarihi AraŒtırmaları Dergisi*, 3(5), 187-198. doi: 10.53718/gttad.940879
- Coceancig, A. (2015). The Szekler identity in Romania after 1989. *Revista de Stiinte Politice*, 46, 218-228. EriŒim adresi: <https://www.academia.edu/>
- ComŒa, N. (2013). Traditional wooden gates in the Szeklerland. *ProLigno*, 9(3), 42-50. EriŒim adresi: <https://journaldatabase.info/>
- C.S. (2014, 13 Mart). Adevrata istorie a Secuilor, de la origini la aŒa-zisa autonomie [Blog yazısı]. EriŒim adresi: <https://www.ziuaveche.ro/cultura-religie/cultura/adevarata-istorie-a-secuilor-de-la-origini-la-a%C8%99a-zisa-autonomie-218502.html>
- Cumaniyazova, M. (1999). Ensi, Kapılık, Germeē: Türkmen evinin bezeēi. *Erdem Dergisi*, 10(28), 79-85. EriŒim adresi: <https://dergipark.org.tr/>
- ēakmakoglu Kuru, A. (1997). Orta Asya Türk sanatında palmet ve lle motiflerinin deēerlendirilmesi hakkında bir deneme. *Belleten*, 61 (230), 37-42. EriŒim adresi: <https://belleten.gov.tr/>
- ēoruhlu, Y. (1995). Türk sanatında at figürlerinin sembolizmi. *Türk Dünyası AraŒtırmaları Dergisi*, 98, 171-219.
- Dalkesen, N. (2015). Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk kültüründe geyik kültü. *Milli Folklor*, 27 (106), 58-69. EriŒim adresi: <https://www.academia.edu/>

- Dalkılıç, E. (2007). Hikmet Tanyu'da Gök Tanrı inancı üzerine karşılaştırmalı bir inceleme (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Dirlik, Ü. Ş. (1997). *Fethiye'de Halk İnançları*. Denizli: Genç Reklam.
- Diyarbakirli, N. (1972). *Hun Sanatı*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Doğan, İ. (2004). *Attila'nın Torunları Sekeller*. Ankara: Yeni Avrasya Yayınları.
- Doğan, İ. (2007). Macar ulusal kimliğinin oluşumunda Türk etkisi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 47(2), 21-12. doi: 10.1501/Dtcfder_00000000993
- Duymaz, A. (1998). Anadolu ve Balkan Türklerinin halk anlatmalarında mitolojik bir kuş: Zümrüdü Anka. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 1 (2), 91-97. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/>
- Dreisziger, N. (2014). Reflections on the 'Dual Conquest' theory of Hungarian origins. *Proceedings of the 2010, 2012 and 2014 Conferences of the Finno-Ugric Studies Association of Canada*. Erişim adresi: <https://journals.library.ualberta.ca/fusac/index.php/fusac/issue/archive>
- Eckhart, F. (2010). *Macaristan Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Eliade, M. (1999). *Şamanizm*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Eliade, M. (2003). *Dinler Tarihine Giriş*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

- Erbek, G. (1986). Dokuma, işleme ve örgülerdeki koç boynuzu örgesi. *Antika Dergisi*, 10, 28-43.
- Ergun, P. (2004). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Éry, K. (1983). Újabb összehasonlító statisztikai vizsgálatok a Kárpátmedence 6-12. századi népességének embertanához [Further comparative statistical analyses on the 6th-12th centuries CE human populations of the Carpathian Basin]. *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 16, 35–85. Erişim adresi: <https://epa.oszk.hu/>
- Esin, E. (2001). *Türk Kozmolojisine Giriş*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Esin, E. (2004). *Orta Asya'dan Osmanlı'ya Türk Sanatında İkonografik Motifler*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Europa Commission. (2022). *Hungary Overview: Key features of the Education System*. Erişim adresi: <https://op.europa.eu/webpub/eac/education-and-training-monitor-2022/en/country-reports/hungary.html>
- Filikçi, H. N. (2019). *Macarların Kökeni ve Doğu Roma İmparatorluğu ile İlişkileri* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Findeisen, H. ve Gehrts, H. (1983). *Die Schamanen: Jagdhelfer und Ratgeber, Seelenfahrer, Kunder und Heiler*. Köln: Eugen Diederichs Verlag.

Fóthi, E. (2014). A Kárpát-medence 6–11. századi történetének embertani vonatkozásai. Sudár B. ve diğerleri (Ed.), *Magyar Őstörténet: Tudomány és hagyományörzés* (s. 151-168) içinde. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont. Erişim adresi: http://real.mtak.hu/23735/1/Ostortenet_MTA_2014_A.pdf

Fóthi, E., Gonzalez, A., Tibor, F., Gugora, A., Fóthi, Á., Biró, O. ve Keyser, C. (2020). Genetic analysis of male Hungarian Conquerors: European and Asian paternal lineages of the conquering Hungarian tribes. *Archaeological and Anthropological Sciences*, 12(31), 1-21. doi: 10.1007/s12520-019-00996-0

Gábor, B. (2009). Hungarian native writing proposal (Proposal for Encoding the Native Hungarian Script in the UCS). Unicode web sitesinden erişildi: <https://unicode.org/L2/L2009/09059r-n3566r.pdf>

Gömeç, S. Y. (2011). *Şamanizm ve Eski Türk Dini*. Ankara: Berikan Yayınları.

Gömeç, S.Y. (2011). Türk tarihinde Sek El – Çık - Çigil meselesi. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 18(2), 49-60. Erişim adresi: <https://www.academia.edu/>

Grousset, R. (1965). *L'empire des Steppes*. Paris: Payot.

Gumilöv, L. N. (1999). *Eski Türkler*. İstanbul: Birleşik Yayıncılık.

Güngör, H. (2002). *Eski Türklerde din ve düşünce*. H. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Ed.), *Türkler İlk Çağ: Cilt 3* (s. 463-503). Ankara: Yeni Türkiye.

Güngör, H. (2007). Geleneksel Türk dininden Anadolu'ya taşınanlar. Ü. Çelik Şavk ve diğerleri (Ed.), *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü: Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni* (s. 1-6) içinde. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları. Erişim adresi: <https://turkiyat.hacettepe.edu.tr/>

Gyomaendrödi Galaktika Baráti Kör. (t.y). Erişim adresi: <http://www.galaktikaklub.hu/>

Györffy, G. (t.y.). *A Székelyek Eredete És Településük Története*. Erişim adresi: http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf8614.pdf.

Györffy, G., Tibori-Szabó, Z., ve Vallasek, J. R. (2017). Back to the origins: The tragic history of the Szekler Sabbatarians. *East European Politics and Societies and Cultures*, 32 (3), 566-585. doi: 10.1177/0888325417740626

Hankiss, E. (2005). *Az Ezerarcú én: Emberlét a Fogyasztói Civilizációban*. Budapeşte: Osiris.

Horse Breeding in Hungary. (1999). Pferde Ungarns. Erişim adresi: <https://www.pferde-ungarns.de/en/horse-breeding-in-hungary>

Ilieş, A., Ilieş, D.C., Wendt, J.A., Herman, V.A., Josan, I. (2011). The Romanian rural architectural heritage from Maramureş Land - personality, distinctiveness and protection. *Studia Universitatis Babes-Bolyai: Geographia*, 2, 187-196. Erişim adresi: <https://www.researchgate.net/>

Işık, İ. H. (2019). *Sekeller: etnik köken, tarih ve kültürleri* (Yüksek lisans tezi).

Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>

Işık, S. (2019). Hayat ağacı ve kutsal ağaçlar: Türk ve Çin mitolojisi üzerine bir karşılaştırma. *Uluslararası Beşerî Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 5(11), 546-566.

Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/784322>

İnan, A. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

İnan, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

İnan, A. (1988). *Makaleler ve İncelemeler* (Cilt 1). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

İnan, A. (2013). *Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Juhász, I. (1995). Awarzeitliche Gräberfelder in der Gemarkung Orosháza. *Monumenta Avarorum Archaeologica, 1*. Budapeşte: MTA Régészeti Intézete.

Kafesoğlu, İ. (2013). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Kalafat, Y. (2007). *Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları*. Ankara: Berikan Yayınları.

Kalafat, Y. (2015). *Türk Halk İnanmalarından Hayvan Üslubunda Mitolojik Devridayım* (Cilt 1). Ankara: Berikan Yayınları.

- Kanyukov, V. Y. (1971). *Ot Folkrora k Pismennosti: Rannyaya Chuvashskaya Literatura i Narodnoye Tvorchestvo*. Çeboksarı.
- Karacsonyi, J. (1905). *A Székelyek Eredete és Erdélybe Valo Települése*.
Budapeşte: Magyar Tudományos Akadémia.
- Karakurt, D. (2011). *Türk Söylence Sözlüğü*. Erişim adresi:
[https://books.google.com.tr/books?id=JSDYBAAAQBAJ&lpg=PA1&hl=tr
&pg=PA1#v=onepage&q&f=false](https://books.google.com.tr/books?id=JSDYBAAAQBAJ&lpg=PA1&hl=tr&pg=PA1#v=onepage&q&f=false)
- Karatay, O. ve Acar, S. (2013). Macarlar. O. Karatay ve S. Acar (Ed.), Doğu Avrupa Türk Tarihi (s. 409-448) içinde. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Karatay, O. (2014). Etelköz: ortanca Macar yurdu hakkında yeni bazı tespitler. *Belleten*, 78(281), 41-92. doi: 10.37879/belleten.2014.41
- Kaptan, Ş. T. (1993). *Gönül Sultanları Denizli’de: Türbeler-Yatırlar*. Denizli: Basım Ajans.
- Keyser-Tracqui, C., Crubézy, E. ve Ludes, B. (2003). Nuclear and mitochondrial DNA analysis of a 2,000-year-old necropolis in the Egyin Gol Valley of Mongolia. *The American Journal of Human Genetics*, 73(2), 247-260. doi: 10.1086/377005
- Kézai, S. (t.y.). *Magyar Krónikája (Gesta Hunnorum et Hungarorum)*. Erişim adresi: <https://mek.oszk.hu/02200/02249/02249.htm>.
- Kincsem Lovaspark, (t.y.). Erişim adresi: <https://www.kincsemlovaspark.hu/>

- Kovács, T., Prohászka, P. ve Tivadar, V. (2002). *Az Avarok Aranya: A Nagyszentmiklósi Kincs*. Budapeşte: Helikon.
- Kurt, T., Kılıç, M., Özbayraktar, F., Kılıç, M.N., Kıvanç, C. ve Yücel, E. (2017). *Türk Spor Tarihi*. Ankara: Devlet Kitapları Yayınları.
- Kürti, B. ve Lőrinczy, G. (1991). *Avarnak Mondták Magukat*. Tatabanya: Alfadat-Press.
- Láczay, E. (2005). A honfoglaláskori erdélyi blak, vagy bulák nép török eredete. *Acta Historica Hungarica Turiciensia*. Erişim adresi: <https://docplayer.hu/5792160-Laczay-ervin-long-island-city-a-honfoglalaskori-erdelyi-blak-vagy-bulak-nep-torok-eredete-amagyar-tortenetirasban-kronikasaink-hiradasait.html>
- Lambert, T. (2021). A brief history of Hungary [Blog yazısı]. Erişim adresi: <https://localhistories.org/a-brief-history-of-hungary/>
- Ligeti, L. (1986). *Bilinmeyen İç Asya*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ligeti, L. (1988). *Bilinmeyen İç Asya*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Madut, K.K. (2017). Spatiality of ethnic identity and construction of sociopolitical interaction in South Sudan. *Human Geographies: Journal of Studies and Research in Human Geography*, 11(2), 181-195. doi: 10.5719/hgeo.2017.112.4

- Makoldi, M. (2008). Adatok a Hernád-völgyi avar lovas sírok temetkezési szokásaihoz. *Hermán Ottó Múzeum Évkönyve*, 47, 113-146. Erişim adresi: <https://m2.mtmt.hu/api/publication/30719845>
- Mangaltepe, İ. (2009). *Bizans Kaynaklarında Türkler (Menandros Protektor ve Theophylaktos Simokattes)*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Muzio, C. (2002). *Erken dönem Türklerinde defin işlemleri*. H. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Ed.), *Türkler İlk Çağ: Cilt 3* (s. 204-214). Ankara: Yeni Türkiye.
- Neparáczki, E., Maróti, Z., Kalmár, T., Kocsy, K., Maár, K., Bihari, P. ... Török, T. (2018) Correction: Mitogenomic data indicate admixture components of Central-Inner Asian and Srubnaya origin in the conquering Hungarians. *National Library of Medicine*, 13(11). doi: 10.1371/journal.pone.0208295
- Nikiforova, L. (t.y.). Chuvashskaya pismennost [Sunum dosyası]. Erişim adresi: <https://ppt-online.org/35751>
- Nuffic. (2018). Education system Hungary: Described and compared with the Dutch system. Erişim adresi: <https://www.nuffic.nl/sites/default/files/2020-08/education-system-hungary.pdf>
- Ocak, A. Y. (1983). *Bektaşî Menakıplarında İslâm Öncesi İnanç Motifleri*. İstanbul: Enderun.
- Ocak, A.Y. (2002). *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Onay, İ. (2013). İslamiyetten önce Türklerde ölüm anlayışı ve defin yöntemleri. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(7), 232-244.
Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gumus/issue/7516/99060>
- Orkun, H. N. (1994). *Eski Türk Yazıtlar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Overholser, L. (2010). Ferenc Keresztesi: Traditional Hungarian wood-carving. *Voices: The Journal of New York Folklore*, 36(3-4), 26-29.
- Ögel, B. (1972). Türklerde kartal ve kartal arması. *Türk Kültürü Dergisi*, 118, 208-227.
- Ögel, B. (1988). *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi* (2. Cilt). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (2010). *Türk Mitolojisi* (1. Cilt). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (2010). Sekellerin ataları hakkında (Sikil, Esgil boyları). *Belleten*, 9(36), 469-484. Erişim adresi: <https://belleten.gov.tr/tam-metin-pdf/785/tur>
- Ögel, B. (2014). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)* Cilt 1-2). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (2014). *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Ögel, B. (2017). *Türklerde Devlet Anlayışı: 13. Yüzyıl Sonlarına Kadar*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Ögel, B. (2020). *Türk Mitolojisi* (Cilt 2). Ankara: Altınordu Yayınları.

Ötvös, Z. (2007). Kincsem, Attila király [Blog yazısı]. Erişim adresi: <http://nol.hu/archivum/archiv-431300-240558>

Özpınar, B. (2022). Türk çadır kapıları üzerine bir inceleme. *Türklük Bilim Araştırmaları Dergisi*, 51, 137-162. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tubar/issue/70261/631277>

Petkes, Z., Sudár, B. ve Türk, A. (2017). *Ural'dan Karpat Havzası'na Macarların Göçü ve Yurt Tutması*. Erişim adresi: <https://arpad.abtk.hu/images/e-konyvtar/sudr-balazs-m7a/uraldan-karpat-havzasina.pdf>

Popa-Lisseanu, G. (2003). *Originea Secuilor și Secuizarea Românilor*. Bükreş: România Pur și Simplu.

Povedák, I. (2013). From Attila to the heart chakra: postmodern pilgrimages. *Acta Ethnographica Hungarica*, 59(2), 371-388. doi: 10.1556/AEthn.2013.001

Preda, M., Lequeux-Dincă, A. I., Vijulie, I., Mareci, A., Taloş, A. M., Tudoricu, A. (2018). Exploring the symbolism of traditional Szekely Gates. *Human Geographies: Journal of Studies and Research in Human Geography*, 12(1), 81-95. Erişim adresi: http://humangeographies.org.ro/articles/121/a_121_5_preda.pdf

Rady, M. (2009). The Gesta Hungarorum of Anonymus, the anonymous notary of

King Béla: a translation. *The Slavonic and East European Review*, 87(4), 681-

727. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/40650849>

Rásony, L. (2008). *Tarihte Türklük*. İstanbul: Örgün Yayınları.

Ries, J. ve Laik, E. (Ed.). (2003). *A szent antropológiája: A Homo religiosus eredete és problémája*. Budapeşte: Typotex.

Róna-Tas, A. (1987). On the development and origin of the east Turkic runic script.

Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungariae, 41(1), 7-14. Erişim

adresi: <https://www.jstor.org/stable/23657716>

Róna-Tas, A. (1992). A magyar írásbeliség török eredetéhez (ír és betű. szavaink

etimológiája). K. Sándor (Ed.), *Rovásírás a Kárpát-medencében* (s. 9-14)

içinde. Szeged: Magyar Östörténeti Könyvtár.

Róna-Tas, A. (1999). *Hungarians and Europe in the Early Middle Ages: An*

Introduction to Early Hungarian History. Budapeşte: Central European

University Press.

Roux, J. P. (1994). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. İstanbul: İşaret Yayınları.

Roux, J. P. (2005). *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*. İstanbul: Kabalcı

Yayınları.

Sadık, T. (1999). Türk dünyasında halıcılığa sahip çıkılmalıdır. *Erdem Dergisi*,

10(28), 1-14. Erişim adresi: <https://erdem.gov.tr/tam-metin-pdf/568/tur>

State University. (2022). Hungary Educational System – overview [Blog yazısı].

Erişim adresi: <https://education.stateuniversity.com/pages/629/Hungary-EDUCATIONAL-SYSTEM-OVERVIEW.html>

Szekely, A., Szolik, I. ve Varga, E. (2011). *The Tree, the Well and the Stone: sacred places in the cultural space of Central-Eastern Europe*. Warsaw.

Szekeres, A. I. (2017, Ağustos). *The Evolution of the Szekler Flag in the Last Four Centuries* [Öz]. 27. International Congress of Vexillology, London. Erişim adresi: <https://www.flaginstitute.org/wp/wp-content/uploads/2022/11/ICV27-E9-Szekeres.pdf>

Şener, C. (1996). *Şamanizm*. İstanbul: BDS Yayınları.

Şeşen, R. (1975). *İbn Fadlan Seyahatnamesi Tercümesi*, İstanbul.

Şeşen, R. (2001). *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Şirin, B. (2003). *Kapı-Giriş Mekânı, Anlam ve Tasarımı için Tipolojik Araştırma: 19. Yüzyıl Beyoğlu (Pera) Örneği* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp>

Ştefan, G. (2014). Destinatie: Romania: Satu Mare (Harghita), localitatea porţilor secuieşti cunoscute în întreaga Europă [Blog yazısı]. Erişim adresi: <https://www.agerpres.ro/cultura/2014/08/07/destinatie-romania-satu-mare-harghita-localitatea-portilor-secuiesti-cunoscute-in-intreaga-europa-10-14->

Szombathy, V. ve Zólyomi Vargáné, M. (Ed.). (1988). *Magyarrá lett keleti népek*.

Budapeşte: Panoráma.

Takacs, B. (2002). IX. *Yüzyılda Hazarlar, Peçenekler ve Macarlar*. H. C. Güzel,

K. Çiçek ve S. Koca (Ed.), *Türkler İlk Çağ: Cilt 2* (s. 869-881). Ankara: Yeni Türkiye.

Türktoyu, (2022). *Sekeller ve Prens Csaba* [Blog yazısı]. Erişim adresi:

<https://turktoyu.com/sekeller-ve-prens-csaba/>

Taş, İ. (2002). *Türk Düşüncesinde Kozmogoni-Kozmoloji*. Konya: Kömen

Yayınları.

Taşagıl, A. (2013). Doğu Avrupa'daki Türk Devletleri ve Boyları, *Orta Asya Türk*

Tarihi (2. Cilt), 75. Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Thuróczy, J. (t.y.). *Chronica Hungarorum*. Erişim adresi:

https://library.hungaricana.hu/hu/view/EvangelikusOsnyomtatvanyok_EOK_R_1453/?pg=0&layout=s

Torebekkyzy, L. (2021). Türk halk kültüründe ve edebiyatında yedi sayısı. *Çeşm-i*

Cihan: Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, 8(1), 82-91. Erişim

adres: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1607527>

Trugly, A. (1987). Gräberfeld aus der Awarischen Reiches bei der Schiffswerft in

Komarno. *Slovenská Archeológia*, 35, 251-344.

- Tüzel, H. (2003). *Yurt Tutuş Öncesi Macar Tarihi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Renyi, P., Rényi, A., Csiuros, Z., Julesz, M., Hevesi, G., Berei, A. ve Ernst, J. (Ed.). (1962). *Új Magyar Lexikon* (Cilt 5). Budapeşte: Akadémiai Kiado.
- Ulutan, E. M. (2017). *Macar Halk Masalları ve Söylenceleriyle İslamiyet Öncesi Türk Destanlarındaki Ortak Motifler* (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Useev, N. (2014). Kalbak-Taş XX (A 43) ve Kalbak-Taş XXI (A 44) yazıtları ya da eski Türklerde okuryazarlık. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 51, 5101-5115. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunitaed/issue/2890/40082>
- Verbitskli, V. I. (1893). *Altayskie Inorodtsı*. Moskova: Skoropech. A.A. Levenson.
- Yiğit Türker, P. (2016). Milli destanlara göre Sekellerin menşei. *History Studies*, 8(2), 125-137. doi: 10.9738/hişt.2016220345
- Ztevetevans. (2015). Prince Csaba: A gift from heaven [Blog yazısı]. Erişim adresi: <https://ztevetevans.wordpress.com/2015/07/01/prince-csaba-a-gift-from-heaven/>